

# МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2294

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC  
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ  
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 1 (33) / 2020



**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ  
«ІНТЕРНАУКА».**

**Серія: «Економічні науки»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL  
«INTERNAUKA».**

**Series: «Economic sciences»**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ  
«ИНТЕРНАУКА».**

**Серия: «Экономические науки»**

**НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ**

*Свідоцтво  
про державну реєстрацію  
друкованого засобу масової інформації  
КВ № 22443-12343Р*

№ 01 (33)

Київ 2020

ББК 65  
УДК 33  
М-43



Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

## НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019

Спеціальності:

051 Економіка

071 Облік і оподаткування

072 Фінанси, банківська справа та страхування

073 Менеджмент

075 Маркетинг

076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

241 Готельно-ресторанна справа

281 Публічне управління та адміністрування

292 Міжнародні економічні відносини

### Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2020

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».  
Серія: «Економічні науки», 2020

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seria: Ekonomicheskie nauki (Kiev)/Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal "Internauka".  
Seria: Ekonomicheskie nauki

### *Редакція:*

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

### *Редакційна колегія:*

**Бардаш Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

**Гринько Алла Павлівна** — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

**Дмитренко Ірина Миколаївна** — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

**Зось-Кіор Микола Валерійович** — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

**Льїн Валерій Юрійович** — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

**Клочан В'ячеслав Васильович** — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

**Красноручький Олексій Олександрович** — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

**Курило Людмила Ізидорівна** — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

**Левицька Світлана Олексіївна** — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

**Назаренко Інна Миколаївна** — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

**Олійник-Данн Олена Олександрівна** — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

**Охріменко Ігор Віталійович** — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

**Паска Ігор Миколайович** — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

**Скриньковський Руслан Миколайович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

**Сопко Валерія Василівна** — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

**Танклевська Наталія Станіславівна** — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

**Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

**Токар Володимир Володимирович** — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

**Фоміна Олена Володимирівна** — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

**Ходжаян Аліна Олександрівна** — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

**Horska Elena** — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

## ЗМІСТ

## ЕКОНОМІКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

- Яворська Надія Петрівна, Данько Тетяна Іванівна**  
ІНВЕСТИЦІЙНІ ЧИННИКИ ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:  
ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ..... 9

## ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

- Гаражджук Іванна Василівна**  
МІСЦЕ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В МОДЕЛЯХ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ .... 17
- Зубков Сергій Олександрович**  
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ  
ХАРЧУВАННЯ ..... 24
- Кулик Андрій Михайлович, Бриндзя Зіновій Федорович**  
ЦІНОВА ПОЛІТИКА І УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ В СФЕРІ ПОСЛУГ: ЕКОНОМІЧНИЙ  
АСПЕКТ ..... 32

## МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ В ЕКОНОМІЦІ

- Павлюк Євген Дмитрович, Петровський Олексій Вікторович**  
ПРОБЛЕМИ РОЗРОБКИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПОВЕДІНКОВИХ СТАТИСТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ  
КРЕДИТНОГО РИЗИКУ ..... 40

## ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

- Безверхий Костянтин Вікторович**  
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ДОСТОВІРНОСТІ ТА ПОВНОТИ В ІНТЕГРОВАНИЙ ЗВІТНОСТІ ..... 47

## ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- Белей Світлана Іванівна, Лужинський Віталій Олександрович**  
СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ — ЦЕНТРИ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО  
СПІВРОБІТНИЦТВА В СИСТЕМІ ГАРАНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ..... 53
- Бриндзя Зіновій Федорович, Фастовець Микола Миколайович**  
СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВА ДЛЯ УКРАЇНИ:  
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ..... 60

**РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА**

**Громоздова Лариса Василівна, Черевко Дмитро Радійович**  
ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО ЄВРО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА  
ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ ..... 69

**СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ**

**Poradenko Olena**  
PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE OF UKRAINE ..... 75

**Саїнчук Наталія Валеріївна, Гаврилюк Оксана Володимирівна, Голик Інна Іванівна**  
ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ У ЗАЛУЧЕННІ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ  
ДЛЯ УКРАЇНИ..... 79

**ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ**

**Бублик Євген Олександрович**  
РОЗРОБКА КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ ДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ ВІДКРИТОСТІ..... 87

**Захарін Сергій Володимирович, Коваленко Дмитро Іванович**  
СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ФІНАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ  
ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 93

**Островська Галина Василівна**  
ВПЛИВ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ..... 102

## CONTENTS

### ECONOMICS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND NATURE MANAGEMENT

- Yavorska Nadiya, Danko Tetyana**  
INVESTMENT FACTORS OF FINANCING ENVIRONMENTAL ACTIVITY: STUDY OF FOREIGN EXPERIENCE..... 9

### ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

- Harazhdzhuk Ivanna**  
LOCATION OF SERVICE COOPERATION IN MODELS OF RURAL DEVELOPMENT ..... 17
- Zubkov Serhii**  
METHODOLOGY OF THE STUDY OF FOOD SPHERE ENTERPRISES' MANAGEMENT PROCESSES...24
- Kulyk Andrii, Bryindzia Zinoviy**  
COST POLICY AND COST MANAGEMENT IN THE SERVICE SECTOR: AN ECONOMIC DIMENSION...32

### MATHEMATICAL METHODS AND MODELS IN ECONOMICS

- Pavluk Yevhen, Petrovskiy Oleksii**  
ISSUES OF DEVELOPING AND BEHAVIORAL STATISTICAL MODELS OF CREDIT RISK..... 40

### ACCOUNTING AND TAXATION

- Bezverkhyi Kostiantyn**  
IMPLEMENTING THE PRINCIPLE OF RELIABILITY AND COMPLETENESS IN INTEGRATED REPORTING ..... 47

### PROBLEMS OF NATIONAL ECONOMY

- Belei Svitlana, Luzhinsky Vitaliy**  
RURAL AREAS — CENTERS OF ECONOMIC ACTIVITY OF EURO-REGIONAL COOPERATION IN THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM..... 53
- Bryindzia Zinoviy, Fastovets Mykola**  
THE SERVICE AREA AS A PROSPECT FOR UKRAINE: THE FINANCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF DEVELOPMENT ..... 60

### REGIONAL ECONOMICS

- Hromozdova Larysa, Cherevko Dmytro**  
HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE CROSS-BORDER EURO-UKRAINE COOPERATION OF THE WESTERN REGIONS OF UKRAINE ..... 69



WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

**Poradenko Olena**

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE OF UKRAINE ..... 75

**Sainchuk Nataliya, Gavryliuk Oksana, Golik Inna**

THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES IN ATTRACTING FOREIGN DIRECT INVESTMENT  
FOR UKRAINE ..... 79

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

**Bublyk Yevhen**

DEVELOPING A COMPREHENSIVE APPROACH TO ASSESSING FINANCIAL OPENNESS..... 87

**Zakharin Sergii, Kovalenko Dmitro**

STRATEGIC ORIENTATIONS FOR FINANCING INVESTMENT AND INNOVATION ACTIVITIES  
IN HIGHER EDUCATION ..... 93

**Ostrovska Galyna**

INFLUENCE OF TAXATION SYSTEM FOR DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE.....102

УДК 332.2:332.762

**Яворська Надія Петрівна**

*кандидат економічних наук,  
доцент кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів  
Національний університет «Львівська політехніка»*

**Яворская Надежда Петровна**

*кандидат экономических наук,  
доцент кафедры предпринимательства и экологической экспертизы товаров  
Национальный университет «Львовская политехника»*

**Yavorska Nadiya**

*PhD in Economics, Associate Professor of the  
Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods  
Lviv Polytechnic National University  
ORCID: 0000-0002-8145-7752*

**Данько Тетяна Іванівна**

*кандидат економічних наук, доцент,  
доцент кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів  
Національний університет «Львівська політехніка»*

**Данько Татьяна Ивановна**

*кандидат экономических наук, доцент,  
доцент кафедры предпринимательства и экологической экспертизы товаров  
Национальный университет «Львовская политехника»*

**Danko Tetyana**

*PhD, Associate Professor, Associate Professor of the  
Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods  
Lviv Polytechnic National University  
ORCID: 0000-0001-7342-4830*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-1-5604

**ІНВЕСТИЦІЙНІ ЧИННИКИ ФІНАНСУВАННЯ  
ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:  
ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ**

**ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ФАКТОРЫ  
ФИНАНСИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ:  
ИССЛЕДОВАНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА**

**INVESTMENT FACTORS OF FINANCING  
ENVIRONMENTAL ACTIVITY:  
STUDY OF FOREIGN EXPERIENCE**

**Анотація.** У статті проведено дослідження та узагальнення зарубіжного досвіду фінансування природоохоронної діяльності, визначення основних інструментів залучення інвестиційних ресурсів та можливості запровадження деяких аспектів європейського досвіду в українських умовах. Встановлено, що обсяг витрат на охорону навколишнього природного середовища країн Європейського Союзу визначається як сума поточних витрат на діяльність з охорони навколишнього

природного середовища та інвестицій в охорону навколишнього природного середовища. Проведено детальний аналіз витрат на охорону навколишнього природного середовища країн Європейського Союзу у динаміці та розрізі інституціональних секторів. Визначено, що фінансування природоохоронної діяльності країн Європейського Союзу у переважній більшості здійснюється за кошти підприємств (сектора корпорації). Дослідження інвестування в охорону навколишнього середовища країн Європейського Союзу показало, що його частка становить лише 21% у загальному обсязі витрат на охорону навколишнього середовища та здійснюється в основному за кошти підприємств. За результатами дослідження зроблено висновок про те, що екологічний податок країн Європейського Союзу успішно виконує регулятивну і стимулюючу функції та виступає у ролі інструмента фінансування природоохоронної діяльності, чим забезпечує ефективну реалізацію екологічної політики. Узагальнений європейський досвід свідчить про те, що екологічні податки виступають у ролі ефективного інструмента фінансування природоохоронної діяльності за умови дотримання хоча б таких вимог: нормативи плати за забруднення навколишнього середовища повинні перевищувати суму коштів, яка є необхідною для реалізації заходів щодо запобігання екологічній шкоді; оподаткування товарів, які заподіюють шкоду навколишньому природному середовищу (податок включається в ціну), що сприятиме витісненню екологічно небезпечних товарів з ринку. Доведено необхідність запровадження в Україні певних аспектів європейського досвіду реалізації екологічної політики та модернізації екологічного оподаткування з метою виконання ним регулятивної, стимулюючої та фіскальної функцій.

**Ключові слова:** інвестиції, фінансування, природоохоронна діяльність, витрати на охорону навколишнього природного середовища, інвестиції в охорону навколишнього природного середовища, екологічний податок.

**Аннотация.** В статье проведены исследования и обобщения зарубежного опыта финансирования природоохранной деятельности, определение основных инструментов привлечения инвестиционных ресурсов и возможности внедрения некоторых аспектов европейского опыта в украинских условиях. Установлено, что объем государственных расходов на охрану окружающей среды стран Европейского Союза определяется как сумма текущих расходов на деятельность по охране окружающей среды и инвестиций в охрану окружающей среды. Проведен детальный анализ расходов на охрану окружающей среды стран Европейского Союза в динамике и разрезе институциональных секторов. Определено, что финансирование природоохранной деятельности стран Европейского Союза в подавляющем большинстве осуществляется за средства предприятий (сектора корпорации). Исследование инвестирования в охрану окружающей среды стран Европейского Союза показало, что его доля составляет лишь 21% в общем объеме расходов на охрану окружающей среды и осуществляется в основном за средства предприятий. По результатам исследования сделан вывод о том, что экологический налог стран Европейского Союза успешно выполняет регулятивную и стимулирующую функции, а также выступает в качестве инструмента финансирования природоохранной деятельности, чем обеспечивает эффективную реализацию экологической политики. Обобщенный европейский опыт свидетельствует о том, что экологические налоги выступают в роли эффективного инструмента финансирования природоохранной деятельности при условии соблюдения следующих требований: нормативы платы за загрязнение окружающей среды должны превышать сумму средств, которая необходима для реализации мероприятий по предотвращению экологического ущерба; налогообложения товаров, которые наносят вред окружающей среде (налог включается в цену), что будет способствовать вытеснению экологически опасных товаров с рынка. Доказана необходимость введения в Украине определенных аспектов европейского опыта реализации экологической политики и модернизации экологического налогообложения с целью выполнения им регулятивной, стимулирующей и фискальной функций.

**Ключевые слова:** инвестиции, финансирование, природоохранная деятельность, затраты на охрану окружающей среды, инвестиции в охрану окружающей, экологический налог.

**Summary.** The article studies and generalizes foreign experience in environmental financing, identifies the main tools for attracting investment resources and the possibility of introducing some aspects of European experience in Ukrainian conditions. It has been established that the amount of government spending on environmental protection in the countries of the European Union is defined as the sum of current expenditures on environmental protection activities and investments in environmental protection. A detailed analysis of the environmental protection expenditures of the European Union countries in the dynamics and breakdown of institutional sectors is carried out. It has been determined that the overwhelming majority of financing for the environmental activities of the countries of the European Union comes from enterprises (corporation sectors). The study of investing in environmental protection of the countries of the European Union showed that its share is only 21% of the total expenditures on environmental protection and is carried out mainly at the expense of enterprises. According to the study concludes that the environmental tax European Union has successfully fulfilled the regulatory and catalytic functions, and also acts as an instrument of environmental financing, which ensures the effective implementation of environmental policy. The generalized European experience indicates that environmental taxes act as an effective tool for financing environmental protection, subject

to the following requirements: standards for environmental pollution charges should exceed the amount of funds needed to implement measures to prevent environmental damage; taxation of goods that are harmful to the environment (tax is included in the price), which will contribute to the displacement of environmentally hazardous goods from the market. The necessity of introducing in Ukraine certain aspects of the European experience in the implementation of environmental policy and the modernization of environmental taxation in order to fulfill its regulatory, stimulating and fiscal functions is proved.

**Key words:** investment, financing, environmental management, the costs of environmental protection, investment in environmental protection, environmental tax.

**Постановка проблеми.** Курс України на євроінтеграцію ставить нові вимоги стосовно підходів до фінансування охорони навколишнього природного середовища. Відтак актуальним і необхідним є ретельне вивчення та аналіз інструментів залучення фінансових ресурсів у сферу охорони навколишнього природного середовища розвинених країн світу, які ефективно вирішують питання збереження, охорони та раціонального використання природних ресурсів відповідно до основних положень концепції сталого розвитку.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідження теоретичних та практичних аспектів щодо фінансування природоохоронних заходів широко висвітлено в наукових публікаціях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: Н. Андрєєвої [1], В. Аніщенка [2], С. Арестова [3], В. Буркова, Д. Новікова, А. Щепкіна [4], Г. Індерста, Ч. Камінкера, Ф. Стіварта [5], Т. Кацзмарека [6], Л. Ліпич, Т. Глубіцькою [7], О. Новицької [8], А. Романчук, С. Рилева [9], І. Сіліної [10], О. Федчак [11], К. Хенінгсена [12] та інших. Незважаючи на значний науковий доробок у цій сфері, в контексті євроінтеграційних процесів, сьогодні необхідним є детальне дослідження світового досвіду щодо фінансування охорони навколишнього природного середовища з метою визначення можливості запровадження деяких аспектів зарубіжного досвіду в українських умовах.

**Формулювання цілей статті (постановка завдання).** Мета статті полягає в дослідженні та узагальненні зарубіжного досвіду фінансування охорони навколишнього природного середовища, визначення основних інструментів залучення інвестиційних ресурсів у природоохоронну діяльність.

**Виклад основного матеріалу.** Сьогодні екологізація економіки різних країн світу впроваджується їх урядами різноманітними методами залучення екологічних інновацій. Флагманом у реалізації цього процесу виступають країни Європейського Союзу (ЄС), Америки та Азії.

Сьогодні екологічна політика Європейського Союзу є одним із найбільших пріоритетів для країн-членів, а за ефективністю її реалізації ЄС є світовим лідером. У країнах ЄС координаційну роль у сфері

природоохоронної діяльності забезпечує низка інституцій, зокрема: Європейська Комісія (Генеральний директорат), Європейський Парламент (Комітет із питань навколишнього природного середовища, громадського здоров'я та безпеки харчових продуктів), Європейська Рада (Рада з питань навколишнього природного середовища) і Європейське екологічне агентство (Європейська екологічна інформаційна та наглядова мережа). Метою діяльності зазначених організацій є забезпечення країн ЄС і держав-учасників, а також країн, що не є членами ЄС, об'єктивною та достовірною інформацією щодо здійснення заходів із захисту навколишнього природного середовища, а також належне інформування громадськості [13–15].

В основі пріоритету екологічної політики, загально-визнаного для всіх країн ЄС є недопущення забруднення природного середовища шляхом екологічної передбачливості та розважливості. Моніторинг стану навколишнього природного середовища, облік та інвентаризація викидів, контроль фінансових потоків, витрат на охорону довкілля, екологічні податки, дотримання вимог екологічного законодавства ЄС є регулярним алгоритмом виконання обов'язкових інституційних передумов сталої співпраці країн-учасників ЄС [13].

У рахунку «Державні витрати на охорону навколишнього природного середовища» країн ЄС відображено усі ресурси, які використовуються резидентними одиницями протягом певного (звітного) періоду з метою захисту навколишнього природного середовища. Обсяг державних витрат на охорону навколишнього природного середовища ЄС визначається як сума поточних витрат на діяльність з охорони навколишнього природного середовища та інвестицій в охорону навколишнього природного середовища [14, 15].

Витрати на охорону навколишнього природного середовища країн ЄС подаються у розрізі наступних природоохоронних заходів: захист атмосферного повітря та клімату; поводження з стічними водами; поводження з відходами; захист і відновлення ґрунтів, підземних і поверхневих вод; зменшення шуму та вібрації; захист біорізноманіття та ландшафтів; захист від радіації; екологічні дослідження та розробки; інші заходи з охорони навколишнього середовища [14].

Рахунок «Державні витрати на охорону навколишнього природного середовища» країн ЄС, у відповідності до Національних рахунків ЄС (ESA 2010), охоплює всю національну економіку. Для спрощення відображення інформації в розрізі інституційних секторів Державні витрати на охорону навколишнього природного середовища країн ЄС групуються у такі сектори [14]:

- загальнодержавні установи та некомерційні організації, які обслуговують домогосподарства (сюди відносять як виробників, так і споживачів послуг з охорони навколишнього середовища);
- корпорації (сюди відносять як виробників, так і споживачів послуг з охорони навколишнього середовища). Цей сектор включає підприємства, основною діяльністю яких є виробництво послуг з охорони навколишнього природного середовища, а також підприємства, для яких виробництво послуг з охорони навколишнього природного середовища є вторинною діяльністю;
- домогосподарства (сюди відносять лише споживачів послуг з охорони навколишнього середовища), витрати домогосподарств як виробників на ринку товарів і послуг охорони навколишнього середовища відносять до сектору корпорації;
- інша частина світу в якості бенефіціара, або як джерело трансфертів щодо захисту навколишнього середовища.

У 2018 році, згідно з оцінками Євростату [16], обсяг витрат на охорону навколишнього природного середовища країн ЄС становили 297 млрд. євро, що складає 1,9% валового внутрішнього продукту (ВВП). З 2006 по 2018 рік обсяг державних витрат на охорону навколишнього природного середовища країн ЄС в поточних цінах зріс загалом на 22,1%, зростаючи в середньому майже на 2% щороку. У від-

сотках до ВВП обсяг державних витрат на охорону навколишнього природного середовища країн ЄС за досліджуваний період залишався відносно стабільним. Так, у 2006 році їх частка становила 2,0%, незначне збільшення до 2,1% спостерігається в 2009 році, що спричинене значним скороченням ВВП під час фінансової кризи та економічного спаду, з 2015 року стабілізуючись на рівні 1,9% (рис. 1).

Дослідження обсягу державних витрат на охорону навколишнього природного середовища країн ЄС за інституційними секторами показало, що найбільший внесок у витрати на охорону навколишнього середовища зробили корпорації (54% від їх загальної кількості у 2018 році). Витрати загальнодержавних установ та некомерційних організацій і витрати домогосподарства у 2018 році становлять відповідно 24% та 22% від загального обсягу витрат на охорону навколишнього середовища.

У 2018 році ЄС-28 інвестував охорону навколишнього середовища 64 мільярди євро, що становить 21% від загального обсягу витрат на охорону навколишнього середовища [16]. Інвестиції в охорону навколишнього середовища країн ЄС спрямовуються у активи, необхідні для надання послуг з охорони навколишнього середовища (очисні споруди, транспортні засоби для перевезення відходів та придбання земель для створення природного заповідника чи очищення обладнання для виробництва з меншою кількістю забруднюючі викиди). Близько 37 мільярдів євро (58% від загальних інвестицій в охорону навколишнього середовища) витратили корпорації, як спеціалізовані підприємства з охорони навколишнього середовища (наприклад, приватні компанії, що займаються збиранням та переробкою відходів, каналізацією), та інші підприємства, що здійснюють розробку і придбання технологій та обладнання,

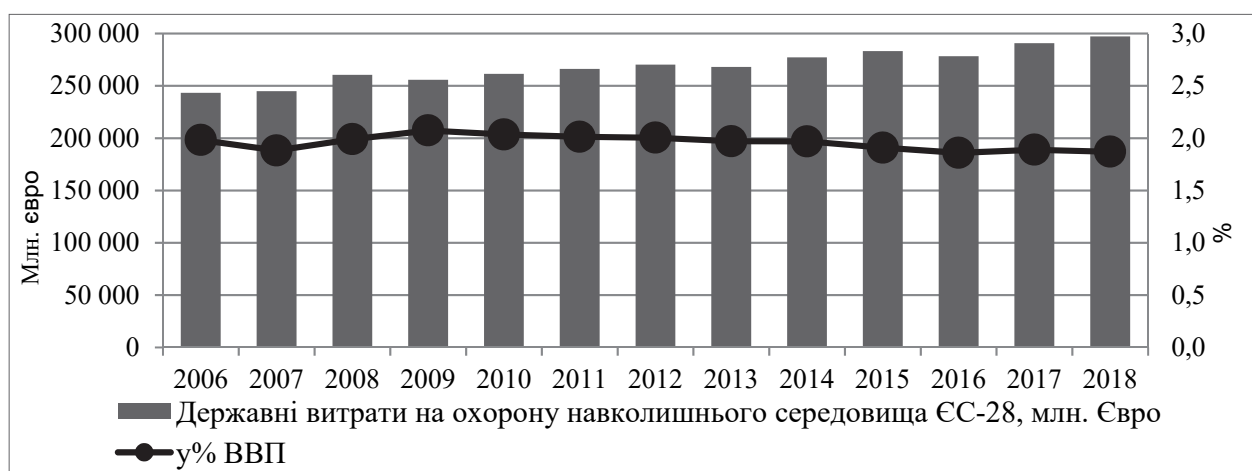


Рис. 1. Динаміка витрат на охорону навколишнього середовища у ЄС-28

Джерело: побудовано за даними Eurostat [16]



Рис. 2. Динаміка інвестицій в охорону навколишнього середовища ЄС-28

Джерело: побудовано за даними Eurostat [16]

яке зменшує навантаження на навколишнє природне середовище, що супроводжує їх виробничий процес (до прикладу, обладнання, яке зменшує викиди забруднюючих речовин атмосферне повітря). А 42% від загального обсягу інвестицій у охорону навколишнього природного середовища припадає на загальнодержавні установи та некомерційні організації, які обслуговують домогосподарства. Проте, за 2006–2018 роки обсяг інвестицій корпорацій зменшились на 8,4%, в той час як обсяг інвестицій загальнодержавних установ та некомерційних організацій, які обслуговують домогосподарства залишався відносно стабільними (рис. 2) [16].

Частка інвестицій в охорону навколишнього середовища сектору корпорацій в загальному обсязі інвестицій корпорацій є досить низькою, яка у 2018 році становила 1,8%, та зменшилась на 0,8%

у порівнянні з 2006 роком. Еквівалентна частка інвестицій в охорону навколишнього середовища сектору загальнодержавних установ та некомерційних організацій становить 5,9% у 2018 році, проте зменшилась на 0,9% у порівнянні з 2006 роком. Більш детальне дослідження даних країн-членів ЄС свідчить, що частка інвестицій в охорону навколишнього середовища в загальному обсязі інвестицій бізнес-сектору у різних країнах варіювалась в межах від 0,1% до 4,7%.

Для визначення ефективності екологічної політики ЄС доцільно проаналізувати характер взаємозв'язку між темпами зростання чи падіння витрат на охорону навколишнього середовища та екологічного податку. В аналітичних цілях екологічний податок країн-членів ЄС, за даними Євростату [16], представлений у двох вимірах: як частка надходжень

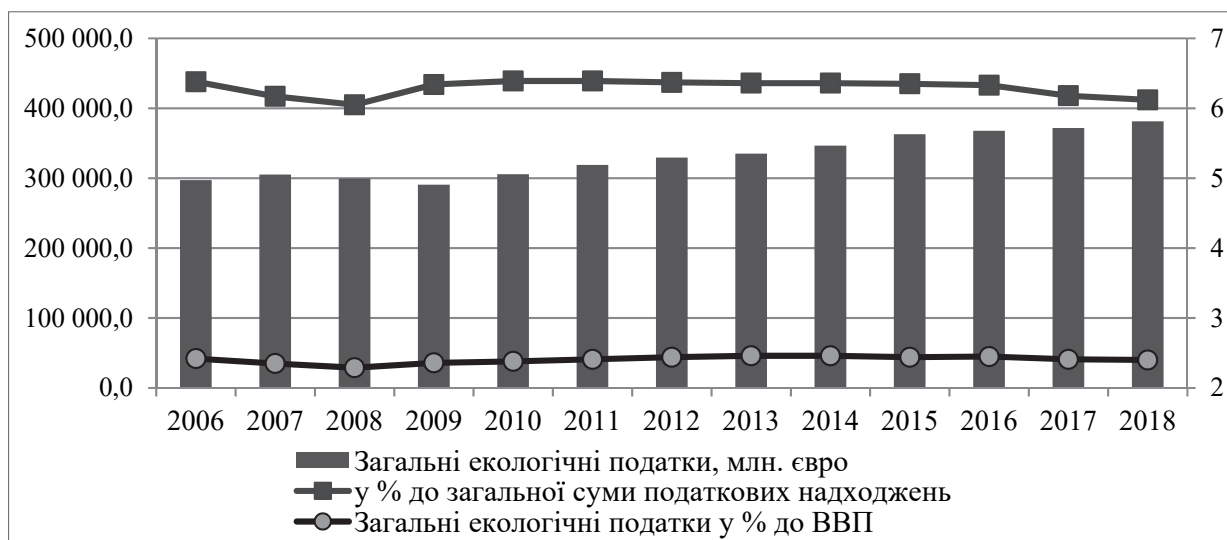


Рис. 3. Загальні екологічні податки ЄС-28 за 2006–2018 рр.

Джерело: побудовано за даними Eurostat [16]

екологічного податку в загальних доходах від усіх податків і соціальних внесків та як частка доходів від екологічного податку у ВВП (рис. 3).

Державні доходи від екологічних податків в Європейському Союзі у 2018 році склали 381 мільярд євро, що на 28% більше порівняно з 2006 роком (297 мільярдами євро). Частка надходжень екологічного податку в загальних доходах від усіх податків і соціальних внесків у 2018 році становить 6,12%, що менше на 0,26% у порівнянні з 2006 роком. Таким чином, зазначений показник залишається стабільним протягом останнього десятиліття та варіює у межах від 6,05% до 6,39%, що засвідчує стабільність сплати екологічного податку попри не високу дохідність. Зазначене підтверджує і частка надходжень екологічного податку у ВВП, яка у 2018 році становить 2,4%, що менше на 0,02% у порівнянні з 2006 роком. Таким чином, зазначений показник залишається стабільним протягом останнього десятиліття та варіює у межах від 2,29% до 2,46%.

Отже, обсяг надходжень екологічного податку за аналізований період зріс на 84 мільярдів євро, проте його частка як у загальних доходах від усіх податків і соціальних внесків, так і в ВВП залишилась фактично незмінною.

Проведемо порівняльний аналіз динаміки часток надходжень екологічного податку та загальних витрат на охорону навколишнього середовища у ВВП із застосуванням графічного методу — побудова лінійного графіку зазначених показників за 2006–2018 роки (рис. 4).

Представлені аналітичні дані на рис. 4 свідчать, що надходження екологічного податку ЄС-28 за 2006–2018 рр. значно більші за витрати на охорону навколишнього середовища, тобто повністю їх покриває.

Таким чином, можна стверджувати, що екологічний податок ЄС виступає у ролі інструмента фінансування природоохоронних заходів та свідчить про ефективну реалізацію екологічної політики.

В контексті даного дослідження доцільно провести порівняльний аналіз динаміки часток надходжень екологічного податку та загальних витрат на охорону навколишнього середовища у ВВП в Україні. Оскільки екологічний податок в Україні введено лише в 2011 році у зв'язку із набранням чинності Податкового кодексу України, то порівняльний аналіз проведемо за 2011–2018 роки (рис. 5).

За досліджуваний період частки екологічного податку у ВВП України варіювала у межах від 0,14% (у 2018 році) до 0,30% (у 2014 році), що у десятки разів менше ніж у країнах ЄС. Що стосується частки витрат на охорону навколишнього середовища у ВВП України, то варто зазначити, що за досліджуваний період вона демонструє чітку тенденцію до зменшення та станом на 2018 рік становить лише 0,97%, що на 0,4% менше у порівнянні з 2011 роком. Надходження екологічного податку в Україні за 2011–2018 рр. фактично у десятки разів нижчі за витрати на охорону навколишнього середовища та є оберненими по відношенню до ідентичних європейських показників.

Проведений аналіз представлених даних на рис. 5 засвідчує не тільки низьку фіскальну ефективність екологічного податку України, а й недостатньо приділену увагу до стягнення цих податків та й до екологічних проблем в цілому. Таким чином, в Україні є нагальна потреба запровадження європейського досвіду реалізації екологічної політики загалом, та модернізації екологічного оподаткування зокрема щодо виконання ним регулятивної, стимулюючої та фіскальної функцій.

**Проведене дослідження фінансування природоохоронної діяльності дозволило зробити певні**

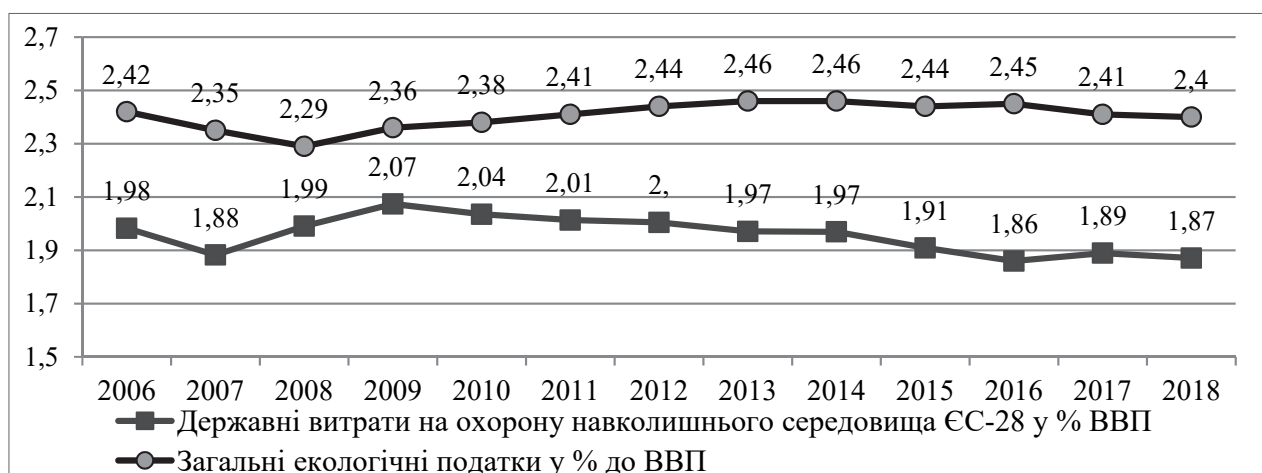


Рис. 4. Динаміка часток екологічного податку та витрат на охорону навколишнього середовища у ВВП ЄС

Джерело: побудовано за даними Eurostat [16]

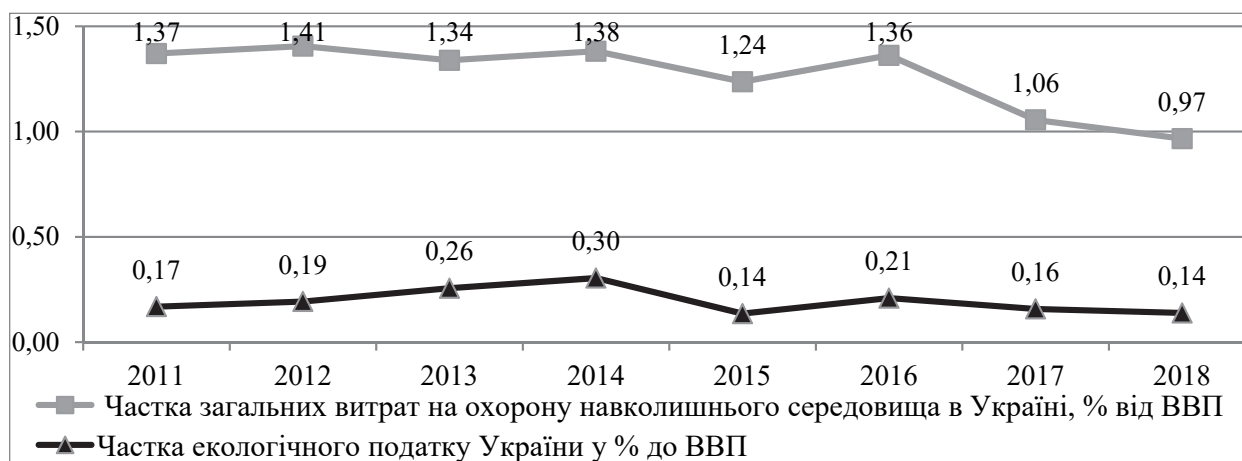


Рис. 5. Динаміка часток екологічного податку та витрат на охорону навколишнього середовища у ВВП України

Джерело: побудовано за даними [17–18]

**ВИСНОВКИ:** фінансування природоохоронної діяльності країн ЄС у переважній більшості здійснюється за кошти підприємств (частка витрат на охорону навколишнього середовища сектору корпорації становить 54% у 2018 році); інвестування в охорону навколишнього середовища країн ЄС здійснюється переважній більшості за кошти підприємств (частка інвестицій в охорону навколишнього середовища становить лише 21% у загальному обсязі витрат на охорону навколишнього середовища, з них 58% здійснюється за кошти підприємств); екологічний податок ЄС успішно виконує регулятивну та стимулюючу функції, а також виступає у ролі інструмента

фінансування природоохоронних заходів що забезпечує ефективну реалізацію екологічної політики.

Отже, європейський досвід свідчить, що екологічні податки виступають у ролі ефективного інструменту фінансування природоохоронної діяльності за умови дотримання хоча б таких вимог: нормативи плати за забруднення навколишнього середовища повинні перевищувати суму коштів, яка є необхідною для реалізації заходів щодо запобігання екологічній шкоді; оподаткування товарів, які наносять шкоду навколишньому природному середовищу (податок включається в ціну), що сприятиме витісненню екологічно небезпечних товарів з ринку тощо.

#### Література

1. Андреева Н. Н. Экологически ориентированные инвестиции: выбор решений и управление / Н. Н. Андреева. О.: ИПРЭИ НАН Украины, 2006. 536 с.
2. Аніщенко В. О. До питання щодо удосконалення теоретико-методологічних засад екологічного інвестування / В. О. Аніщенко // Актуальні проблеми економіки. 2007. № 8 (74). С. 175–183.
3. Арестов С. В. Механізм підвищення економіко-екологічної ефективності природоохоронних інвестицій в екосистемні послуги: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / С. В. Арестов. Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. О., 2008. 20 с.
4. Бурков В. Н., Новиков Д. А., Щепкин А. В. Механизмы управления эколого-экономическими системами; [под ред. С. Н. Васильева]. М.: Физматлит, 2008. 244 с.
5. Inderst, G., Kaminker, Ch., Stewart, F. (2012), «Defining and Measuring Green Investments: Implications for Institutional Investors» Asset Allocations», OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No.24, OECD Publishing.
6. Kaczmarek T., 2014, Perspektywiczne inwestycje ekologiczne, czyli zielone światło dla zysku, Doradca Inwestycyjny Domu Maklerskiego BZ WBK.
7. Ліпич Л. Оцінка ефективності вкладення інвестицій в екологічні проекти за синергетичним ефектом / Л. Ліпич, Т. Глубицька // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2015. № 3. С. 28–34.
8. Новицька О. В. Особливості фінансування природоохоронної діяльності. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2017. № 1. С. 195–211.



9. Романчук А. Л., Рилєєв С. В. Питання екологічної спрямованості інвестиційної діяльності в Україні / А. Л. Романчук, С. В. Рилєєв // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2015. Вип. 2. URL:
10. Сіліна І. В. Удосконалення класифікації інвестицій природоохоронного призначення / І. В. Сіліна // Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 17. С. 16–19. URL: [www.economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua)
11. Федчак О. М. Інвестиційна складова організаційно-фінансового механізму раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища / О. М. Федчак // Економіка природокористування і охорони довкілля. К.: РВПС України НАН України, 2008. URL: [archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Ekonpr/2008/Fadchak.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekonpr/2008/Fadchak.pdf)
12. Henningsen C. Managing Ecological Investment Risk / C. Henningsen // GreenMoney Journal. 2011. № 82. PP. 1–4.
13. Decision about creation of the European Environment Agency (EEA) i European Environment Information and Observation Network (Eionet) (1990). URL: [www.eea.europa.eu/about-us/who](http://www.eea.europa.eu/about-us/who)
14. Official website of European Environment Agency. URL: [www.eea.europa.eu/](http://www.eea.europa.eu/)
15. Tetior A. Ecologization of thinking and activity of humankind for survival // International Journal of Development Research. 2014. Vol. 4. Issue 11. PP. 2478–2481.
16. Eurostat [сайт]. URL: [ec.europa.eu/eurostat/data/database](http://ec.europa.eu/eurostat/data/database)
17. Державна служба статистики України: [сайт]. URL: <http://ukrstat.gov.ua>
18. Державна казначейська служба України: [сайт]. URL: <http://www.treasury.gov.ua>

#### References

1. Andreeva, N. N. Ekologicheski oriyentirovannyye investitsii: vybor resheniy i upravleniye [Environmentally focused investments: the range of solutions and management]. 2006. IPREEI NAH Ukrainy, Odesa, Ukraine. 536 p.
2. Anischenko, V. O. Do pytannia shchodo udoskonalennia teoretyko-metodolohichnykh zasad ekolohichnoho investuvannia [Current problems of the economy]. 2007. vol. 8. PP. 175–183
3. Arestov, S. V. Mechanism of increase of economic and ecological efficiency of environmental investment in ecosystem services, Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.00.06 «Economics of natural resources and environment», Institute of market problems and economic-ecological research, 2008, Odesa, Ukraine, 20 p.
4. Burkov V. N., Novikov D. A., Shchepkin A. V. Mekhanizmy Upravleniya Ekologo-Ekonomicheskimi Sistemami, pod red. S. N. Vasil'eva [Mechanisms of Management of Ecologo-Economic Systems], edited by S. N. Vasil'ev. Moscow, Fizmatlit, 2008. 244 p.
5. Inderst, G., Kaminker, Ch., Stewart, F. (2012), «Defining and Measuring Green Investments: Implications for Institutional Investors» Asset Allocations», OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No.24, OECD Publishing.
6. Kaczmarek T., 2014, Perspektywiczne inwestycje ekologiczne, czyli zielone światło dla zysku, Doradca Inwestycyjny Domu Maklerskiego BZ WBK.
7. Lipich, L., Hlubitska T. Otsinka efektyvnosti vkladennia investytsii v ekolohichni proekty za synerhetychnym efektom [Economic Journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University]. 2015. № 3. PP. 28–34.
8. Novyts'ka, O. V. Osoblyvosti finansuvannia pryrodookhoronnoi diialnosti [Zbirnyk naukovykh prats' Universytetu derzhavnoyi fiskalnoyi sluzhby Ukrainy]. 2017. Vol. 1. PP. 195–211.
9. Romanchuk A. L. Rylieiev S. V. Pytannia ekolohichnoi spriamovanosti investytsiinoi diialnosti v Ukraini [Bulletin of Chernivtsi Trade and Economic Institute. Economic sciences]. 2015. Вип. 2. URL: [nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei\\_2015\\_2\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2015_2_8)
10. Silina S. V. Vybir kryteriiv ta metodiv otsinky efektyvnosti investytsii pryrodookhoronnoho pryznachennia [Efficient Economy]. 2011. № 17. URL: [www.economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua)
11. Fedchak, O. M. Investytsiina skladova orhanizatsiino-finansovoho mekhanizmu ratsionalnoho pryrodokorystuvannia ta okhorony navkolyshnioho pryrodnoho seredovysheha [Economic Nature and internal environment]. URL: [archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Ekonpr/2008/Fadchak.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekonpr/2008/Fadchak.pdf)
12. Henningsen C. Managing Ecological Investment Risk / C. Henningsen // GreenMoney Journal. 2011. № 82. PP. 1–4.
13. Decision about creation of the European Environment Agency (EEA) i European Environment Information and Observation Network (Eionet) (1990). URL: [www.eea.europa.eu/about-us/who](http://www.eea.europa.eu/about-us/who).
14. Official website of European Environment Agency. [www.eea.europa.eu/](http://www.eea.europa.eu/)
15. Tetior A. Ecologization of thinking and activity of humankind for survival // International Journal of Development Research. 2014. Vol. 4. Issue 11. PP. 2478–2481.
16. Official website of Eurostat. URL: [ec.europa.eu/eurostat/data/database](http://ec.europa.eu/eurostat/data/database)
17. Official website of State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://ukrstat.gov.ua>
18. Official website of State Treasury Service of Ukraine. URL: <http://www.treasury.gov.ua>

**Гаражджук Іванна Василівна**

*аспірант кафедри менеджменту*

*Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

**Гаражджук Іванна Васильевна**

*аспірант кафедры менеджмента*

*Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки*

**Harazhdzhuk Ivanna**

*Postgraduate of the Department of Management*

*Lesya Ukrainka East European National University*

ORCID: 0000-0002-5145-5887

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-1-5611

**МІСЦЕ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ  
В МОДЕЛЯХ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ  
МЕСТО ОБСЛУЖИВАЮЩЕЙ КООПЕРАЦИИ  
В МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ  
LOCATION OF SERVICE COOPERATION  
IN MODELS OF RURAL DEVELOPMENT**

**Анотація.** У статті визначено важливість сталого розвитку для України в цілому та для сільського господарства як галузі народного господарства, а також сільських територій, як осередку проживання селян. Проаналізовано соціальну, економічну та екологічну складові, баланс котрих і є основою сталого розвитку сільського господарства та сільських територій. Виділено цілі сталого розвитку, реалізація котрих можлива шляхом розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, до них належать такі цілі як, подолання бідності, подолання голоду, розвиток сільського господарства, сталий розвиток міст і громад. Охарактеризовано стратегічні цілі та тактичні завдання сталого розвитку сільського господарства України. Обґрунтовано, що управлінські рішення повинні базуватися на концепції сталого розвитку при вирішенні оперативних завдань діяльності підприємства. Важливо на етапі ухвалення рішення зважати не лише на економічну ефективність, а й враховувати екологічні та соціальні аспекти проблеми. Розглянуто науково обґрунтовані існуючі моделі розвитку сільських територій (інноваційну, що базується на територіальному плануванні землекористування; інноваційну, що поєднує франкопольську систему та інноваційну платформу з інформатизованою системою дорадництва; селозберігаючу). Охарактеризовано селозберігаючу модель, як найбільш практично-обґрунтовану та інституційно адаптовану до українських реалій. Визначено місце сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та об'єднаних територіальних громад у забезпеченні сталого розвитку сільських територій. У рамках даного підходу громади повинні стати рушієм розвитку та координації роботи кооперативів на початковому етапі їх діяльності та створення. А кооперативи виступають механізмом забезпечення сталого розвитку сільських територій, через балансування економічних, соціальних та екологічних потреб селян.

**Ключові слова:** сталий розвиток, сільське господарство, кооперація, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, селозберігаюча модель.

**Аннотация.** В статье определены важность устойчивого развития для Украины в целом и для сельского хозяйства как отрасли народного хозяйства, а также сельских территорий, как организации проживания сельских жителей. Проанализированы социальная, экономическая и экологическая составляющие, баланс которых и является основой устойчивого развития сельского хозяйства и сельских территорий. Выделены цели устойчивого развития, реализация которых возможна путем развития сельскохозяйственной обслуживающей кооперации, к ним относятся такие цели как, преодоление бедности, преодоление голода, развитие сельского хозяйства, устойчивое развитие городов и общин. Охарактеризованы

стратегические цели и тактические задачи устойчивого развития сельского хозяйства Украины. Обосновано, что управленческие решения должны базироваться на концепции устойчивого развития при решении оперативных задач деятельности предприятия. Важно на этапе принятия решения учитывать не только экономическую эффективность, но и экологические и социальные аспекты проблемы. Рассмотрены научно обоснованные существующие модели развития сельских территорий (инновационную, основанную на территориальном планировании землепользования; инновационную, сочетающую франко-польскую систему и инновационную платформу с информатизированной системой консультирования; селосохраняющую). Охарактеризовано селосохраняющую модель, как наиболее практически обоснованную и институционально адаптированную к украинским реалиям. Определено место сельскохозяйственной обслуживающей кооперации и объединенных территориальных общинах в обеспечении устойчивого развития сельских территорий. В рамках данного подхода общины должны стать двигателем развития и координации работы кооперативов на начальном этапе их деятельности и создания. А кооперативы выступают механизмом обеспечения устойчивого развития сельских территорий, путем балансировки экономических, социальных и экологических потребностей сельских жителей.

**Ключевые слова:** устойчивое развитие, сельское хозяйство, кооперация, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, селосохраняющая модель.

**Summary.** The article identifies the importance of sustainable development for Ukraine as a whole and for agriculture as a branch of the national economy, as well as rural areas, as a center of residence for peasants. The social, economic and environmental components are analyzed, the balance of which is the basis for the sustainable development of agriculture and rural territories. Sustainable development goals that can be achieved through the development of agricultural service cooperatives are identified, which include: poverty alleviation, hunger relief, agricultural development, sustainable urban and community development. The strategic goals and tactical tasks of sustainable development of agriculture of Ukraine are described. It is substantiated that management decisions should be based on the concept of sustainable development when solving operational tasks of the enterprise. It is important at the decision-making stage to consider not only economic efficiency but also the environmental and social aspects of the problem. The scientifically substantiated existing models of rural development are considered (an innovative one based on territorial land use planning; an innovative one that combines the Franco-Polish system and the innovation platform with an informative advisory system; village conservation). The village conservation model has been characterized as the most practically-grounded and institutionally adapted to Ukrainian realities. The place of agricultural service cooperatives and united territorial communities in ensuring the sustainable development of rural areas has been identified. In the framework of this approach, communities should be the driving force for the development and coordination of cooperatives at the initial stage of their activities and creation. And cooperatives act as a mechanism for ensuring the sustainable development of rural areas, through balancing the economic, social and environmental needs of the peasants.

**Key words:** sustainable development, agriculture, cooperative, agricultural service cooperative, village conservation model.

**Постановка проблеми.** Сільське господарство є Поднією з ключових галузей економіки, адже з одного боку забезпечує продовольчу безпеку країни, а з іншого є потужним споживачем ресурсів. Необхідність сталого розвитку аграрного сектору викликана низкою причин серед яких: зростання потреби в якісних продуктах харчування у зв'язку зі збільшенням кількості населення світу, подолання бідності через збільшення зайнятості сільськогосподарській галузі, вичерпність природних ресурсів, які використовуються при виробництві сільськогосподарської продукції (вода, повітря, екосистема загалом) [9].

За даними NUNBEO [12] за рівнем якості життя в першій половині 2019 р. Україна посіла 65 місце з 77 досліджених країн (індекс якості життя в Україні становить 103,32, тоді як у Данії, котра є лідером за якістю життя, — 196,47). Справедливо постають питання чи є в нашій державі інституційні передумови для сталого розвитку? Чи готове суспільство не на словах, а на ділі піклуватися про майбутні покоління? Тому вважаємо вірним буде шлях до сталого розвитку через подолання бідності на селі за допомогою механізму кооперації, що дозволить вирішувати не лише поточні потреби, а й потреби майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток сільських територій є проблемним питанням досліджень В. М. Жук [5], Я. М. Гадзало, М. Й. Малік, О. С. Дорош [3], В. Д. Залізко [7]. Необхідність сталого розвитку сільських територій розглянуто такими науковцями, як З. М. Герасимів [1], В. С. Загорський [6], М. М. Лук'янова [8], важливе місце обслуговуючої кооперації у даному напрямку підтверджують праці Л. В. Уманець [10], М. П. Дубина [4], В. А. Довженко [2] та інших.

**Формулювання цілей статті (постановка завдання).** Визначити місце сільськогосподарської обслу-

говуючої кооперації у моделях розвитку сільських територій.

**Виклад основного матеріалу.** Сталий розвиток є стратегічним напрямком розвитку людства. Україна як член ООН долучилася до даної концепції, та у рамках Порядку денного в галузі розвитку на період до 2030 року затвердженого на Саміті ООН у вересні 2015 року, розробила 17 цілей сталого розвитку, серед яких:

- Подолання бідності
- Подолання голоду, розвиток сільського господарства.
- Сталий розвиток міст і громад [11].

Зазначені цілі виділено не випадково, адже саме їх досягнення вбачаємо можливим завдяки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Сталим є розвиток, що задовольняє потреби сьогодення і водночас не перешкоджає майбутнім поколінням у задоволенні їх потреб [1]. Загалом сталий розвиток передбачає поєднання трьох аспектів, екологічного, соціального та економічного (Рис. 1), між якими необхідно досягти оптимального співвідношення.



Рис. 1. Складові сталого розвитку  
Джерело: складено автором на основі [1; 8; 10]

Стратегічні цілі у контексті сталого розвитку сільського господарства відповідають світовим цілям. Тактичними завданнями для України у розвитку сільського господарства є модернізації виробничої інфраструктури, підвищення рівня зайнятості сільського населення, зменшення трудової міграції, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, покращення якості та безпеки сільськогосподарської продукції [6], сприяння органічному землеробству, заходи з відновлення та покращення якості ґрунтів [1], забезпечення високого рівня відтворення природних ресурсів [6]. Реалізація таких завдань можлива лише

при правильній спрямованості діяльності окремих господарюючих суб'єктів. В межах оперативного управління важливо дотримуватися концепції сталого розвитку. У процесі прийняття рішень доцільно ставити наступні запитання: Чи не суперечить це сталому розвитку? Чи шкодить це навколишньому середовищу? У якій мірі? Як уникнути шкоди? Як мінімізувати шкідливий вплив? Чи сприяє це соціальному розвитку? Чи несе шкоду суспільним відносинам? Чи є це економічно-ефективним? Чи принесе економічний ефект? Чи сприяє зменшенню безробіття? та ін. Рішення, що суперечить сталому розвитку має бути відхилені.

За даними Мінекономрозвитку [11] основними проблемами сталого розвитку аграрного сектору економіки є: скорочення чисельності сільського населення; низька продуктивність праці; високий рівень зношеності виробничих фондів; використання застарілих технологій; недостатньо розвинена інфраструктура сільської місцевості; нестабільність конкурентних позицій сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках; відсутність мотивації щодо дотримання агроекологічних вимог; непоінформованість сільськогосподарських товаровиробників про кон'юнктуру ринків та умови ведення бізнесу в галузі; незавершеність земельної реформи [11].

Для подолання цих проблем важливо на державному рівні прийняти науково обґрунтовану модель розвитку сільської місцевості та аграрного сектору економіки. Досвід Білорусії та Польщі вказує на ефективність реформ в рамках однієї прийнятої та законодавчо задекларованої моделі [5], в Україні такої моделі на сьогодні немає, адже погляди вчених з цього приводу різняться. Розглянемо деякі моделі детальніше.

З точки зору територіального планування землекористування в рамках інноваційної моделі розглядає подальший розвиток села О. С. Дорош [3]. Першим етапом реалізації даної моделі автор пропонує розробити документи територіального планування землекористування на місцевому та локальному рівнях. Тобто держава повинна визначити межі та напрямки використання земель з метою забезпечення довгострокового просторового розвитку країни. На думку автора, такі дії сприятимуть нарощуванню вартості земельного капіталу. На нашу думку, земельні відносини є важливою складовою розвитку села, проте не можуть мати визначальної ролі. Інноваційна модель розвитку, котра базується на територіальному плануванні землекористування має місце в рамках державного координування земельних відносин з метою забезпечення екологічної та частково економічної складової сталого розвитку

сільських територій, проте не може забезпечити збалансованого сільського розвитку котрий включає також економічну та соціальну сфери.

Інноваційну модель аграрного устрою українсько-го села на найближчі 20 років, що, по своїй суті, є комбінованою пропонують В. Д. Залізко, В. І. Мартиненков, та О. І. Луценко [7]. Пропонована модель базується на поєднанні вдалого досвіду існуючих у світі підходів та включає у собі франко-польську систему територіального управління соціо-еколого-економічним розвитком локальних територій та інноваційну платформу з інформатизованою системою дорадництва. Підтримуємо думку автора з приводу того, що індикатором успішності реалізації відповідних реформ має стати рівень добробуту сільського населення [7], адже це і є головна мета реформ на селі. Найвагомим недоліком даної моделі, вважаємо недооцінку неформальних інститутів, що формують свідомість селян, та їх неготовність до сліпого переймання досвіду, хоча й комбінованого та, на перший погляд, найбільш вдалого та дієвого у сучасних умовах. Вважаємо, основою вертикально інтегрованих структур на селі мають стати кооперативи та їх об'єднання.

В. М. Жук [5] пропонує до впровадження селозберігаючу модель, основу якої становлять три складові: 1) надання селам (громадам) особливого статусу, що дає змогу формувати самодостатні села як окремі організації з власним Статутом [5]. Такі формування необхідні для забезпечення інституційного підґрунтя розвитку кооперативних відносин на селі. 2) передача у повне розпорядження/власність громад сільського капіталу, який включає людський, соціально-економічний і природо-ресурсний потенціал [5]. На нашу думку, реалізація даного

пункту потребує значного державного контролю щодо можливих зловживань капіталом, особливо це стосується земельного капіталу. 3) комплексна державна підтримка, що має бути направлена на максимальне залучення селян до управління і підприємництва [5]. Ключовими принципами моделі виступають селоцентризм та селяноцентризм, тобто автор наголошує на необхідності збереження села та формуванні нової психології селянина направленої на підприємництво та кооперування.

Найбільш практично-обґрунтованою та адаптованою до українських реалій вважаємо селозберігаючу модель, котра враховує наявне інституційне середовище (дію неформальних інститутів) та враховує цілі сталого розвитку.

Бачення сталого розвитку сільських територій Л. В. Уманець [10] М. М. Лук'янова, І. С. Гурська [8], та В. А. Довженко [2], базується на кооперативній ідеї, з якою ми погоджуємося. Л. В. Уманець [10] зазначає, що у порівнянні з приватною формою ведення бізнесу, котра спрямована на зниження витрат, «..кооперативний підхід забезпечить пошук таких технологій, які не зашкодять навколишньому середовищу та сільським жителям, оскільки це є одним із кооперативних принципів..» [10], а «..сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи справедливо вважаються рушієм сталого сільського розвитку..» [10]. Кооперація ізольовано не в змозі вирішити проблеми сталого розвитку, для цього необхідна державна підтримка та спрямування. В даному питанні ключове місце відводимо місцевим органам влади, а саме новоствореним об'єднаним територіальним громадам. За такої моделі, кооперативи виступають механізмом збалансування інтересів сільгоспвиробників та громади у досягненні сталого розвитку (Рис. 2).

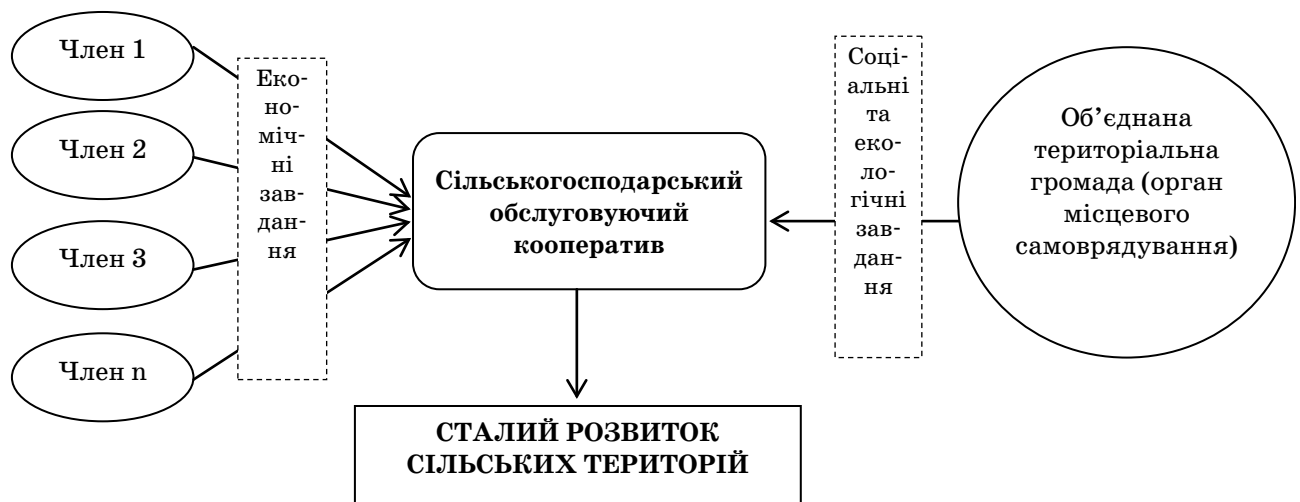


Рис. 2. Місце обслуговуючої кооперації у сталому розвитку сільських територій

Джерело: розробка автора

Розвиток сільськогосподарського кооперативного сектору в Україні несе позитивні зміни як для сільськогосподарських виробників, так і для споживачів сільгосппродукції, а також для країни в цілому. Кооперативи у сільському господарстві покликані виконувати одночасно економічну та соціальну функції. Економічна проявляється у підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва, а соціальна у захисті інтересів своїх членів від монопольних об'єднань [4].

Кооперація дає можливість вирішити проблеми сільгоспвиробників та сприяє досягненню завдань сталого розвитку (табл. 1).

У результаті реалізації кооперативної ідеї та досягнення поставлених завдань сталого розвитку (табл. 1) одночасно буде реалізовуватися й ще одна ціль — подолання бідності. Діяльність сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу в першу чергу націлена на задоволення економічних та соціальних потреб особистих селянських господарств, фермерів, що призводить до підвищення доходів сільського

населення двома шляхами: 1) підвищення доходів товаровиробників, 2) створення можливості заробітку для селян як товаровиробниками так і кооперативом.

Аналіз табл. 1 показав, що завдання сталого розвитку України хоч і відповідають цілям сталого розвитку, проте не є комплексними, не відповідають одній моделі розвитку сільських територій. Такий підхід призводить до розбалансованості в напрямках розвитку. На нашу думку, державна політика має бути послідовною. Виходячи із селозберігаючої моделі розвитку важливим показником розвитку сільських територій є рівень кооперування, як показник самоорганізації селян — результат роботи селозберігаючої державної політики.

На нашу думку, кооперативна ідея на селі має бути реалізована за підтримки органів місцевого самоврядування. Особливо на етапі їх створення, об'єднанні територіальні громади повинні сприяти ініціативам в організації кооперативу, залученні грантових коштів, участі в координації роботи кооперативу тощо.

Таблиця 1

**Вирішення завдань сталого розвитку України до 2030 року за допомогою сільськогосподарської обслуговуючої кооперації**

Завдання сталого розвитку України до 2030 року	Яким чином вирішується завдання завдяки кооперації
Забезпечити доступність збалансованого харчування на рівні науково обґрунтованих норм для всіх верств населення	<ul style="list-style-type: none"> <li>– збільшення обсягів виробництва та підвищення рентабельності продукції;</li> <li>– формування ринку якісної та безпечної сільськогосподарської продукції, доступ дрібних сільгосптоваровиробників до міжнародних ринків збуту шляхом нарощення обсягів виробництва та підвищення якості продукції;</li> <li>– підвищення вмотивованості дрібних сільгосптоваровиробників у якості та кількості продукції, підвищення продуктивності праці у сільськогосподарській галузі, адже фермер має вищу зацікавленість у результаті своєї діяльності ніж найманий працівник сільгосппідприємства;</li> <li>– удосконалення процесу реалізації продукції шляхом ефективного використання каналів збуту, утвердження на ринках збуту;</li> </ul>
Підвищити вдвічі продуктивність сільського господарства, насамперед за рахунок використання інноваційних технологій	<ul style="list-style-type: none"> <li>– зниження собівартості сільгосппродукції та супутніх витрат шляхом спільного використання спеціалізованої техніки та обладнання, складів, транспортних засобів тощо, доступ до ресурсів за нижчою ціною, шляхом збільшення обсягів закупівель кооперативом у порівнянні з обсягом закупівель індивідуального господарства і як наслідок зменшення витрат;</li> <li>– підвищення ефективності використання наявних технічних ресурсів та модернізація наявних фондів, шляхом спільного їх використання;</li> <li>– зменшення кількості посередників на шляху просування сільгосптовару від виробника до споживача, і як наслідок зменшення ціни на продукцію та збільшення дохідності виробника і відповідно можливість сільгосптоваровиробників отримувати доходи від усіх стадій руху виготовленого товару до кінцевого споживача, оминаючи посередницькі структури;</li> </ul>
Забезпечити створення стійких систем виробництва продуктів харчування.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– сприяння органічному землеробству та фермерству;</li> <li>– контроль за якістю ґрунтів, можливість проведення заходів з відновлення та покращення ґрунтів завдяки об'єднанню зусиль, націленості на довгострокову діяльність та фінансова підтримка;</li> </ul>
Знизити волатильність цін на продукти харчування	<ul style="list-style-type: none"> <li>– можливість встановлення та контролю цін на власну сільгосппродукцію шляхом урівноваження позицій на ринку сільськогосподарської продукції та послаблення монополізації аграрного ринку;</li> </ul>

Джерело: складено автором на основі [11]

Ще одним важливим елементом роботи сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу є модель управління їх діяльністю. Особливості управління кооперативом полягають у тому, що, фермери (сільгоспвиробники) будучи керованим елементом системи у контексті оперативного управління є водночас керуючим суб'єктом у контексті стратегічного управління. Члени кооперативу одночасно представляють вищий орган управління та виступають споживачами послуг передаючи кооперативу частину виробничих та організаційних завдань. Управління кооперативом — це, свого роду, аутсорсинг складних процесів які потребують значних матеріальних, технічних, фінансових, трудових ресурсів та висококваліфікованих кадрів.

М. М. Лук'янова та І. С. Гурська [8] зазначають, що створення кооперативів несе одразу економічні, соціальні та екологічні переваги для села, а отже сприяє сталому розвитку сільських територій. Економічні переваги полягають в організації

матеріально-технічного забезпечення, максимізація доходу від реалізації шляхом усунення посередників із заготівельно-збутової діяльності; соціальні — сприяння зайнятості та самозайнятості населення, налагодження соціальних взаємозв'язків, розвиток соціального капіталу; екологічні — впровадження екологічнобезпечних технологій, збереження біорозмаїття, розвиток органічного виробництва; дотримання науково-обґрунтованих сівозмін [8].

**Висновки.** Отже, сталий розвиток сільських територій України можливий через впровадження єдиної моделі розвитку сільських територій, на нашу думку, найбільш практично-орієнтована та інституційно адаптована є селозберігаюча модель. При цьому основною формою самоорганізації в селі має бути сільськогосподарська обслуговуюча кооперація. В свою чергу, за допомогою кооперації вирішуються завдання сталого розвитку як села так і країни в цілому.

#### Література

1. Герасимів З. М. Сталий розвиток сільського господарства. Агросвіт. 2016. № 9. С. 16–19. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit\\_2016\\_9\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2016_9_4)
2. Довженко В. А. Переваги кооперації в економічному розвитку сільських територій. Кооперативні читання: 2017 рік: матеріали Всеукр. Наук.-практ. Конф., 2 верес. 2017 р. Житомир: ЖНАЕУ, 2017. С. 127–130. URL: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/8566>
3. Дорош О. С. Територіальне планування як чинник підвищення рівня капіталізації земель сільських територій. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2014. № 3–4. С. 42–48. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy\\_2014\\_3-4\\_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2014_3-4_7).
4. Дубина, М. П. Значення сільськогосподарської кооперації в аграрному секторі економіки. Науковий вісник НЛТУ України, 2011. С. 204–209.
5. Жук В. М. Теоретичні основи моделювання розвитку сільських територій: біхевіористичний аспект. Облік і фінанси. 2017. № 3. С. 169–179. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif\\_apk\\_2017\\_3\\_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2017_3_26).
6. Загорський В. С., Борщук Є. М. Теоретико-прикладні аспекти дослідження сталого розвитку сільських територій України. Ефективність державного управління. 2019. Вип. 2. С. 13–28. URI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.59.2019.178413>
7. Залізко В. Д., Мартиненков В. І., Луценко І. О. Інноваційна модель аграрного устрою українського села. Актуальні проблеми економіки. 2017. № 4. С. 113–124. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apr\\_2017\\_4\\_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apr_2017_4_14)
8. Лук'янова М. М., Гурська І. С. Сільська кооперація як основа місцевого розвитку. Агросвіт. 2018. № 12. С. 62–66.
9. Сільське господарство. Сталий розвиток для України. URI: <http://www.sd4ua.org/golovni-temi-stalogo-rozvitku/silske-gospodarstvo/> (дата звернення 17.12.2019)
10. Уманець Л. В. Роль сільськогосподарських кооперативів у розвитку територіальних громад. Кооперативні читання: 2019 рік: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 7 черв. 2019 р. Житомир: ЖНАЕУ, 2019. С. 160–163. URI: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/9840>
11. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України URI: [http://un.org.ua/images/SDGs\\_NationalReportUA\\_Web\\_1.pdf](http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf) (дата звернення 13.12.2019)
12. Quality of Life Index by Country 2019 Mid-Year. NUMBEO. URI: [https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings\\_by\\_country.jsp](https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp) (дата звернення 29.12.2019)

### References

1. Gherasymiv Z. M. Stalyj rozvytok siljsjkogho ghospodarstva. Aghrosvit. 2016. № 9. S. 16–19. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit\\_2016\\_9\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2016_9_4)
2. Dovzhenko V. A. Perevaghy kooperaciji v ekonomichnomu rozvytku siljsjkykh terytorij. Kooperatyvni chytannja: 2017 rik: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf., 2 veres. 2017 r. Zhytomyr: ZhNAEU, 2017. S. 127–130. URL: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/8566>
3. Dorosh O. S. Terytorialjne planuvannja jak chynnyk pidvyshhennja rivnja kapitalizaciji zemelj siljsjkykh terytorij. Zemleustrij, kadastr i monitoryng zemelj. 2014. № 3–4. S. 42–48. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy\\_2014\\_3-4\\_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2014_3-4_7)
4. Dubyna M. P. Znachennia silskohospodarskoi kooperatsii v ahrarnomu sektori ekonomiky. Naukovyi visnyk NLTU Ukraine 2011. S. 204–209.
5. Zhuk V. M. Teoretychni osnovy modeljuvannja rozvytku siljsjkykh terytorij: bikheviorystychnyj aspekt. Oblik i finansy. 2017. № 3. S. 169–179. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif\\_apk\\_2017\\_3\\_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2017_3_26)
6. Zaghorskyj V. S., Borshhuk Je. M. Teoretyko-prykladni aspekty doslidzhennja stalogo rozvytku siljsjkykh terytorij Ukrainy. Efektyvnistj derzhavnogho upravlinnja. 2019. Vyp. 2. S. 13–28. URI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.59.2019.178413>
7. Zalizko V. D., Martynenkov V. I., Lucenko I. O. Innovacijna modelj ahrarnogho ustroju ukrajinsjkogho sela. Aktualni problemy ekonomiky. 2017. № 4. S. 113–124. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape\\_2017\\_4\\_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2017_4_14)
8. Luk'janova M. M., Ghursjka I. S. Siljsjka kooperacija jak osnova miscevogho rozvytku. Aghrosvit. 2018. № 12. S. 62–66.
9. Siljsjke ghospodarstvo. Stalyj rozvytok dlja Ukrainy. URI: <http://www.sd4ua.org/golovni-temi-stalogo-rozvitku/silске-gospodarstvo/> (data zvernennja 17.12.2019)
10. Umanecj L. V. Rolj siljsjkoghospodarsjkykh kooperatyviv u rozvytku terytorialjnykh ghromad. Kooperatyvni chytannja: 2019 rik: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf., 7 cherv. 2019 r. Zhytomyr: ZhNAEU, 2019. S. 160–163. URI: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/9840>
11. Cili Stalogo Rozvytku: Ukrainina. Nacionaljna dopovidj 2017. Ministerstvo ekonomichnogho rozvytku i torghivli Ukrainy URI: [http://un.org.ua/images/SDGs\\_NationalReportUA\\_Web\\_1.pdf](http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf) (data zvernennja 13.12.2019)
12. Quality of Life Index by Country 2019 Mid-Year. NUMBEO. URI: [https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings\\_by\\_country.jsp](https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp) (дата звернення 29.12.2019)



**Зубков Сергій Олександрович**  
кандидат економічних наук, доцент,  
професор кафедри економіки та управління  
Харківський державний університет харчування та торгівлі

**Зубков Сергей Александрович**  
кандидат экономических наук, доцент,  
профессор кафедры экономики и управления  
Харьковский государственный университет питания и торговли

**Zubkov Serhii**  
PhD in Economics, Associate Professor,  
Professor of the Department of Economics and Management  
Kharkiv State University of Food Technology and Trade  
ORCID: 0000-0002-4892-8284

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-1-5613

## МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ ХАРЧУВАННЯ

## МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОЦЕССА УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯМИ СФЕРЫ ПИТАНИЯ

## METHODOLOGY OF THE STUDY OF FOOD SPHERE ENTERPRISES' MANAGEMENT PROCESSES

**Анотація.** Специфіка процесів управління підприємствами сфери харчування, зумовлює необхідність формування особливого методологічного підґрунтя досліджень, об'єктом яких є міжгалузеві наукові дослідження, а предметом методологія вирішення міжгалузевих наукових проблем. Більшість сучасних публікацій з питань методології дослідження процесів управління підприємствами є обмеженими логікою функціонування та розвитку замкнених соціально-економічних систем, які не можуть бути безпосередньо імплементованими до багатогалузевих інтегральних природно-соціально-економічних моделей, до яких належить сфера харчування. Сфера харчування охоплює всі структури, діяльність яких спрямована на досягнення основної мети — задоволення попиту населення на харчування. Структура сфери харчування у відповідності з функціональним управлінням складається з чотирьох секторів: агропромисловий комплекс, що виробляє харчову сировину (сільське і лісове господарство, рибальство і мисливство); галузі, які харчову сировину переробляють у продукти харчування (харчова промисловість); галузі, які продають продукти харчування (оптова і роздрібна торгівля, продовольчі ринки, корпоративна торгівля); галузі, які організують споживання продуктів харчування (ресторани, громадське харчування). Методологічні підходи до вивчення процесів управління підприємствами сфери харчування систематизовані шляхом розкладання сучасних методологічних підходів до наукових досліджень, таких як загальнонаукові, міждисциплінарні та специфічні. Методологічною основою вибору класифікаційних ознак є необхідність виконання вимоги прикладного комплексного вирішення теоретичних наукових завдань при вивченні складних соціально-економічних процесів в інтегрованій системі управління підприємствами сфери харчування. Метою дослідження є систематизація методологічних підходів до вивчення процесів управління підприємствами сфери харчування. Систематичний комплекс теоретичних методологічних підходів дозволяє виявити специфіку вивчення феномену сфери харчування як єдиної природно-соціально-економічної системи, а їх комплексне використання забезпечує наукову обґрунтованість вирішення проблем вивчення процесів управління підприємствами сфери харчування.

**Ключові слова:** методологія, методологічні підходи, управління, сфера харчування, підприємство.

**Аннотация.** Специфика процессов управления предприятиями сферы питания, предопределяет необходимость формирования особого методологической основы исследований, объектом которых является межотраслевые научные исследования, а предметом — методология решения межотраслевых научных проблем. Большинство современных публикаций по вопросам методологии исследования процессов управления предприятиями ограничены логикой функционирования и развития замкнутых социально-экономических систем, которые не могут быть непосредственно реализованы в многоотраслевых интегральных природно-социально-экономических моделях, к которым относится сфера питания. Сфера питания охватывает все структуры, деятельность которых направлена на достижение основной цели — удовлетворения спроса населения на питание. Структура сферы питания в соответствии с функциональным управлением состоит из четырех секторов: агропромышленный комплекс, производящий пищевое сырье (сельское и лесное хозяйство, рыболовство и охота); отрасли, которые перерабатывают пищевое сырье в продукты питания (пищевая промышленность); отрасли, которые продают продукты питания (оптовая и розничная торговля, продовольственные рынки, корпоративная торговля); отрасли, которые организуют потребление продуктов питания (рестораны, общественное питание). Методологические подходы к изучению процессов управления предприятиями сферы питания систематизированы путем разложения современных методологических подходов к научным исследованиям, таких как общенаучные, междисциплинарные и специфические. Методологической основой выбора классификационных признаков является необходимость выполнения требования прикладного комплексного решения и теоретических научных задач при изучении сложных социально-экономических процессов в интегрированной системе управления предприятиями сферы питания. Целью исследования является систематизация методологических подходов к изучению процессов управления предприятиями сферы питания. Систематический комплекс теоретических методологических подходов позволяет выявить специфику изучения феномена сферы питания как единой природно-социально-экономической системы, а их комплексное использование обеспечивает научную обоснованность решения проблем изучения процессов управления предприятиями сферы питания.

**Ключевые слова:** методология, методологические подходы, управление, сфера питания, предприятие.

**Summary.** The specificity of food sphere enterprises' management processes necessitates the formation of special methodological basis for research, the object of which is cross-sectoral scientific research, and the subject is the methodology of inter-branch scientific problems solving. Most of the modern publications on the enterprise management research methodology are limited by the logic of functioning and development of closed social and economic systems, which cannot be directly implemented to the multi-sectoral integrated natural and social and economic models which include food sphere. The «food sphere» covers all structures which activities are aimed at achieving the main goal of the population's food demand meeting. Food sphere structure according to the functional management consists of four sectors: industries which produce food raw material (agriculture and forestry, fisheries and hunting); industries which process food raw material into food products (food industry); industries which sell food products (wholesale and retail, food markets, corporate trade); industries which organize food products consumption (restaurants, social catering). Methodological approaches to the study of food sphere enterprises' management processes are systematized by decomposition of modern methodological approaches to scientific researches, such as general scientific, interdisciplinary and specific. The methodological basis for the classification features selection is the necessity to fulfill the requirement of applied complex solution and theoretical scientific problems in the study of complex social and economic processes in the food sphere enterprises' integrated management system. The study purpose is systematization the methodological approaches to the study of food businesses management processes in terms of interdisciplinary methodological approaches, which include: informational, strategic, spatial, situational, dynamic, logical, process, creative, active, reflective, intuitive, quantitative, normative, program-oriented approaches. The systematic set of theoretical interdisciplinary methodological approaches allows to reveal the specifics of the study of the food sphere phenomenon as an integrated natural-socio-economic system, and their combined use provides scientific validity of solving the problems of studying the food sphere enterprises' management processes.

**Key words:** methodology, methodological approaches, management, food sphere, enterprise.

**Постановка проблеми.** Специфіка процесів управління підприємствами сфери харчування, до яких належать підприємства, агропромислового сектору, харчової промисловості, торгівлі та ресторанного господарства, що послугуються інтегральними моделями природно-соціально-економічних систем, зумовлюють необхідність формування особливого методологічного підґрунтя досліджень,

об'єктом яких є міжгалузеві наукові дослідження, а предметом — методологія вирішення міжгалузевих наукових проблем.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Методологічна наукова проблема даного дослідження полягає у тому, що більшість сучасних публікацій з питань методології дослідження процесів управління підприємствами є обмеженими логікою

функціонування та розвитку замкнених соціально-економічних систем [1–7], які не можуть бути безпосередньо імплементаваними до багатогалузевих інтегральних природно-соціально-економічних моделей, до яких належить сфера харчування.

**Формулювання завдання дослідження.** Метою дослідження є висвітлення результатів систематизації методологічних підходів дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування в частині міждисциплінарних методологічних підходів.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Методологічні підходи щодо дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування систематизовано шляхом декомпозиції сучасних методологічних підходів до наукових досліджень (рис. 1). Методичною підставою виділення класифікаційних ознак, є необхідність виконання вимоги комплексного вирішення прикладних та теоретичних наукових проблем з дослідження складних соціально-економічних процесів у інтегрованій системі управління підприємствами сфери харчування.

Групу загальнометодологічних підходів сформовано з позиції необхідності дослідження ступеня досягнення мети інтеграції за інтересами учасників та стейкхолдерів (умови, форми, засоби інтегрованої взаємодії) та їхньої участі у процесах функціонування та управління підприємствами сфери харчування: концептуальний, діалектичний, системний, комплексний, суб'єктний, інституційний підходи.

До групи міждисциплінарних методологічних підходів, що є властивими під час проведення наукових досліджень економічного спрямування, віднесено підходи, які слугують спільними підставами теоретико-пізнавальних й аналітичних прикладних досліджень: інформаційний, стратегічний, динамічний, просторовий, ситуаційний, логічний, процесний рефлексивно-інтуїтивний.

Крім цього, виділено специфічні підходи, що властиві теоретико-пізнавальним засобам досліджень: творчий, діяльнісний та аналітичних засобів досліджень: кількісний, нормативний, програмно-цільовий.

Окремо виділено специфічні конкретно-методологічні підходи досліджень, що надають можливість дослідити особливості процесів управління у багатогалузевих інтегральних природно-соціально-економічних системах, до яких належать підприємства сфери харчування, з виділенням об'єктно-структурної та адміністративно-суб'єктивної детермінанти процесів управління.

З урахуванням цього пропонується здійснювати вирішення прикладних та теоретичних наукових проблем, що пов'язані з дослідженням складних процесів у інтегрованій системі управління підпри-

ємствами сфери харчування, як природно-соціально-економічних утворень, з виділенням двох детермінант: суб'єктивної та об'єктно-структурної (рис. 2).

Нормативною основою та визначальним компонентом наукових пошуків під час дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування є методи та засоби проведення досліджень. Методи дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування систематизовано відповідно до типу та змісту завдань, що підлягають вирішенню за такими ознаками (рис. 3):

- універсальні та формально-логічні методи, що є слухними задля розв'язання більшості технічних завдань як теоретико-пізнавального, так і аналітичного спрямування: розробка теоретико-методологічного базису формування моделі сфери харчування як інтегрованої природно-соціально-економічної системи; розробка науково-практичних підходів до формування стратегій розвитку сфери харчування та суб'єктів господарювання; обґрунтування концепції та моделі інтегрованого управління підприємствами сфери харчування; тощо; визначення світових, національних та регіональних тенденцій виробництва, реалізації та організації споживання продуктів і послуг харчування; дослідження соціально-економічного значення, функцій та цілей підприємств сфери харчування в стратегіях сталого розвитку суспільства тощо. До цієї групи входять такі методи: абстрактно-логічний, аналізу та синтезу; індукції та дедукції; ідентифікації, угруповань, формалізації, триангуляції;
- загальнонаукові та специфічні методи розділені на дві підгрупи: методи, що є слухними задля розв'язання усього комплексу технічних завдань: спостереження, класифікації, структурний, узагальнення, статистики та динаміки, порівняння, графічний, системний, балансовий, експертно-аналітичний та матричний. Окремо згруповані методи, що є специфічними та застосовуються переважно у аналітичних дослідженнях, які потребують а також методи інтелектуального аналізу даних: регресійний, дискримінантний, кластерний, багатовимірний статистичний аналіз, методи індексів та часових рядів.
- окремо виділено комплексні методи організаційного проектування, прикладне використання якого безпосередньо передбачено під час вирішення технічного завдання з розробки методологічних підходів до проектування систем управління підприємствами сфери харчування, та системного аналізу що є наскрізною методикою проведення досліджень за всіма напрямками.



Рис. 1. Структуризація методологічних підходів дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування

Джерело: розроблено автором

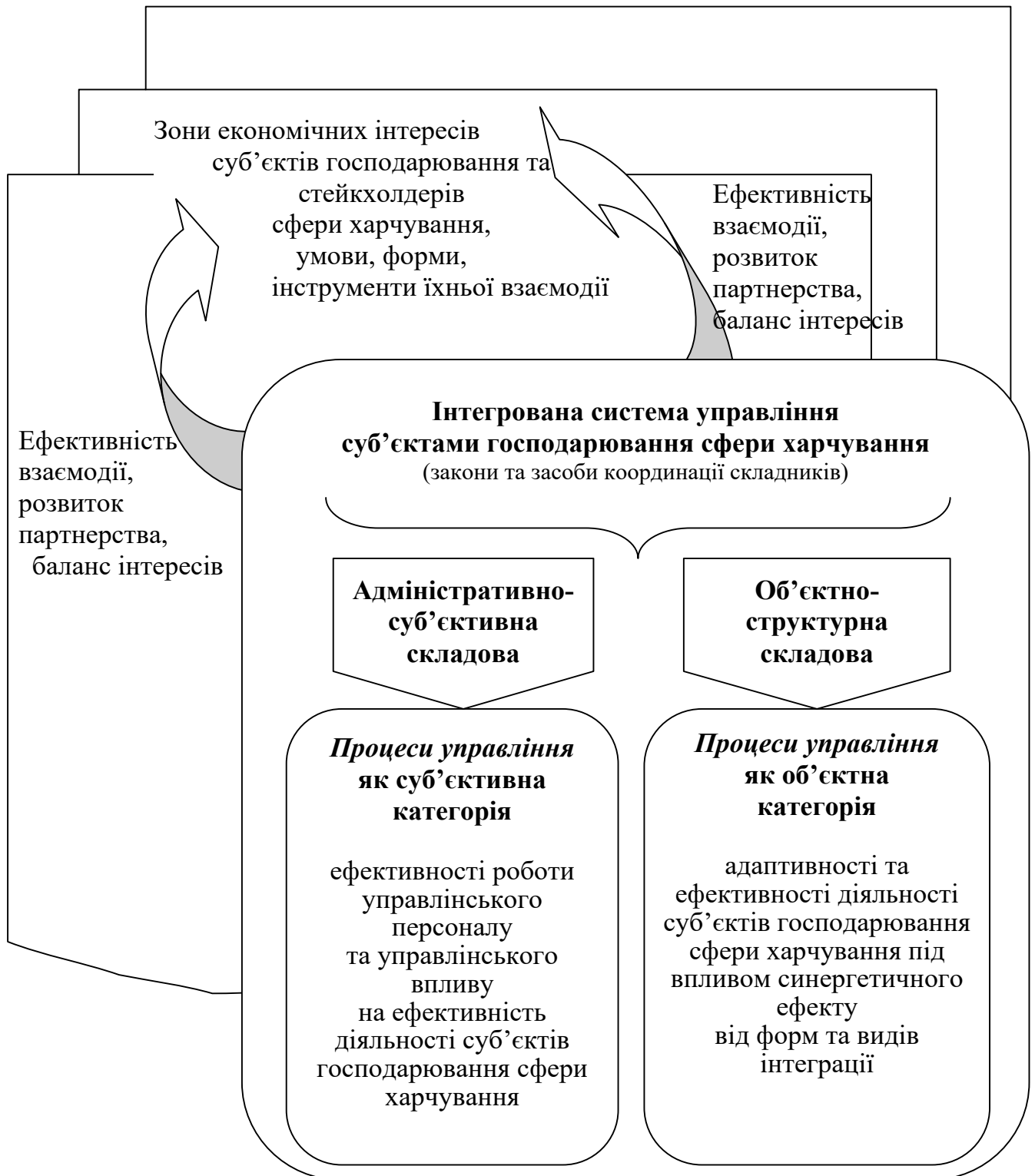


Рис. 2. Концептуальні детермінанти дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування

Джерело: розроблено автором

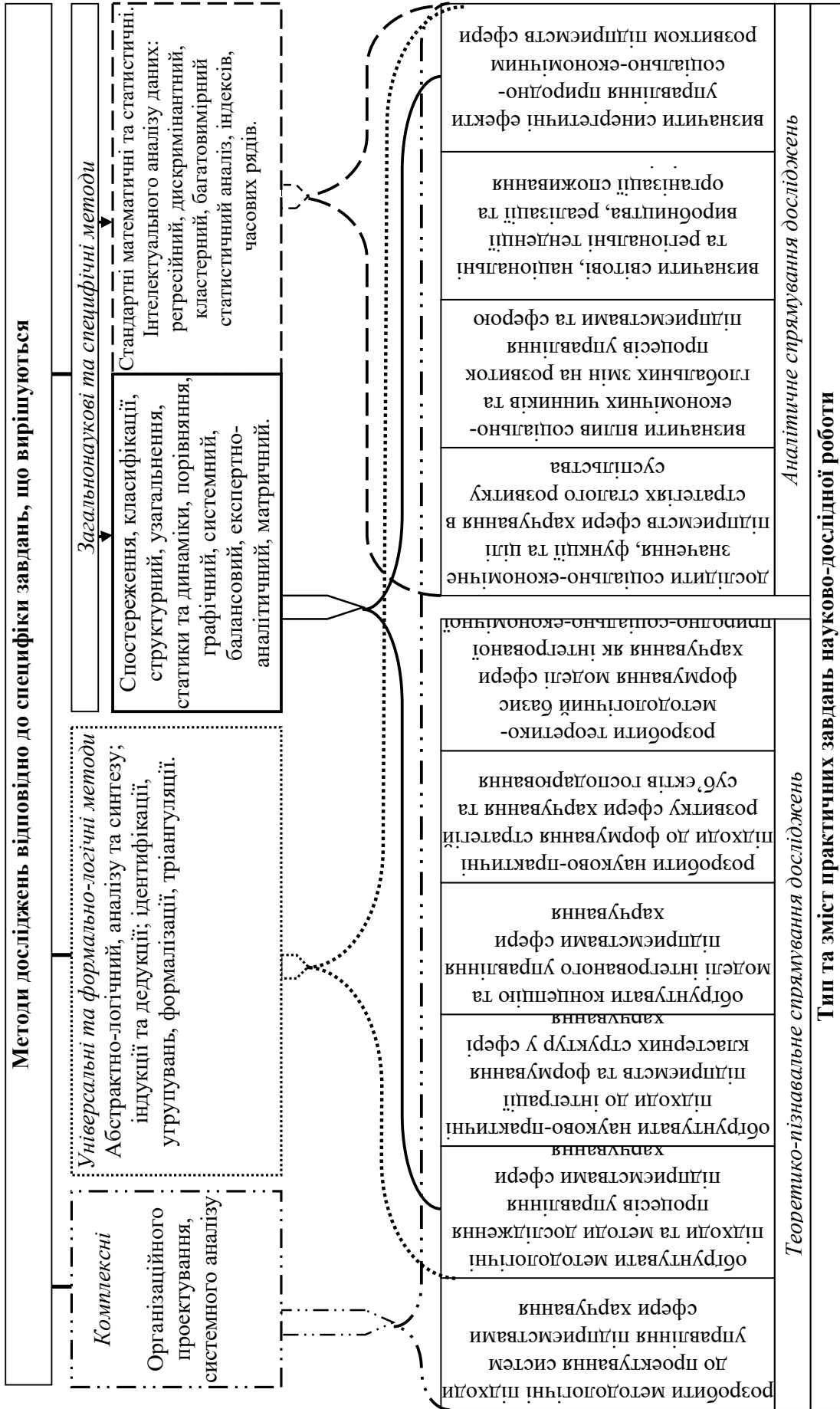


Рис. 3. Систематизація методів дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування за напрямками дослідницького процесу  
 Джерело: складено автором на основі: [8-16]

У процесі реальних досліджень всі наукові підходи та методи взаємодіють і корелюють між собою, виконуючи кожен свою функцію. Вибір конкретного методу визначається за критеріями інтерпретації результатів, набору оцінних показників, кількості аналітиків, витрат часу, фінансових витрат, рівню об'єктивності, доступності та обмежень використання, оперативності застосування, поширеності застосування, наявності програмного продукту, достовірності результатів.

За допомогою сукупності методологічних підходів та методів створюється необхідний методологічний базис для вирішення різноманітних науково-теоретичних і науково-практичних завдань, а предмет дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування конкретизується і оформляється у відповідну єдину систему теоретико-прикладних наукових знань.

**Висновки.** Методи дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування

систематизовані за напрямками дослідницького процесу та за типами прикладних практичних завдань, що підлягають вирішенню. Ознаки, за якими дібрані методи досліджень дозволяють представити їх у всьому різноманітті та максимально охопити увесь спектр напрямків і сфер застосування, що задовольняє вимогам обґрунтованого правильного вибору задля прикладного застосування що є запорукою до отримання необхідних результатів.

Систематизована сукупність теоретичних методологічних підходів дозволяє розкрити специфіку дослідження феномену сфери харчування, як інтегрованої природно-соціально-економічної системи, а їхнє комбіноване використання забезпечує наукову обґрунтованість вирішення завдань дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування на основі повномасштабного, всебічного та цілісного вивчення означених проблем.

#### Література

1. Ананьин О. И. Философия и методология экономической науки // Философия социальных и гуманитарных наук / Под общ. ред. С. А. Лебедева. М., 2006, Т. 2008. С. 353–436.
2. Братута О. Г. Засоби проведення наукового дослідження як елемент методологічного забезпечення української економічної науки // Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 14. С. 8–16.
3. Чаплыгин В. Г. Логика и методология научных исследований: сравнительный анализ, школы, направления развития // Интеллектуальный капитал в экономике знаний. 2017. С. 289–303.
4. Кононюк А. Ю. Основы научных исследований. Киев: Освіта України, 2012. Кн. 1. 508 с.
5. Меньшикова А. А. Методологический прогресс в экономике // Современные проблемы и перспективные направления инновационного развития науки. 2017. С. 11–13.
6. Разіна О. В. Методологічні основи стратегічного управління підприємством // Науковий вісник Ужгородського університету. 2011. № 33 (2). С. 232–236.
7. Шпортко Г. Ю., Вишнеvsька М. К. Дослідження методів визначення синергетичного ефекту кластерних структур // Економіка і суспільство. 2017. Вип. 9. С. 716–721.
8. Височина М. В. Аналіз методів оцінювання ефективності управління діяльністю підприємства // Культура народів Причорномор'я. 2009. № 161. С. 86–89.
9. Дудукало О. Аналіз методів оцінювання ефективності управління діяльністю підприємства // Ефективна економіка. 2012. № .3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1031> (дата звернення 31.01.2020).
10. Мачуева Д. А. Современные методы анализа и оценки социально-экономических систем // Инженерный вестник Дона. 2016. Т. 43. № . 4 (43). С. 99.
11. Меньшикова А. А. Новые методы экономики // Современные научные исследования и инновации. 2017. № . 11. С. 44–44.
12. Нусратуллин И. В. Методы исследований в экономике. Уфа: Изд-во Башкирского инст. социальных технологий, 2015. 228 с.
13. Пілецька С. Т. Ефективність управління підприємством, підходи та методи щодо її оцінки // Проблеми системного підходу в економіці. 2018. № .5. С. 100–106.
14. Подольчак Н. Ю. Оцінка ефективності систем менеджменту підприємств за допомогою кластерного аналізу // Наукові записки. 2006. Т. 56. Економічні науки. С. 94–99.
15. Усенко Л. Н., Шеравнер В. М., Тимофеева Ю. В. Современные методы анализа и прогнозирования в отраслях национальной экономики: монография. Москва: Вузовская книга, 2014. Т. 3. 312 с.

16. Чернышева Ю. Г., Шепеленко Г. И. Бизнес-анализ как новая концепция аналитической обработки информации в современной экономике // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. 2017. № 9 (88). С. 34–37.

#### References

1. Anan'in O.I. (2006) *Filosofiya i metodologiya ekonomicheskoy nauki*. [Philosophy and methodology of economic science] // *Filosofiya sotsial'nykh i gumanitarnykh nauk* [Philosophy of Social Sciences and Humanities], T. 2008, PP. 353–436.
2. Bratuta O. H. (2016) *Zasoby provedennia naukovooho doslidzhennia yak element metodolohichnoho zabezpechennia ukraïnskoi ekonomichnoi nauky* [Means of scientific research as an element of methodological support of Ukrainian economic science] // *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky* [Global and national problems of economy], № 14, PP. 8–16.
3. Chaplygin V. G. (2017) *Logika i metodologiya nauchnykh issledovaniy: sravnitel'nyy analiz, shkoly, napravleniya razvitiya* [The logic and methodology of scientific research: a comparative analysis, schools, areas of development] // *Intellectual'nyy kapital v ekonomike znaniy* [Intellectual capital in the knowledge economy], PP. 289–303.
4. Kononyuk A. Y. (2012) *Osnovy nauchnykh issledovaniy* [Basics of Scientific Research], Kyiv: Osvita Ukrainy, Book 1.
5. Men'shikova A. A. (2017) *Metodologicheskii progress v ekonomike*. [Methodological progress in the economy] // *Sovremennye problemy i perspektivnye napravleniya innovatsionnogo razvitiya nauki* [Modern problems and promising areas of innovative development of science], PP. 11–13.
6. Razina O. V. (2011) *Metodolohichni osnovy stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom* [Methodological foundations of strategic management of enterprise] // *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu* [Science messenger of Uzhgorod University], № 33 (2), pp. 232–236.
7. Shportko H. Y., Vyshnevskaya M. K. (2017) *Doslidzhennia metodiv vyznachennia synerhetychnoho efektu klasternykh struktur* [Previous methods for identifying the synergistic effect of cluster structures], *Ekonomika i suspilstvo*. [Economy and society], Vol. 9, PP. 716–721.
8. Vysochyna M. V. (2009) *Analiz metodiv otsiniuvannia efektyvnosti upravlinnia diialnistiu pidpriemstva* [Analysis of methods for evaluating the effectiveness of enterprise activity management] // *Kultura narodov Prychernomor'ia* [Culture of the peoples of the Black Sea], No 161, PP. 86–89.
9. Dudukalo O. (2012) *Analiz metodiv otsiniuvannia efektyvnosti upravlinnia diialnistiu pidpriemstva* [Analysis of methods for evaluating the effectiveness of enterprise activity management] // *Efektyvna ekonomika* [Efficient economy], No 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1031> (accessed 31 January 2020).
10. Machueva D. A. (2016) *Sovremennye metody analiza i otsenki sotsial'no-ekonomicheskikh sistem* [Modern methods of analysis and evaluation of socio-economic systems] // *Inzhenernyy vestnik Dona* [Engineering Herald of Don], T. 43. No 4 (43), P. 99.
11. Men'shikova A. A. (2017) *Novye metody ekonomiki* [New methods of economics] // *Sovremennye nauchnye issledovaniya i innovatsii* [Modern research and innovation], No 11, PP. 44–44.
12. Nusratullin I. V. (2015) *Metody issledovaniy v ekonomike* [Research Methods in Economics], Ufa: Izd-vo Bashkirskogo inst. sotsial'nykh tekhnologiy. 228 s.
13. Piletska S. T. (2018) *Efektyvnist upravlinnia pidpriemstvom, pidkhody ta metody shchodo yii otsinky* [Management effectiveness of the enterprise, approaches and methods for its evaluation] // *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi* [Problems of systematic approach in economy], No 5, pp. 100–106.
14. Podolchak H. Y. (2006) *Otsinka efektyvnosti system menedzhmentu pidpriemstv za dopomohoiu klasternoho analizu* [Performance evaluation of enterprise management systems by cluster analysis] // *Naukovi zapysky. Ekonomichni nauky* [Scientific proceedings. Economic sciences], T. 56, PP. 94–99.
15. Usenko L. N., Sheravner V. M., Timofeeva Yu. V. (2014) *Sovremennye metody analiza i prognozirovaniya v otraslyakh natsional'noy ekonomiki: monografiya*. [Modern methods of analysis and forecasting in the sectors of the national economy: monograph], Moscow: Vuzovskaya kniga, T. 3. 312 s.
16. Chernysheva Y. G., Shepelenko G. I. (2017) *Biznes-analiz kak novaya kontseptsiya analiticheskoy obrabotki informatsii v sovremennoy ekonomike* [Business analysis as a new concept of analytical information processing in the modern economy] // *Nauka i obrazovanie: khozyaystvo i ekonomika; predprinimatel'stvo; pravo i upravlenie* [Science and education: economy and economics; entrepreneurship; law and management], № 9 (88), PP. 34–37.



**Кулик Андрій Михайлович**

*кандидат економічних наук, викладач*

*Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола*

**Кулык Андрей Михайлович**

*кандидат экономических наук, преподаватель*

*Галицкий колледж имени Вячеслава Черновола*

**Kulyk Andrii**

*Candidate of Economic Sciences, Lecturer*

*Galician College of Vyacheslav Chernovol*

**Бриндзя Зіновій Федорович**

*доктор економічних наук, викладач*

*Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола*

**Брындзя Зиновий Федорович**

*доктор экономических наук, преподаватель*

*Галицкий колледж имени Вячеслава Черновола*

**Bryindzia Zinoviy**

*Doctor of Economics, Lecturer*

*Galician College of Vyacheslav Chernovol*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-1-5632

**ЦІНОВА ПОЛІТИКА І УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ  
В СФЕРІ ПОСЛУГ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ**

**ЦЕНОВАЯ ПОЛИТИКА И УПРАВЛЕНИЕ ЗАТРАТАМИ  
В СФЕРЕ УСЛУГ: ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

**COST POLICY AND COST MANAGEMENT  
IN THE SERVICE SECTOR: AN ECONOMIC DIMENSION**

**Анотація.** Мета дослідження полягає у визначенні найвпливовіших факторів на управління діяльністю суб'єктів малого бізнесу та формуванні системи управління витратами, що дозволить розвиватись у стратегічній перспективі й забезпечить стабільний прибуток.

Проведене дослідження доводить, що ефективно сформована цінова політика та економічно обґрунтована оптимізація витрат як її результат дозволить підприємствам сфери послуг результативно працювати в конкурентному середовищі та забезпечувати стратегічний розвиток в перспективі. Запропоновано етапи проведення цінової політики на підприємствах з урахуванням впливу зовнішніх факторів – купівельної спроможності, цін конкурентів, що надають ідентичні послуги тощо, а також внутрішніх факторів, які визначаються витратами та рентабельністю.

Авторами розроблена модель системи управління витратами підприємств сфери послуг, яка відображає зв'язки між елементами суб'єкта господарювання. Врахування цих зв'язків спрямоване на отримання стабільного прибутку. Акцентовано увагу на зменшенні активів та збільшенні зобов'язань, які відображають величину витрат, для встановлення цін на послуги підприємства, що уможливило акумулювання прихованих економічних резервів.

Проведено анкетне опитування респондентів одного рівня керівної ланки (тобто директорів підприємств сфери послуг) й ідентифіковано фактори, що мають найбільший вплив на управління витратами і розвиток підприємства в цілому та

які відіграють визначальну роль при формуванні стратегії розвитку у довгостроковій перспективі. При цьому, основним зовнішнім аспектом стимулювання розвитку підприємств сфери послуг залишається держава, яка повинна впроваджувати державні програми підтримки та розвитку підприємств сфери послуг. Внутрішнім фактором впливу запропоновано вважати ціну, яка встановлюється менеджерами підприємства для надання споживчих послуг клієнтам.

Результати проведеного дослідження показали, що потрібно оптимізувати витрати не тільки зменшенням їх значення, але і коригуванням значення показника ціни, що дозволить отримувати стабільні прибутки у довгостроковій перспективі.

**Ключові слова:** цінова політика, управління витратами, методи управління, модель системи управління.

**Аннотация.** Целью исследования является определение наиболее влиятельных факторов на управление деятельностью субъектов малого бизнеса и формирование системы управления затратами, позволяющей эффективно развиваться в стратегической перспективе и иметь стабильный доход.

Проведенное исследование доказывает, что эффективно сформированная ценовая политика и экономически обоснованная оптимизация затрат, как ее результат, позволит предприятиям сферы услуг результативно работать в конкурентной среде и обеспечивать свое развитие в будущем. Предложено этапы проведения ценовой политики на предприятиях с учетом влияния внешних факторов – покупательной способности, цен конкурентов, предоставляющих идентичные услуги и т.д., а также внутренних факторов, которые тесно связаны с расходами и рентабельностью.

Авторами разработано модель системы управления затратами предприятий сферы услуг, которая отражает связи между различными элементами предприятия. Учет этих связей направлен на получение стабильной прибыли. Акцентируется внимание на уменьшении активов и увеличении обязательств, которые отражают величину расходов, для установления цен на услуги предприятия, что способствует выявлению скрытых экономических резервов оптимизации.

Проведенный анкетный опрос респондентов-руководителей одного уровня (т.е. директоров предприятий сферы услуг) позволил идентифицировать факторы, имеющие наибольшее влияние на управление затратами и развитие предприятия в целом. Эти факторы играют существенную роль в формировании стратегии развития предприятия на длительную перспективу. При этом, основным внешним аспектом стимулирования развития предприятий сферы услуг является государство, которое должно внедрять государственные программы поддержки и развития предприятий сферы услуг. Внутренним фактором влияния предложено считать цену, которая устанавливается менеджерами предприятия для предоставления потребительских услуг клиентам.

Результаты проведенного исследования показали, что необходимо оптимизировать расходы не только уменьшая их объем, но и проводя корректировку показателя цены, что позволит получать стабильные доходы в долгосрочной перспективе.

**Ключевые слова:** ценовая политика, управление затратами, методы управления, модель системы управления.

**Summary.** The aim of the study is to determine the most influential factors in the management of small businesses and the formation of a cost management system that allows you to effectively develop in a strategic perspective and have a stable income.

The study proves that an efficiently formed pricing policy and economically justified cost optimization, as its result, will allow service companies to work effectively in a competitive environment and ensure their future development. The stages of the pricing policy at enterprises are proposed taking into account the influence of external factors – purchasing power, prices of competitors providing identical services, etc., as well as internal factors that are closely related to costs and profitability.

The authors developed a model of the cost management system for service enterprises, which reflects the relationship between the various elements of the enterprise. Accounting for these relationships is aimed at obtaining a stable profit. Attention is focused on reducing assets and increasing liabilities, which reflect the amount of expenses, for setting prices for the services of an enterprise, which helps to identify hidden economic reserves for optimization.

A questionnaire survey of respondents-managers of one level (i.e. directors of service enterprises) made it possible to identify the factors that have the greatest influence on cost management and the development of the enterprise as a whole. These factors play a significant role in shaping the long-term development strategy of the enterprise. Moreover, the main external aspect of stimulating the development of enterprises in the service sector is the state, which should implement state programs to support and develop enterprises in the service sector. It is proposed to consider the internal factor of influence as the price set by the managers of the enterprise to provide consumer services to customers.

The results of the study showed that it is necessary to optimize costs not only by reducing their volume, but also by adjusting the price indicator, which will allow you to get stable income in the long term.

**Key words:** pricing policy, cost management, management methods, management system model.

**Постановка проблеми.** У сучасних умовах економічного розвитку важливим аспектом є поінформованість та досвід, отриманий підприємством впродовж життєвого циклу, що дозволяє обирати правильну стратегію його діяльності в стратегічній перспективі. В цій площині особливо актуально звернути увагу на підприємства сфери послуг, оскільки вони обслуговуючи населення, формують значну частину ВВП України, а також суттєво впливають на соціально-економічне становище її громадян. Витрати і ціна, як найбільш вагомі економічні категорії, формують базу не лише ефективності діяльності суб'єктів сфери послуг. Вони активно впливають на низку макроекономічних показників, в тому числі рівень людського розвитку, який для соціально-орієнтованих країн в сучасних умовах є одним з найважливіших індикаторів розвитку країни. З огляду на це, постає питання ефективного управління витратами та формуванням цінової політики для потреб населення в умовах ринку. Дослідження у цій площині проводяться досить активно, адже вони актуальні в умовах ринку, кризовості та невизначеності. Однак важлива їх синергія та комплексне узагальнення наявних фрагментарних результатів. Це уможливить виявлення факторів, що впливають на прибутковість, та дасть змогу передбачати критичні ситуації у фінансово-економічній діяльності підприємств сфери послуг, що пов'язані з управлінням витратами й ціноутворенням. Необхідність такого дослідження загалом зумовлена тим, що саме вирішення проблемних питань з оптимізації витратно-цінових співвідношень сприятиме динамічному розвитку підприємств та підвищенню їх конкурентоспроможності в сучасному середовищі.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Вагомий внесок у дослідження проблеми систем управління витратами в різних галузях економіки зробили такі вітчизняні вчені, як Ю. М. Великий [1], С. Ф. Головка [2], Н. В. Гришко [3], Т. П. Карпова [4], Л. В. Нападівська [5], О. Г. Партин [8], А. А. Пилипенко [9], В. О. Шведун [10] тощо.

Загалом багато досліджень присвячені теоретичним обґрунтуванням сутності категорійних понять за цим напрямом, ідентифікації факторів впливу на витрати для цілей мінімізації їх негативних впливів, науковому аналізу зв'язку витрат і ціни тощо. Аналізуючи поняття витрати, С. Ф. Головка [2], Т. П. Карпова [4], Л. В. Нападівська [5] та інші вчені визначають, що основним напрямком зменшення витрат є система управління ними. Таким чином, управління витратами передбачає комплексне вивчення аналізу витрат на підприємстві та виявлення резервів їх зниження в процесі господарської діяль-

ності. Тобто, управління витратами на підприємстві — це процес, що сприяє зменшенню витрат при умові зростання ринкової вартості підприємства за допомогою його економічних резервів.

Зниженню витрат на підприємстві сприяє цінова політика, яка займає одне з основних місць у політиці розвитку підприємства. Вона є передумовою успішної конкурентної боротьби на ринку послуг, що дозволяє при її коригуванні збільшити споживачів і, тим самим, покращити фінансове становище підприємства.

Вчений Павленко А. Ф. вважає, що ціна відіграє важливу роль при формуванні системи управління витрат, адже включає «комплекс заходів щодо визначення відпускної ціни, знижок, умов оплати за товари та послуги, управління цінами з урахуванням побажань та можливостей споживачів, а також одночасного забезпечення прибутку підприємства-виробника чи продавця» [7, с. 105]. Корінев В. Л., Корецький М. Х., Дацій О. І. [5] у своїх дослідженнях підкреслюють, що підприємницька діяльність має базуватися на комплексі заходів зі встановлення ціни з урахуванням побажань і можливостей споживачів з метою отримання бажаного прибутку. Таким чином, ефективно функціонування підприємств сфери послуг в ринковому середовищі потребує не тільки зниження витрат, але і вимагає коректного формування ціни на власні послуги, що забезпечить прибутковість й стабільний розвиток у стратегічній перспективі. Можемо стверджувати, що цінова політика на підприємстві і система управління витратами є взаємозалежні складові, які передбачають отримання прибутку у довгостроковій перспективі. Однак для успішної їх взаємодії та оптимізації необхідні дослідження питання управління витратами підприємств сфери послуг за умови інноваційного розвитку.

**Мета статті** полягає у визначенні найвпливовіших факторів на управління діяльністю суб'єктів малого бізнесу та формуванні системи управління витратами, що дозволить розвиватись у стратегічній перспективі й забезпечить стабільний прибуток

**Виклад основного матеріалу.** Поняття «управління витратами» досліджувались багатьма вітчизняними та закордонними науковцями, проте єдиного термінологічного підходу щодо його розуміння не існує. Різні науковці пропонують власне бачення, опираючись на свій досвід та виділяють, зазвичай, певну сторону даного об'єкту наукового дослідження.

У конкурентному середовищі послуга має свою ціну, яка встановлюється кожним підприємством індивідуально. Проте ціна, яка встановлюється на різних підприємства на один вид послуги має відповідати трьом важливим критерієм, а саме: вона

має бути економічно обґрунтованою; вона має бути доступна споживачам послуги; вона має покривати витрати, що пов'язані з якісним наданням послуги. Відзначимо, що ціна виступає стимулятором попиту на послуги, а основним завданням цінової політики є управління конкурентоспроможністю послуг підприємств.

Формування цінової політики на підприємстві відбувається під впливом зовнішніх факторів [4; 6; 7], тобто підприємство повинно врахувати купівельну спроможність ринку і ціну конкурентів, що надають ідентичні послуги. Іншим аспектом впливу на цінову політику є вплив внутрішніх факторів підприємства, які визначаються витратами та рентабельністю. При визначенні ціни на послуги підприємствам необхідно аналізувати: порівняльні характеристики новизни й якості послуг, ціни на послуги конкурентів, додаткові послуги, гарантії, що надаються підприємством-конкурентом, а також урахувати можливість зниження собівартості [6, с. 210]. Вважаємо за доцільне при проведенні цінової політики дотримуватись 5 етапів (рис. 1).

На першому етапі формування цінової політики підприємство орієнтується на власні завдання і цілі, які воно прагне досягнути у стратегічній перспективі. Основною цілю будь-якого підприємства є отримання прибутку. Однак для нього також важливо посісти перше місце у рейтинговій таблиці серед підприємств-конкурентів, що займаються наданням послуг у ринковому середовищі. У свою чергу, підприємство повинно слідкувати за ситуацією на ринку, удосконалювати методи надання послуг, розвивати нові напрямки та вживати усі можливі заходи для розвитку бізнесу у конкурентному середовищі.

На другому етапі підприємствам сфери послуг доцільно провести повний аналіз витрат та оцінити

можливі напрямки їх зниження. Особливу увагу слід приділити витратам, які змінюються при зміні ціни й запропонувати напрямки їх оптимізації.

На третьому етапі менеджери підприємства повинні оцінити кількість споживачів послуг та спрогнозувати їх наявність у стратегічній перспективі. Проводячи розрахунок на перспективу, працівники мають визначити попит на послуги, рівень доходу населення та ціни на послуги-замінники, щоб адекватно оцінити ситуацію в ринковому середовищі і правильно спрогнозувати показники в перспективі.

На четвертому етапі слід провести аналіз цін підприємств-конкурентів, щоб правильно оцінити можливості свого підприємства та сформулювати напрямки протидії у відповідь на цінові рішення підприємств-конкурентів. Менеджерам підприємства необхідно постійно стежити за цінами на однотипні послуги у ринковому середовищі і швидко реагувати на їх зміни.

На п'ятому етапі підприємство, провівши систему досліджень та аналізу ринкового середовища, встановлює свою ціну на послуги, орієнтуючись на дохід населення з одного боку, й внутрішні витрати підприємства з іншого.

Отже, ціна на послуги повинна характеризуватись оптимальним співвідношенням ціни та якості, при якому задоволеними мають залишитись споживач і підприємство. Формування ефективної цінової політики необхідно проводити на основі дотримання таких принципів, як цільова спрямованість, безперервність процесу ціноутворення та контроль за їх дотриманням.

Дослідження показують, що основним важелем впливу на цінову політику є витрати підприємства. Забезпечити отримання постійного прибутку можливе при ефективному поєднанні цінової політики з управлінням витратами, оскільки на ціну послуги суттєво впливають витрати на її надання. Тож суттєвим

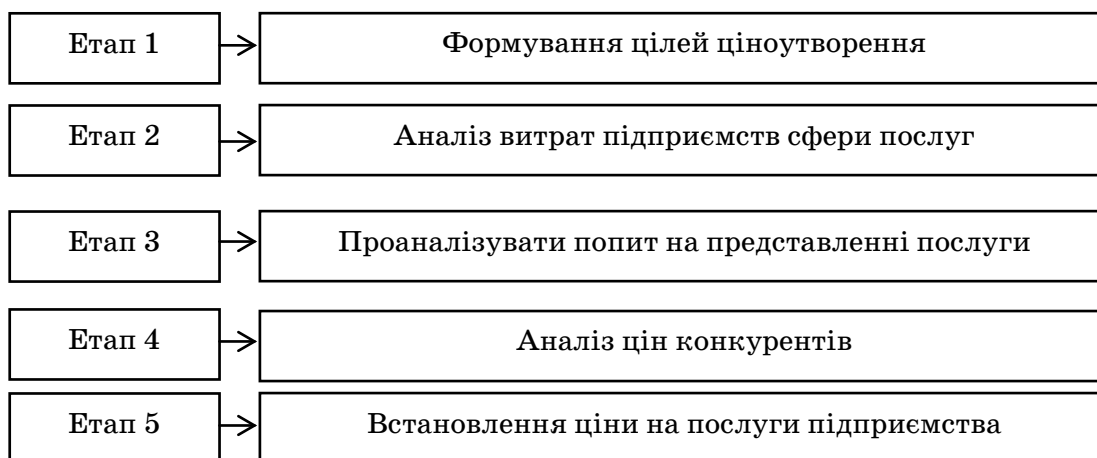


Рис. 1. Етапи проведення цінової політики на підприємствах сфери послуг.

Джерело: розроблено автором самостійно

моментом є своєчасне відображення суми фактичних витрат, які формують відповідні послугу підприємства. Важливим елементом розвитку теорії управління витратами виступає застосування сучасних методів і інструментарію управління. Останні мають забезпечувати ідентифікацію сум витрат, здійснення контролю за їх розподілом і виявлення резервів зниження.

Менеджерам підприємства необхідно правильно організувати роботу з управління витратами, тобто контролювати процес їх формування, розподілу

та використання в процесі надання послуг. Раціональний розподіл витрат підприємства дозволить зменшити ціну на послуги, що розширить коло клієнтів і дасть можливість підвищити показники прибутковості підприємств сфери послуг. Основним завданням менеджера є правильно оцінити витрати підприємства в процесі його роботи. Тож першим завданням виступає правильність вибору методу такої оцінки. Нами згруповані методи для визначення витрат підприємства сфери послуг в таблиці 1.

Таблиця 1

Методи управління витратами підприємств сфери послуг

Назва методу	Суть	Переваги/Недоліки
Директ-кост	представляє систему управлінняського обліку, яка має за основу класифікацію витрат на змінні та постійні і включає в себе облік їх за видами, місцем виникненням й носіями	Переваги: – дані про прибутки, обсяг, собівартість можна отримати з звітності; – об'єднує в собі стандарт-кост і гнучкі бюджети. Недоліки: – проблематичність у виділенні постійних витрат.
Стандарт-кост	полягає у розробленні норм і стандартів до яких підприємство має прагнути.	Переваги: – на підставі встановлених стандартів можна заздалегідь визначити суму очікуваних витрат на виробництво і реалізацію виробів, обчислити собівартість одиниці виробу на визначення цін, скласти звіт про доходи. Недоліки: – важко скласти стандарти згідно з технологічною картою виробництва; – визначення ступеня напруженості стандартів і норм.
Таргет-кост	полягає в управлінні витратами за цільовою собівартістю.	Переваги: – менеджери орієнтуючись на цінову собівартість відмовляються від впровадження нової дорогої технології; – при нестандартних ситуаціях менеджери формують нові нестандартні рішення, які потребують інноваційного рішення. Недоліки: – для ефективного функціонування необхідно створити тісну взаємодію між різними підрозділами і створення «позитивного клімату» між працівниками.
Кайзен-костинг	вдосконалення діяльності підприємств за допомогою використання внутрішніх резервів	Переваги: – забезпечує постійне зменшення витрат й утримання їх на заданому рівні. Недоліки: – необхідність мотивації працівників і корпоративної культури, що підтримує залучення персоналу в діяльності підприємств
ABC-методу	полягає в розподілі суми витрат підприємства протягом періоду на основі витрат по відповідним процесам і операціям.	Переваги: – оптимізувати собівартість продукції за рахунок покращення процесу виробництва; – забезпечити формування раціональної структури витрат з врахуванням корисності їх здійснення на кожному етапі. Недоліки: – потреба у мотивації працівників і корпоративної культури, що підтримує залучення персоналу в діяльності підприємства
Бенчмаркінг витрат	це пошук підприємства-конкурента, який є більш розвинений економічно, щоб порівняти показники діяльності та перейняти його найкращі методи роботи.	Переваги: – проводить швидко порівняння усіх показників; – вдосконалення бізнес-процесів проходить з меншими витратами. Недоліки: – проблематичність в зборі повної і конфіденційної інформації про діяльність різних суб'єктів ринкового середовища.

Джерело: складено автором самостійно на основі [2; 5; 7–8; 10]

Проаналізувавши увесь сектор методів [2; 5; 7; 8; 10] для управління витратами, на наш погляд ABC-метод найкраще справиться із поставленим завданням, оскільки він дозволяє адекватно провести калькулювання собівартості забезпечуючи взаємозв'язок отриманої інформації з процесом формування витрат. Особливістю методу виступає групування запасів через розподіл їх на три групи, саме:

- А-група включає в себе значну частину коштів вкладених в запаси і за правилом Парето до неї належить 80% усіх грошових коштів;
- В-група відноситься номенклатура, яка при формуванні запасів складу займає 15% усіх грошових коштів;
- С-група включає в себе велику частину запасів, але на них приходиться незначна частина фінансових засобів вкладених у запаси, що займає 5% усіх грошових коштів.

Даний метод перетворив простий облік витрат в ефективну технологію управління витратами у ринкову середовищі, визначивши при цьому основні операції і процеси на підприємстві та поділивши їх на відповідні групи. Метод-ABC аналізу дозволяє проаналізувати витрати на різних рівнях діяльності підприємств сфери послуг та провести контроль за

ними з метою ефективного керування їх прибутком. В практичній діяльності на підприємствах широко використовується ABC-аналіз, оскільки його переваги при аналізі витрат перед традиційними методами очевидні. Цей метод по новому розглядає формування витрат на підприємстві та управління ними. Проблемними місцями при цьому лишається проведення змін у системі бухгалтерського обліку та удосконалення системи інформаційної підтримки. З метою отримання більш точних результатів директори підприємства комбінують декілька методів, що дозволяє провести ефективну оцінку витратам і сформувати напрямки їх управління.

Сама по собі правильно визначена величина витрат на підприємстві не збільшить його прибуток, тому менеджери повинні сформувати систему управління витратами, яка дозволить враховувати вплив усіх факторів на діяльність. На основі проведеного аналізу пропонуємо наступну базову модель управління витратами у підприємствах сфери послуг. Схематично вона відображена на рисунку 2.

Аналізуючи запропоновану модель системи управління, важко визначити, що є найважливішим з позиції практичної діяльності досліджуваних підприємств. Тому нами було проведено анкетне

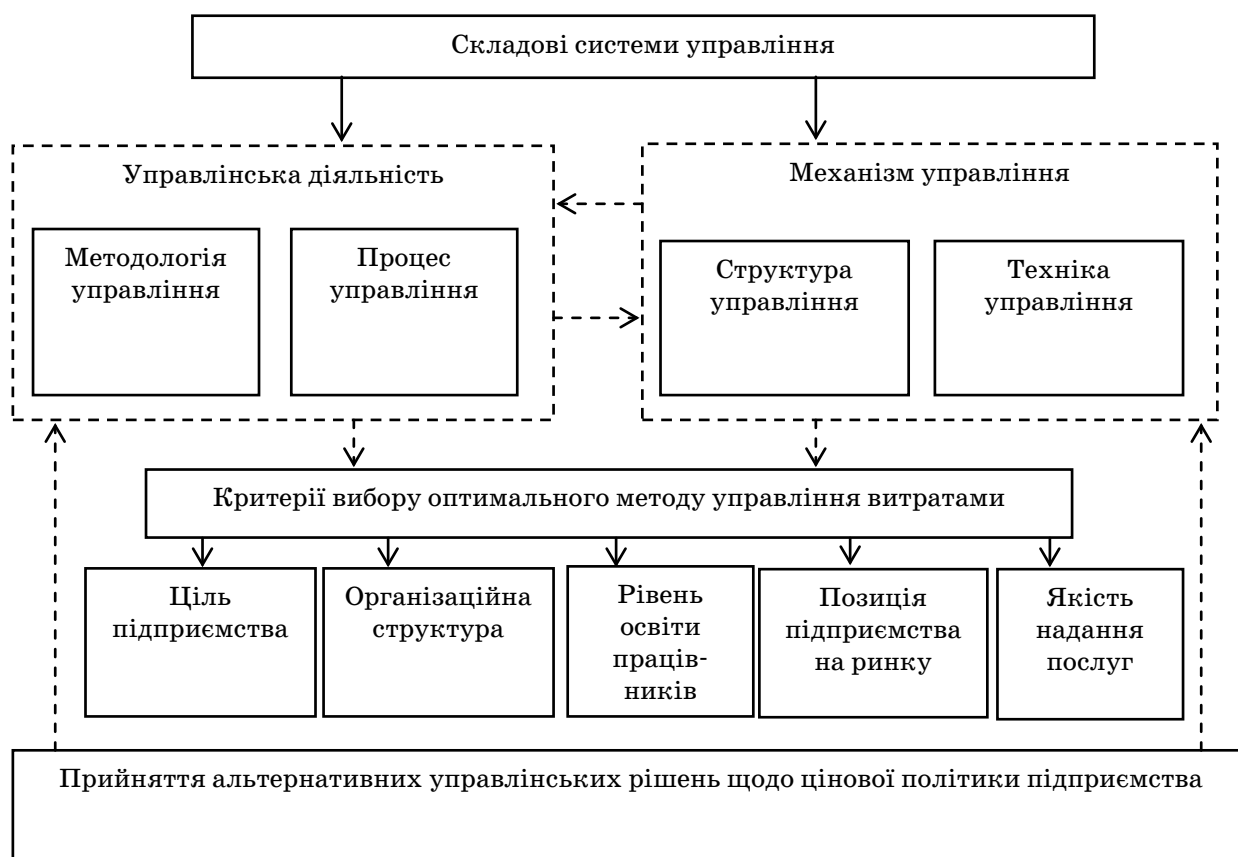


Рис. 2. Модель системи управління витратами підприємств сфери послуг

Джерело: розроблено автором самостійно

опитування директорів підприємств сфери послуг в Тернопільській області, щоб визначити основний фактор впливу на результативність системи управління підприємств сфери послуг. Нами було проведено анкетне опитування директорів підприємств сфери послуг в кількості 100 чоловік, з метою встановлення факторів, які на їх думку найбільше впливають на прибутковість і розвиток підприємства в цілому. Кожному фактору залежно від важливості впливу на систему управління витратами присвоювалось значення від 1 бала до 5 балів. Після проведеного опитування нами просумувались результати по всіх показниках і результати представлені нами у вигляді таблиці 2 у вигляді процентних співвідношень.

За результатами опитування 100 осіб директорів підприємств сфери послуг отримано такі результати (табл. 2).

Аналізуючи результати проведеного дослідження, ми бачимо, що важливу роль в системі управлінні підприємствами сфери послуг відіграє цінова політика на підприємстві (14% респондентів акцентували на цьому увагу). Дослідження, проведені закордонними вченими, підтверджують важливість створення ефективної політики на підприємствах, і звертають увагу на створення мотиваційного механізму працівників до виконання покладених на них обов'язків з підготовки персоналу (11% респондентів виділяють основним із факторів впливу на управління системою витрат).

В умовах сьогодення сучасний бізнес розраховує на власні кошти з метою розширення своєї діяльності та практично не розраховує на державні програми

розвитку бізнесу (2% респондентів). В результаті проведення опитування нами спостерігалась тенденція до використання директорами підприємств стратегічних методів управління витратами у своїй діяльності (7% респондентів) та відходження від традиційних методів аналізу (4% респондентів).

**Висновки і пропозиції.** В сучасному науковому світі основна увага акцентується на ціні послуги, яка прямо залежить від витрат підприємства сфери послуг. Аналізуючи витрати підприємств, керівники мають дослідити усі витратні напрямки діяльності і зменшити їх, що дозволить зменшити ціну послуги. За результатами дослідження пропонується модель управління витратами підприємства, яка дозволяє комплексно відобразити усі фактори впливу на неї та максимально передбачити їхні показники у перспективі в процесі оперативного планування. Аналізуючи анкетне опитування респондентів, рекомендуємо впровадження на підприємствах сфери послуг програм з мотивації працівників з метою покращення виконання ними своїх обов'язків, що дозволить збільшити кількість прийнятих управлінських рішень і прибуток підприємств.

Проведені дослідження для підприємств сфери послуг дозволяють визначити пріоритетні напрямки управління витратами обумовлені базовими конкурентними стратегіями, що вирішить проблеми оптимізації та сформує індивідуальний підхід до вибору існуючих систем. Здійснення запропонованих рекомендацій буде становити перспективу для подальших наукових досліджень, що дозволить підприємствам розвиватись і досягнути конкурентних переваг у сучасних умовах господарювання.

Таблиця 2

Результати опитування директорів (100 осіб опитаних)

		Бали (%)
1	Розрахунок витрат підприємств стандартними методами (стандарт-кост, таргет-костинг; кайзер-костинг, директ-кост)	2
2	Розрахунок витрат підприємств інноваційними методами (ABC-аналіз, бенчмаркінг-витрат)	7
3	Організація цінової політики на підприємстві	14
4	Попит в ринковому середовищі на послуги підприємств	9
5	Ціни встановлені підприємствами-конкурентами	11
6	Ціни, що встановлюються менеджерами підприємства для надання послуг клієнтам	13
7	Інфляційні процеси в Україні	7
8	Встановлений рівень мінімальної заробітної плати	8
9	Рівень освіти працівників підприємства	9
10	Мотивування працівників до виконання покладених на них обов'язків	5
11	Система оподаткування підприємств сфери послуг	3
12	Державні програми підтримки розвитку бізнесу	12

Примітка: Тернопільська область, Україна

### Література

1. Великий Ю. М. Управління витратами підприємства: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2009. 192 с.
2. Голов С. Ф. Управлінський облік: підручник. Київ: Лібра, 2008. 704 с.
3. Гришко Н. В. Методологія управління витратами промислових підприємств (вугледобувна промисловість): монографія. Донецьк: ІЕП НАН України, 2009. 403 с.
4. Корінев В. Л., Корецький М. Х., Дацій О. І. Маркетингова цінова політика: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 200 с.
5. Нападівська Л. В. Управлінський облік: монографія. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. 450 с.
6. Оснач О. Ф., Пилипчук В. П., Коваленко Л. П. Промисловий маркетинг: підручник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 364 с.
7. Павленко А. Ф., Корінев В. Л. Маркетингова політика ціноутворення: монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 332 с.
8. Партин Г. О. Управління витратами підприємства: концептуальні засади, методи та інструментарій: монографія. Київ: УБС НБУ, 2008. 219 с.
9. Пилипенко А. А., Дзьобко І. П., Писарчук О. В. Формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами підприємств та їх об'єднань: монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, доц. А. А. Пилипенка. Харків: ХНЕУ, 2011. 344 с.
10. Шведун В. О. Оптимізація управління розподілом витрат підприємства за допомогою інформаційних технологій // Бізнес Інформ. 2012. № 9. С. 334–338. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf\\_2012\\_9\\_69](http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2012_9_69). (дата звернення: 12.01.2020).
11. Copeland T., Koller T., Murrin J. Valuation: Measuring and Managing the Value of Companies. 2nd ed. Wiley, 1995. 576 p. (Frontiers in Finance Series).
12. Elliott G. The Seven Principles of Effective Cost Management. URL: <https://www.naturalproductsinsider.com/articles/2004/11/the-seven-principles-of-effective-cost-management.aspx>. (дата звернення: 12.01.2020).
13. Value-based Management: Context and Application / eds G. Arnold, M. Davies. John Wiley & Sons: Chichester, UK, 2000. 388 p.

### References

1. Velykyi Yu. M. (2009), Upravlinnia vytratamy pidpryiemstva [Enterprise Cost Management], monograph, INZhEK, Kharkiv, 192 p.
2. Holov S. F. (2008), Upravlinskyi oblik [Management Accounting], Libra, Kyiv, 704 p.
3. Hryshko N. V. (2009), Metodolohiia upravlinnia vytratamy promyslovykh pidpryiemstv (vuhledobuvna promyslovisv) [Cost management methodology of industrial enterprises (coal mining industry)], monograph, IEP NAN Ukrainy, Donetsk, 403 p.
4. Koriniev V. L., Koretskyi M. Kh. and Datsii O. I. (2007), Marketynhova tsinova polityka [Marketing pricing policy], Tsentri uchbovoi literatury, Kyiv, 200 p.
5. Napadovska L. V. (2000), Upravlinskyi oblik [Management Accounting], monograph, Nauka i osvita, Dnipropetrovsk, 450 p.
6. Osnach O. F., Pylypchuk V. P. and Kovalenko L. P. (2009), Promyslovyi marketynh [Industrial marketing], Tsentri uchbovoi literatury, Kyiv, 364 p.
7. Pavlenko A. F. and Koriniev V. L. (2004), Marketynhova polityka tsinoutvorennia [Marketing pricing policy], monograph, KNEU, Kyiv, 332 p.
8. Partyn H. O. (2008), Upravlinnia vytratamy pidpryiemstva: kontseptualni zasady, metody ta instrumentarii [Enterprise cost management: conceptual foundations, methods and tools], monograph, UBS NBU, Kyiv, 219 p.
9. Pylypenko A. A., Dzobko I. P. and Pysarchuk O. V. (2011), Formuvannia oblikovo-analitychnoho zabezpechennia upravlinnia vytratamy pidpryiemstv ta yikh obiednan [Formation of accounting and analytical support for cost management of enterprises and their associations], monograph, KhNEU, Kharkiv, 344 p.
10. Shvedun V. O. (2012), «Optimization of Distribution Management Company Expenses through Information Technology», Biznes Inform, no. 9, pp. 334–338, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf\\_2012\\_9\\_69](http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2012_9_69). (accessed 12 January 2020).
11. Copeland T., Koller T. and Murrin J. (1995), Valuation: Measuring and Managing the Value of Companies, 2nd ed. Wiley, 576 p.
12. Elliott G. (2004), «The Seven Principles of Effective Cost Management», available at: <https://www.naturalproductsinsider.com/articles/2004/11/the-seven-principles-of-effective-cost-management.aspx>. (accessed 12 January 2020).
13. Arnold G. and Davies M. (Eds.) (2000), Value-based Management: Context and Application, John Wiley & Sons: Chichester, UK, 388 p.



**Павлюк Євген Дмитрович**  
*кандидат економічних наук,  
начальник управління моделювання ризиків  
АБ «Укргазбанк»*

**Павлюк Евгений Дмитриевич**  
*кандидат экономических наук,  
начальник управления моделирования рисков  
АБ «Укргазбанк»*

**Pavluk Yevhen**  
*PhD in Economics, Head of Risk Modeling Unit  
JSB «UKRGASBANK»*

**Петровський Олексій Вікторович**  
*начальник відділу моделювання ризиків  
АБ «Укргазбанк»*

**Петровский Алексей Викторович**  
*начальник отдела моделирования рисков  
АБ «Укргазбанк»*

**Petrovskiy Oleksii**  
*Head of Risk Modeling Section  
JSB «UKRGASBANK»*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-1-5601

## ПРОБЛЕМИ РОЗРОБКИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПОВЕДІНКОВИХ СТАТИСТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

## ПРОБЛЕМЫ РАЗРАБОТКИ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОВЕДЕНЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ КРЕДИТНОГО РИСКА

## ISSUES OF DEVELOPING AND BEHAVIORAL STATISTICAL MODELS OF CREDIT RISK

**Анотація.** В статті досліджено теоретичні підходи до побудови скорингових моделей в залежності від типу даних та призначення моделей. Показано, що кредитний бал відіграє посилену роль у великих банківських організаціях, завдяки вимогам Базельської угоди про капітал (Базель II). Це також призводить до переоцінки методологій та розробки стратегій для показників, виходячи з рекомендацій Базель II. Процес розробки показників повинен бути спільним між інформаційними технологіями (ІТ), обробкою даних та оперативним персоналом. Застосування моніторингу за допомогою скорингових моделей вимагає аналізу показників кредитної діяльності банків в контексті вирішення його бізнес-проблем. Концепція побудови профілю ризику являє собою аналіз показників, які представляють собою основні інформаційні категорії. Продемонстровано практичний приклад розробки моделі поведінкового скорингу в залежності від наявності обсягу якісних даних. Доведено, що розгляд показників виступає інструментом прийняття управлінських рішень. Таблиці слід розглядати як інструмент, який використовується для кращого прийняття рішень, тому їх потрібно розуміти та контролювати. Розробка показників не повинна ускладнювати модель, оскільки вона повинна бути достатньо зрозумілою для прийняття рішень або проведення діагностики. Доведено, що статистичні моделі кредитного скорингу роздрібних позичальників виступають сучасним інструментом моніторингу та управління лімітами банку. Показники, що використовуються для надання кредитів

повинні бути статистично обґрунтованими, емпірично отриманими та здатними відокремити кредитоспроможних від некредитоспроможних заявників зі статистично значущою швидкістю.

**Ключові слова:** статистична модель, аплікаційний скоринг, поведінковий скоринг, кредитний портфель, дефолт, ймовірність дефолту, Басівський аналіз, співвідношення шансів.

**Анотація.** В статті досліджені теоретичні підходи до побудови скорингових моделей в залежності від типу даних і призначення моделей. Показано, що кредитний балл грає посилену роль в великих банківських організаціях, завдяки вимогам Базельського угоди про капітал (Базель II). Це також призводить до переоцінки методологій і розробки стратегій для показників, виходячи з рекомендацій Базель II. Процес розробки показників повинен бути загальним між інформаційними технологіями (ІТ), обробкою даних і оперативним персоналом. Застосування моніторингу з допомогою скорингових моделей вимагає аналізу показників кредитної діяльності банків в контексті рішення його бізнес-проблем. Концепція побудови профілю ризику представляє собою аналіз показників, які представляють собою основні інформаційні категорії. Продемонстровано практичний приклад розробки моделі поведінкового скорингу в залежності від наявності обсягу якісних даних. Доведено, що розгляд показників виступає інструментом прийняття управлінських рішень. Таблиці слід розглядати як інструмент, який використовується для кращого прийняття рішень, тому їх потрібно розуміти і контролювати. Розробка показників не повинна ускладнювати модель, оскільки вона повинна бути достатньо зрозумілою для прийняття рішень або проведення діагностики. Доведено, що статистичні моделі кредитного скорингу різних заемщиків виступають сучасним інструментом моніторингу і управління лімітами банку. Показники, що використовуються для надання кредитів повинні бути статистично обґрунтованими, емпірично отриманими і здатними відокремити кредитоспроможних від некредитоспроможних заявників з статистично значущою швидкістю.

**Ключевые слова:** статистическая модель, аппликационный скоринг, поведенческий скоринг, кредитный портфель, дефолт, вероятность дефолта, Байесовский анализ, соотношение шансов.

**Summary.** In the article deals theoretical approaches to the construction of scoring models, depending on the data type and purpose of the models. Credit score has been shown to play a stronger role in large banking organizations, thanks to the requirements of the Basel Capital Accord (Basel II). The metrics development process must be shared between information technology (IT), data processing and operational staff. It also leads to a reassessment of methodologies and strategies for indicators based on the Basel II recommendations. The application of monitoring using scoring models requires analysis of bank lending performance in the context of solving its business problems. The concept of building a risk profile is an analysis of indicators that represent the main information categories. A practical example of developing a behavioral scoring model, based on the availability of quality data, is demonstrated. It is proved that the consideration of indicators is an instrument of managerial decision making. Tables should be seen as a tool for better decision-making and should be understood and monitored. Development of indicators should not complicate the model as it should be sufficiently clear for decision making or diagnostics. It is proved that the statistical models of credit scoring of retail borrowers are a modern tool for monitoring and managing bank limits. Indicators used for lending should be statistically sound, empirically obtained and capable of separating creditworthy from non-creditworthy applicants at a statistically significant rate.

**Key words:** statistical model, application scoring, behavioral scoring, credit portfolio, default, default probability, Bayesian analysis, odds ratio.

**Постановка проблеми.** Історія появи та розвитку скорингових моделей налічує більше півстоліття, але інтерес до них не знижується, а навіть зростає через розвиток інформаційних технологій, розробку нових алгоритмів та постійне посилення конкуренції між агентами кредитного ринку. Окрім різноманітних математичних підходів до побудови скорингу в практиці сформувалася типологія моделей в залежності від типу даних та призначення моделей. Традиційно моделі скорингу умовно поділяються на 2 основних групи: аплікаційні (на основі даних анкети в момент звернення за кредитом) та

поведінкові (на основі даних транзакцій). Останні також можуть поділятися на моделі прогнозу дефолту, моделі відгуку на маркетингові пропозиції, моделі «колекшн» скорингу тощо. Також доволі розповсюдженими є так звані «гібридні» моделі, що поєднують як характеристики з анкети так і транзакційні дані. Основними причинами, які впливають на підвищений інтерес до розробки поведінкових моделей, на нашу думку, є наступні: величезна кількість потенційних факторів (змінних) моделі, які можливо побудувати на основі транзакційних даних, що значно ускладнює процес моделювання, а також

можливість використання трансакційних даних для управління кредитними лімітами з метою максимізації прибутку, при утриманні параметрів ризику в прийнятних межах. В Україні після банківської кризи 2014–2017 р.р. спостерігається поступове зростання роздрібного кредитування, що свідчить про відновлення попиту на кредитні ресурси з одного боку та готовність банків до нарощування портфелів з іншого боку. Поруч із традиційним банківським сектором стрімко зростає ринок фін-тех компаній, що максимально ефективно використовують інтернет-технології та масиви великих даних для так званого «швидкого» кредитування тим самим посилюючи конкуренцію за платоспроможного позичальника на глобальному ринку роздрібних кредитів. За таких умов, традиційні методи кредитного аналізу з затримкою прийняття рішення про надання кредиту від декількох днів до тижня виступають застарілими в індустрії кредитування. Їх змінюють нові технології, що дозволяють приймати автоматизовані рішення за лічені хвилини при тому, що параметри ризику залишаються на прийнятному рівні. Сучасні інновації в сфері роздрібного кредитування, в переважній більшості є результатом обробки великого масиву даних та застосування до них одного з обраних статистичних методів, включаючи методи машинного навчання. Наявність цих факторів вимагає від аналітиків розробляти поведінкові статистичні моделі дефолту, саме цьому і присвячується стаття.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Кредитний скоринг — це статистична методика, яка оцінює кредитні ризики під час кредитування споживачів, яка була однією з найуспішніших впродовж останніх п'ятдесяти років. Літературні джерела узагальнюють методики проведення кредитної оцінки позичальників [3, с. 523–541]. Крім того, зарубіжні аналітики, наприклад, Lyn C. Thomas [4] та Steven Finley [7] зазначають, що поведінкові моделі виступають інструментом лімітної політики банків (особливо коли це стосується карткових кредитів). Методологічну та теоретичну основу роботи складають підходи вітчизняних та зарубіжних науковців до розробки скорингових моделей. У процесі виконання дослідження використовувались такі методи: теорії ймовірностей та математичної статистики — при практичній розробці поведінкової моделі кредитного скорингу. В даному дослідженні було використано програмне забезпечення Microsoft Excel, R+RStudio.

**Формулювання цілей статті (постановка завдання).** Метою статті є визначення проблем скорингових моделей та показати шляхи їх вирішення.

**Виклад основного матеріалу.** Відповідно до концепції поведінкового скорингу, такі системи

дозволяють оцінювати ризик позичальників після надання доступу до кредитних коштів та ефективно управляти лімітом кредитування. В основі оцінки є виявлення та математична формалізація закономірностей зв'язку між низкою «поведінкових змінних» та статусом позичальника (погашення/прострочення) в певний момент часу. В широкому сенсі під поведінковими змінними слід розуміти будь-які характеристики позичальника з «динамічною природою утворення». На відміну від умовно статичних характеристик, таких як, вік, стать, освіта, місце роботи, існують інші динамічні характеристики, наприклад, трансакції по рахунках позичальника, які рееструються в облікових записках). Такі динамічні характеристики банк оцінює при аплікаційному скорингу, але їх можливість змінюватися в часу негативно впливає на точність оцінки ймовірності дефолту. Це спонукає шукати шляхи актуалізації інформації про позичальника крізь моніторинг його трансакційної поведінки. Системах фінансової установи). Множинний характер трансакцій в часі утворює величезний масив даних які приховують так звані шаблони або тренди поведінки позичальника і можуть, у разі їх виявлення, окреслювати його найбільш ймовірний стан через  $n$  — місяців.

Поява поведінкового скорингу дефолту є логічним подовженням аплікаційного скорингу принаймні завдяки двом причинам:

1. Умовно-статичні характеристики. Так, для ілюстрації уявимо умовну аплікаційну модель, що включає характеристику посади і галузі, де працює позичальник. Через кілька місяців після надання кредиту позичальник змінює роботу (посаду та галузь) або взагалі втрачає роботу. Позичальник, як правило, не поспішає надавати таку інформацію до банку. Останній не може переоцінити ризик відкоригувавши дані моделі. За таких умов поведінковий скоринг може долати обмеження аплікаційного скорингу і допомагає зробити більш актуальну оцінку (за умов достатньої трансакційної статистики позичальника).

2. Динамічні характеристики, що оцінює банк при поведінковому скорингу уточнюють, доповнюють та актуалізують портрет позичальника. В умовах коли точність аплікаційної моделі за результатами крос валідації є нижчою за точність поведінкової моделі важливість останньої зростає. У зв'язку із цим однією з можливих схем роботи є паралельне використання аплікаційного і поведінкового скорингу починаючи з певного місяця користування кредитом. В такій схемі сумарний бал позичальника двох моделей є середньозваженою середньою. Ваги поведінкової моделі збільшуються пропорційно

плину часу, а ваги аплікаційної моделі зменшуються на аналогічну величину. Разом із перевагами що дають поведінкові моделі їх розробка та використання пов'язані з низкою проблем, які вкрай рідко порушуються та дискутуються в наукових джерелах. Першою очевидною причиною є відсутність, або вкрай нерегулярний характер трансакцій, що здійснює клієнт через фінансову установу, що не дозволяє встановити статистично значущий зв'язок між характером операцій та неспроможністю обслуговувати борг. Якщо фінансова установа не відчуває проблем з даними, принаймні для певного кола клієнтів, іншим випробуванням при розробці поведінкових моделей, на відміну від аплікаційних, є більш складний процес відбору корисних змінних до моделі та довший час на розробку моделі. Це відбувається тому, що перелік потенційних предикторів для поведінкової моделі може бути набагато більшим ніж для аплікаційної. Для порівняння, «бібліотека» показників аплікаційної моделі карткового кредитування може складати до 100 показників включаючи так звані «перехресні/комбіновані змінні» (cross variables). Звичайно біля 90% показників після одномірного та кореляційного аналізу відбраковуються. Тобто, претендентами на включення в модель в середньому залишається 10% початкового списку, що мають високі значення IV/AR та є помірно корельованими. Характеристики претенденти, як правило, не всі потрапляють в кінцеву модель, а комбінуються в різноманітних варіантах для досягнення прийняттого результату виходячи

з таких критеріїв, як уникнення мультиколінеарності, поєднання таких змінних, поведінка яких у вибірці в цілому має логічне пояснення/відповідає теоретичним гіпотезам, високі дискримінаційні характеристики моделі на основі крос-валідації, уникнення «перенавчання» моделі. Це призводить до необхідності перевірки значної кількості моделей-претендентів не зважаючи на наявність алгоритмів «форвард» та «бекворд» селекції. Найбільш цікавими з точки зору аналізу та перспектив прогнозування дефолту можуть бути змінні та їх похідні комбінації, що схематично представлені на рис. 1.

Крім того схема дає візуальне уявлення про те як слід «читати» графік динаміки залишку та на основі цього розвинути власну систему поведінкових змінних. Приклад числа комбінацій змінних в моделі, що мають бути перевірені перед обранням найкращої моделі в залежності від числа потенційних змінних моделі наведено в табл. 1.

Як видно з табл. 1, бібліотека показників поведінкової моделі карткового кредитування в середньому може складати від 120 факторів, а верхня межа їх кількості залежить від довжини часу спостереження за позичальником. Чим більше часу спостереження за позичальником є в наявності тим більше різноманітних співвідношень та комбінацій показників в динаміці можливо побудувати та необхідно дослідити для виявлення сталого зв'язку із залежною змінною. Окрім того, кількість потенційно корисних змінних може значно зростати при розробці «комбінованих» змінних. Таким чином, розробник поведінкової

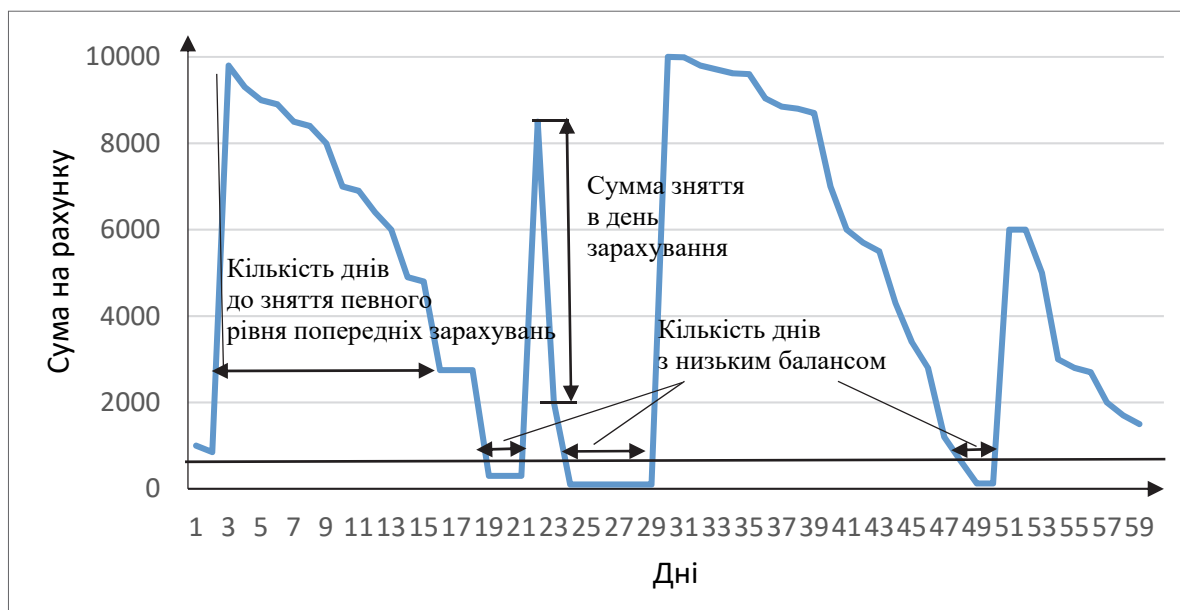


Рис. 1. Графік динаміки залишку коштів на умовному рахунку та змінні, корисність яких підтверджується практикою поведінкового моделювання.

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 1

Формування кількості комбінацій моделі

Число аплікаційних змінних — претендентів для включення в модель, <i>n</i>	Число відібраних змінних з числа претендентів, <i>k</i>	Кількість моделей з відповідними комбінаціями змінних, <i>k</i> з <i>n</i>
10	8	45
10	7	120
10	6	210
10	5	252
10	4	210
10	3	120

Джерело: розроблено авторами

моделі на початковому етапі має перевіряти більшу кількість характеристик для звуження кола найкращих претендентів. Звичайно це вирішується шляхом впорядкування IV/AR від найбільшого до найменшого значення та подальшою роботою з верхньою частиною отриманого списку змінних.

Другою потенційною проблемою поведінкової моделі дефолту може стати її обмежена корисність попри достатньо високу дискримінаційну потужність. Так, в теорії, модель, що прогнозує високу ймовірність дефолту певної групи позичальників дає сигнал на обмеження їх кредитування. Також, в теорії, передбачається, що позичальники з «підвищеним ризиком» мають помірну «завантаженість» кредитними ресурсами, що дозволяє за декілька місяців до можливого дефолту мінімізувати втрати поступово знижуючи кредитний ліміт. На практиці трапляється ситуація коли «ризикові» позичальники швидко і майже до максимуму «завантажують» власний ліміт кредитування тримаючи його на тому ж рівні до події дефолту. Перед обговоренням варіантів вирішення такої проблеми розглянемо як її можна діагностувати до розробки моделі. Для прикладу розглянемо подібну ситуацію крізь призму Байєсівського аналізу [10] та визначимо дві умовні ймовірності на основі даних табл. 2.

Скориставшись окресленою методологією визначимо дві умовні ймовірності на основі даних табл. 2.

$$P(\text{ліміт} > 90\% | \text{дефолт}) = \frac{P(\text{дефолт} | \text{ліміт} > 90\%) * P(\text{ліміт} > 90\%)}{P(\text{дефолт})} = \frac{0,065 * 0,295}{0,027} = 0,714$$

$$P(\text{дефолт} | \text{ліміт} > 90\%) = \frac{P(\text{ліміт} > 90\% | \text{дефолт}) * P(\text{дефолт})}{P(\text{ліміт} > 90\%)} = \frac{0,714 * 0,027}{0,295} = 0,065$$

Виходячи з наведених обчислень ймовірність того, що позичальник використовував ліміт кредитування в перший та подальші місяці на >90% за умов що він не зміг обслуговувати зобов'язання складає 72%. Ймовірність того, що позичальник ставав дефолтним за умов, що він використовував ліміт кредитування в перший та подальші місяці на >90% склала 6,5%. Таким чином, ймовірність стати дефолтними у клієнтів, що швидко і в значному обсязі утилізують визначену суму кредитних коштів на 3,8 процентних пункти вища за безумовну ймовірність дефолту (2,72%).

Наявність статистичного зв'язку між статусом та утилізацією ліміту за даними прикладу також

Таблиця 2

Перехресна класифікація ознак кредитних операцій

Статус позичальника	Кількість клієнтів з відсотком використання ліміту кредитування в перший і подальші місяці		Разом
	> 90%	< 90%	
дефолт	587	235	822
погашення	8336	21090	29426
Разом	8923	21325	30248

Джерело: розроблено авторами

підтверджується результати тесту Хі-квадрат ( $\chi^2 = 713.67$  p-value = 317E-157).

Поглибленням цього аналізу є обчислення співвідношення шансів стати дефолтним для клієнтів, що мають і не мають окреслену вище рису (швидке та значне використання ліміту). Детальний опис статистичної методології цього підходу можна знайти у джерелах [1], [9].

Відповідно до цих джерел, узагальненою схемою обчислення співвідношення шансів є формула:

$$OR = \frac{P(\text{Успіх}|\text{Умова 1}) / P(\text{Невдача}|\text{Умова 1})}{P(\text{Успіх}|\text{Умова 2}) / P(\text{Невдача}|\text{Умова 2})}$$

де OR — (odds ratio — співвідношення шансів), P — позначення ймовірності, Успіх і Невдача відповідають рядкам таблиці 1, Умова 1 і Умова 2 відповідають стовпчикам таблиці 1.

$$OR = \frac{\left[ \frac{587}{8923} \right] / \left[ \frac{8336}{8923} \right]}{\left[ \frac{235}{21325} \right] / \left[ \frac{21090}{21325} \right]} = \frac{0,07}{0,011} = 6,32$$

Для побудови довірчого інтервалу співвідношення шансів обчислимо стандартну помилку оцінки при рівні значності  $\alpha=0,05$ :

$$Z_{\alpha/2} = \sqrt{\frac{1}{587} + \frac{1}{235} + \frac{1}{8336} + \frac{1}{21090}} = 0,078$$

$$\text{LN}(OR) \pm Z_{\alpha/2} = \text{LN}(6,32) \pm 1,96 * 0,078 = 1,69; 1,99$$

Довірчий інтервал для

$$OR = [\exp(1,74); \exp(2,05)] = 5,42; 7,36.$$

Підсумовуючи обчислення відмічаємо, що з ймовірністю 95% шанси не повернути борг від 5,4 разів до 7,4 разів вище у позичальника з високим відсотком використання ліміту кредитування в перший і подальші місяці ніж у позичальника, з відсотком використання ліміту кредитування в перший і подальші місяці <90%. Враховуючи те, що нижня межа довірчого інтервалу значно більша за 1 (стан незалежності) ми робимо висновок про не випадковий характер залежності між «завантаженням» ліміту та подальшим статусом позичальника.

Таким чином, в показаному практичному прикладі навіть за умов наявності достатньо точної поведінкової моделі, що передбачить зазначені дефолти, відсутній механізм превентивної мінімізації втрат для 71,4% всіх дефолтів певного періоду у вигляді блокування та зменшення ліміту кредитування. Причинами зазначеної поведінки кредитного портфеля може бути не достатня консервативність аплікаційної моделі, що сформулила портфель. Тому, як вже зазначалося вище, одним з шляхів

вирішенням є запровадження більш консервативної аплікаційної моделі або паралельне застосування двох моделей з певною особливістю. Ця особливість полягає в тому, що ліміт кредитування не надається клієнту протягом мінімум 1 місяця впродовж якого формується та аналізується трансакційна поведінка. Досвід показує, що іноді цього терміну може бути цілком достатньо для формування оцінок поведінкової моделі. І хоча така модель не може забезпечити високу ефективність класифікації тим не менш поєднання оцінок аплікаційної та поведінкової моделі (на одномісячних даних) в цілому підвищує точність прогнозу та дозволяє таким чином уникнути небажаних втрат портфеля в момент його формування. В подальшому комбінується аплікаційна та поведінкова модель, що використовує довший час спостереження (від 1 до 6 місяців).

Додатковим елементом розвитку системи управління кредитними лімітами може бути так званий «response scoring» / «profit scoring». Ідея його полягає в розробці моделі яка прогнозує «позитивний відгук» клієнта на підвищення ліміту кредитування при контрольованих параметрах ризику. Для цього досліджуються і оцінюються фактори еластичності попиту на кредитні ресурси як функція підвищення ліміту. Крім того перед впровадженням моделей «profit scoring» окремо досліджується наявність зв'язку між зміною ліміту та зміною рівня ризику задля формування розумної стратегії управління лімітом. Найбільш перспективним на наш погляд є синхронізація двох моделей: перша, поведінкова модель оцінює ризик клієнтів і для тих з них, що знаходяться в «прийнятній зоні» з допомогою другої моделі визначається схильність до більшого використання кредиту при підвищенні ліміту кредитування. Більш спрощеною технікою реалізації моделі «response scoring» може бути бінарна множинна логістична регресія, а більш витонченою — порядкова логістична регресія, що дозволяє в межах прогнозу диференціювати клієнтів за інтенсивністю відгуку. При вмілому використанні «response scoring» / «profit scoring» вдається забезпечувати отримання додаткового доходу при помірному ризику. Ця «додаткова» сума доходу на горизонті до 12 місяців може компенсувати або навіть перевищувати втрати тієї частини портфеля, що схильна до дефолту та важко піддається лімітному контролю.

**Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.**

1. Поведінкові статистичні моделі кредитного ризику роздрібних позичальників (поведінковий скоринг) є сучасним інструментом моніторингу та управління лімітами для досягнення підвищеної

прибутковості бізнесу в фінансово-кредитній галузі економіки.

2. Розробка моделей поведінкового скорингу може базуватися на різноманітних кількісних техніках моделювання в залежності від наявності достатнього обсягу якісних даних та знань розробника. Між тим поведінкові моделі вимагають набагато більше уваги та часу в порівнянні із аплікаційними даними, через необхідність перевірки більшої кількості потенційно-корисних предикторів.

3. При роботі з поведінковими моделями може проявлятися такий феномен як їх обмежена корисність у запобіганні кредитних втрат, коли певна частина позичальників, що схильна до дефолту, з початку кредитування опановує до 100% кредитного

ліміту і надалі не повертає їх. Навіть якщо модель достатньо точно прогнозує таких позичальників, даючи менеджменту необхідну інформацію, для управлінських дій, такі заходи запобігання втрат як блокування ліміту та його зниження можуть виявлятися не дієвими. Тому, перед розробкою моделі важливо зробити попередній аналіз портфеля з'ясувавши поведінку тієї його частки, що має високий відсоток використання ліміту в перші і подальші дні після отримання кредиту.

4. Обмеження моделі може пом'якшуватися при використанні більш консервативних аплікаційних моделей, паралельному застосуванні аплікаційної та поведінкової моделі, та запровадженні моделей «профінт-скорингу».

#### Література/References

1. Alan Agresti An Introduction to Categorical Data Analysis. USA: John Wiley & Sons, 2007, 372 p.
2. Bart Baesens, Daniel Rösch, Harald Scheule Credit Risk Analytics Measurement Techniques, Applications, and Examples in SAS. USA: John Wiley & Sons, 2016. 512 p.
3. Hand D. J., Henley W. E. Statistical classification methods in consumer credit scoring: a review. Series A (Statistics in Society), 1997. PP. 523–541.
4. Lyn C. Thomas. (2009). Consumer Credit Models: Pricing, Profit, and Portfolios. New York: Oxford University Press Inc., 2009. 371 p.
5. Michael B. Miller. Mathematics and Statistics for Financial Risk Management USA: Wiley. 2014. 309 p.
6. Steven Finlay. Consumer Credit Fundamentals. USA: Palgrave Macmillan, 2009. 252 p.
7. Steven Finlay. Credit Scoring, Response Modelling and Insurance Rating. A Practical Guide to Forecasting Consumer Behaviour. USA: Palgrave Macmillan, 2010. 460 p.
8. Siddiqi Naeem. Credit risk scorecards: developing and implementing intelligent credit scoring. USA: Wiley & Sons, 2006.196 p.
9. Timothy W. Koch, MacDonald S. Scott. Bank management. USA: Thomson Higher Education, 2006. 562 p.
10. Wan Tang, Hua He, Xin M. Tu. Applied Categorical and Count Data Analysis. USA: CRC Press, 2012. 359 p.
11. William M. Bolstad. Introduction to Bayesian Statistics. USA: Wiley, 2014. 595 p.
12. Wernz J. Bank Management and Control Strategy, Capital and Risk Management. Berlin, 2014.

**Безверхий Костянтин Вікторович**  
кандидат економічних наук,  
доцент кафедри обліку і оподаткування  
Національна академія статистики, обліку та аудиту

**Безверхий Константин Викторович**  
кандидат экономических наук,  
доцент кафедры учета и налогообложения  
Национальная академия статистики, учета и аудита

**Bezverkhyy Kostiantyn**  
Candidate of Economic Sciences,  
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation  
National Academy of Statistics, Accounting and Audit  
ORCID: 0000-0001-8785-1147

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-1-5558

## РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ДОСТОВІРНОСТІ ТА ПОВНОТИ В ІНТЕГРОВАНІЙ ЗВІТНОСТІ

## РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА ДОСТОВЕРНОСТИ И ПОЛНОТЫ В ИНТЕГРИРОВАННОЙ ОТЧЕТНОСТИ

## IMPLEMENTING THE PRINCIPLE OF RELIABILITY AND COMPLETENESS IN INTEGRATED REPORTING

**Анотація.** В умовах сьогодення набуває стрімке поширення в практику як вітчизняного, так і зарубіжного звітування інтегрована звітність, яка може бути основним інформаційним джерелом для прийняття управлінських рішень усіма зацікавленими користувачами. Інтегрована звітність покликана задовольнити різноманітні інформаційні потреби усіх зацікавлених користувачів такої звітності. Однак, існує певна прогалина щодо забезпечення достовірності та повноти інформації, що наведена в інтегрованій звітності підприємства, яка впливає на якість самої такої звітності, зокрема на прийняття ефективних управлінських рішень усіма зацікавленими сторонами. У учасників інтегрованої звітності виникає нагальне питання щодо забезпечення достовірності та повноти інформації, яка відображається в такій звітності.

**Мета.** Метою дослідження є визначення сутності принципу достовірності та повноти інтегрованої звітності, а також його реалізація в практичній діяльності вітчизняних підприємств.

**Методи.** Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання та системний підхід щодо розкриття змісту принципу достовірності та повноти інтегрованої звітності. Під час проведення дослідження було використано такі методи: аналізу та синтезу (розкриття економічної сутності принципу достовірності та повноти інтегрованої звітності через синтез підходів до тлумачення його в Міжнародних основах інтегрованої звітності); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

**Результати.** Забезпечення достовірності та повноти інформації в інтегрованій звітності – це наведення в такій звітності суттєвої інформації про усі факти господарського життя підприємства без істотних помилок та перекошень відповідних показників, які здатні вплинути на процес прийняття управлінських рішень, що досягається за рахунок організації належної системи внутрішнього контролю та звітності суб'єкта господарювання, взаємодії із зацікавленими сторонами, службою внутрішнього аудиту або аналогічною службою, а також незалежним зовнішнім підтвердженням інтегрованої звітності.

**Перспективи.** В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на характеристиці принципу сталості та порівняльності, а також його реалізацію в інтегрованій звітності. На нашу думку, це дасть змогу сформулювати повне



увявлення щодо основних правил формування інтегрованої звітності підприємства. Це буде корисним як для українських, так і зарубіжних підприємств, які складають інтегровану звітність.

**Ключові слова:** інтегрована звітність, звітність підприємств, принципи, достовірність, повнота.

**Аннотация.** В современных условиях приобретает стремительное распространение в практике как отечественной, так и зарубежной отчетности интегрированная отчетность, которая может быть основным информационным источником для принятия управленческих решений всеми заинтересованными пользователями. Интегрированная отчетность призвана удовлетворить разнообразные информационные потребности всех заинтересованных пользователей такой отчетности. Однако, существует определенный пробел по обеспечению достоверности и полноты информации, приведенной в интегрированной отчетности предприятия, которая влияет на качество самой такой отчетности, в том числе на принятие эффективных управленческих решений всеми заинтересованными сторонами. У составителей интегрированной отчетности возникает насущный вопрос по обеспечению достоверности и полноты информации, отображаемой в такой отчетности.

**Цель.** Целью исследования является определение сущности принципа достоверности и полноты интегрированной отчетности, а также его реализация в практической деятельности отечественных предприятий.

**Методы.** Теоретико-методологической основой исследования является диалектический метод научного познания и системный подход к раскрытию содержания принципа достоверности и полноты интегрированной отчетности. При проведении исследования были использованы следующие методы: анализа и синтеза (раскрытие экономической сущности принципа достоверности и полноты интегрированной отчетности через синтез подходов к толкованию его в Международных основах интегрированной отчетности); логического обобщения результатов (формулирование выводов).

**Результаты.** Обеспечение достоверности и полноты информации в интегрированной отчетности – это наведение в такой отчетности существенной информации о всех фактах хозяйственной жизни предприятия без существенных ошибок и искажений соответствующих показателей, которые способны повлиять на процесс принятия управленческих решений, достигается за счет организации надлежащей системы внутреннего контроля и отчетности предприятия, взаимодействия с заинтересованными сторонами, службой внутреннего аудита или аналогичной службой, а также независимым внешним заверением интегрированной отчетности.

**Перспективы.** В дальнейших научных исследованиях предлагается сосредоточить внимание на характеристике принципа постоянства и сравнимости, а также его реализацию в интегрированной отчетности. По нашему мнению, это позволит сформировать полное представление об основных правилах формирования интегрированной отчетности. Это будет полезным как для украинских, так и зарубежных предприятий, которые составляют интегрированную отчетность.

**Ключевые слова:** интегрированная отчетность, отчетность предприятий, принципы, достоверность, полнота.

**Summary.** Integrated reporting is designed to meet the diverse information needs of all interested users of such reporting. However, there are some gaps in ensuring the accuracy and completeness of the information contained in the entity's integrated reporting, which affects the quality of the reporting itself, in particular the effective management decisions made by all stakeholders.

**Purpose.** The purpose of the study is to determine the essence of the principle of reliability and completeness of integrated reporting, as well as its implementation in the practical activity of domestic enterprises.

**Methods.** The theoretical and methodological basis of the study is the dialectical method of scientific knowledge and a systematic approach to discovering the content of the principle of reliability and completeness of integrated reporting. During the study, the following methods were used: analysis and synthesis (disclosure of the economic nature of the principle of reliability and completeness of integrated reporting through the synthesis of approaches to interpreting it in the International Basis of Integrated Reporting); logical generalization of results (formulation of conclusions).

**Results.** Ensuring the reliability and completeness of information in integrated reporting is the provision in such reporting of material information about all the facts of the business life of the enterprise without significant errors and distortions of relevant indicators that can affect the management decision-making process achieved through the organization of proper internal control and reporting system.

**Discussion.** Further research suggests focusing on the characteristics of the principle of sustainability and comparability.

**Key words:** integrated reporting, enterprise reporting, principles, reliability, completeness.

**Постановка проблеми.** В умовах сьогодення набуває стрімке поширення в практику як вітчизняного, так і зарубіжного звітування інтегрована звітність, яка може бути основним інформаційним джерелом для прийняття управлінських рішень усіма зацікавленими користувачами. Інтегрована звітність покликана задовольнити різноманітні інформаційні потреби усіх зацікавлених користувачів такої звітності. Однак, існує певна прогалина щодо забезпечення достовірності та повноти інформації, що наведена в інтегрованій звітності підприємства, яка впливає на якість самої такої звітності, зокрема на прийняття ефективних управлінських рішень усіма зацікавленими сторонами. У укладачів інтегрованої звітності виникає нагальне питання щодо забезпечення достовірності та повноти інформації, яка відображається в такій звітності. Реалізацію вищевказаного питання забезпечує відповідний принцип достовірності та повноти інтегрованої звітності, який передбачений Міжнародними основами інтегрованої звітності. Тому актуальним питанням буде розкриття принципу достовірності та повноти в інтегрованій звітності підприємства.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Питання реалізації принципу достовірності та повноти інтегрованої звітності займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники.

Адамс С. А. (Adams C. A.) [1, с. 49] досліджує принцип достовірності та повноти інтегрованої звітності.

Провідний український дослідник С. Ф. Голов [2, с. 78] наводить умови повноти в інтегрованій звітності.

Колектив зарубіжних авторів В. Грін (W. Green), Н. Коніші (N. Konishi), П. Конрадїє (P. Conradie), А. Ромі (A. Romi), М. Ченг (M. Cheng) [3, с. 97] аналізують принципи достовірності та повноти інтегрованої звітності.

Румунський автор І. Драгу (I. Dragu) [4, с. 290] висвітлює достовірність інтегрованої звітності.

Досліджуючи принцип надійності (достовірності) і повноти інтегрованої звітності вітчизняний дослідник Р. В. Кузіна [5, с. 549] робить висновок, що вищевказаний принцип забезпечує якість звітності, тому скоріше за все це не принцип, а якісна характеристика такої звітності.

Український автор Н. О. Лоханова [6, с. 315–316] серед рекомендованих принципів підготовки та якісної характеристики інформації, що наводиться в інтегрованій звітності не наводить принципу достовірності та повноти.

Малиновська Н. В. [7, с. 125–127] розглядає принцип достовірності та повноти інтегрованої звітності

відповідно до Міжнародних основ інтегрованої звітності [8].

Італійський дослідник Ч. Міо (Ch. Mio) [9, с. 17] порівнює принцип достовірності та повноти за Міжнародними основами інтегрованої звітності та стандартами GRI.

Іспанський автор Дж. Мороу (J. Morros) [10, с. 346] характеризує принцип достовірності та повноти інтегрованої звітності.

Вітчизняний автор О. О. Нестеренко [11, с. 133] проводить експертну оцінку щодо дотримання принципу достовірності та повноти інтегрованої звітності вітчизняними та зарубіжними підприємствами.

**Метою дослідження** є визначення сутності принципу достовірності та повноти інтегрованої звітності, а також його реалізація в практичній діяльності вітчизняних підприємств.

**Виклад основного матеріалу.** Інтегрований звіт повинен включати в себе всі суттєві факти, як позитивні, так і негативні, в збалансованій формі і без істотних помилок [8].

На достовірність інформації впливає її збалансованість і відсутність помилок. Достовірність (яку часто називають точним поданням) посилюється такими механізмами, як повноцінні системи внутрішнього контролю та звітності, взаємодія із зацікавленими сторонами, внутрішній аудит або аналогічні функції, а також незалежне зовнішнє підтвердження [8].

Згідно з п. 3.3 НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [12] фінансова звітність повинна бути достовірною (правдивою). Інформація, наведена у фінансовій звітності, є достовірною (правдивою), якщо вона не містить помилок та перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності. Відповідно до § ЯХ12 Концептуальної основи фінансової звітності [13] щоби бути корисною, фінансова інформація повинна не лише подавати відповідні явища, — вона повинна також правдиво подавати явища, які вона призначена подавати. Щоби бути досконало правдивим поданням, опис повинен мати три характеристики. Він має бути повним, нейтральним та вільним від помилок. Звичайно, досконалість рідко коли досяжна (якщо взагалі досяжна). Тобто, в Концептуальній основі фінансової звітності [13] та НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [12] достовірність розглядається як якісна характеристика фінансової звітності, а не як принцип такої звітності.

Відповідно до § 9 Директиви 2013/34/ЄС [14] щорічну фінансову звітність слід складати на основі обачливості, і вона повинна надавати достовірне і справедливе уявлення про активи і зобов'язання

підприємства, його фінансовий стан, прибутки або збитки. Тобто, у європейській директиві є вимога щодо надання достовірної інформації, яка наведена у такій звітності.

Повний інтегрований звіт включає всю істотну інформацію, як позитивну, так і негативну. Для того щоб допомогти у виявленні всієї істотної інформації, необхідно врахувати, які чинники включають в свою звітність інші організації з тієї ж галузі, оскільки певні фактори в рамках галузі можуть бути суттєвими для всіх організацій в цій галузі [8]. Отже, повнота прямо взаємодіє із принципом суттєвості інтегрованої звітності.

Визначення повноти включає розгляд обсягу інформації, що розкривається, а також рівень її специфічності і точності. Це може включати розгляд потенційних питань щодо витрат / вигод, конкурентних переваг та інформації, орієнтованої на майбутнє [8].

Згідно з ст. 4 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [15] та р. 3.6 НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [12] бухгалтерський облік та фінансова звітність ґрунтується на принципі повного висвітлення або повноти, а саме: фінансова звітність повинна

містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій та подій, здатних вплинути на рішення, що приймаються на її основі.

Нестеренко О. О. [11, с. 133] проводить експертне дослідження щодо дотримання підприємствами принципу достовірності та повноти інтегрованої звітності, і визначає, що серед вітчизняних підприємств дотримуються принцип Група ДТЕК, ПАТ «КМЗ», Metinvest, BDO Ukraine, серед зарубіжних Ернст енд Янг Глобал Лімітед, Coca-Cola HBC, Samsung Electronics Co, Група компаній ASE, АТ «ГНЦ НІАР».

Наведемо елементи інтегрованої звітності українських підприємств, що свідчать про дотримання принципу достовірності та повноти (табл. 1).

Як видно, з табл. 1 ДТЕК та ТОВ «БДО» не розкривають у своїй інтегрованій звітності принцип достовірності та повноти. Група «НАФТОГАЗ» розкриває принцип повноти у своїй інтегрованій звітності, проте підтвердження достовірності в такій звітності відсутнє. Достовірність в інтегрованій звітності АТ «УКЗАЛІЗНИЦЯ» забезпечується через можливість перевірки інформації, а також верифікації фінансової звітності, проте варто зазначити, що верифікація

Таблиця 1

Дотримання принципу достовірності та повноти інтегрованої звітності українських підприємств

№ з/п	ДТЕК	ГРУПА «НАФТОГАЗ»	АТ «УКЗАЛІЗНИЦЯ»	ТОВ «БДО»
1	Відсутня інформація в інтегрованій звітності	Для забезпечення принципу повноти, група Нафтогаз у річному звіті розкриває інформацію про суттєві теми в межах їх границь в обсязі, необхідному для відображення важливих характеристик впливу компанії на економічні, екологічні і соціальні аспекти, що надасть зацікавленим сторонам можливість на її основі оцінити результати діяльності групи і прийняти обґрунтовані рішення. Принцип повноти пов'язаний з такими факторами: <ul style="list-style-type: none"> <li>• список суттєвих тем, охоплених у звіті, має бути достатнім для опису основних впливів компанії на економічні, екологічні і соціальні аспекти;</li> <li>• границі охоплення окремих суттєвих тем можуть відрізнитись, проте мають покривати усі важливі елементи впливу діяльності компанії;</li> <li>• часові рамки звіту вимагають в першу чергу розкриття інформації про події і результати діяльності, що настали протягом звітного періоду. При цьому, у звіті повинні бути описані не тільки коротко- і середньострокові наслідки таких подій і результатів, а й їх можливий вплив в майбутньому</li> </ul>	У тексті Звіту наведено посилання на джерела даних. Всі вони розкриті таким чином, щоб допустити вивчення та забезпечити якість і суттєвість інформації. Це дає можливість зацікавленим сторонам бути впевненими у можливості перевірки Звіту. Аудит консолідованого звіту про фінансовий стан, сукупний дохід, власний капітал, рух грошових коштів Групи за 2018 рік та приміток до консолідованої фінансової звітності, зокрема стислий виклад значущих облікових політик, був здійснений компанією «Ернст енд Янг Аудиторські послуги», яка була обрана як незалежна сторона. Нефінансові показники не проходили формальної процедури верифікації даних	Відсутня інформація в інтегрованій звітності

Джерело: складено автором на основі інтегрованої звітності досліджуваних підприємств

нефінансових показників не проводилась, що знижує достовірність інтегрованої звітності підприємства.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Таким чином, забезпечення достовірності та повноти інформації в інтегрованій звітності — це наведення в такій звітності суттєвої інформації про усі факти господарського життя підприємства без істотних помилок та перекирчувань відповідних показників, які здатні вплинути на процес прийняття управлінських рішень, що досягається за рахунок організації належної системи внутрішнього контролю та звітності суб'єкта господарювання, взаємодії із зацікавленими сторонами, службою внутрішнього аудиту або аналогічною службою, а також незалежним зовнішнім підтвердженням інтегрованої звітності.

В процесі проведеного дослідження автором рекомендовано вітчизняним підприємствам описувати принцип достовірності та повноти інформації на яких формується інтегрована звітність у розділі «Основні принципи підготовки та презентації», так як, на сьогодні, досліджувані підприємства не наводять такий елемент у своїй звітності, що передбачено Міжнародними основами інтегрованої звітності.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на характеристичі принципу сталості та порівняльності, а також його реалізацію в інтегрованій звітності. На нашу думку, це дасть змогу сформувати повне уявлення щодо основних правил формування інтегрованої звітності підприємства.

#### Література

1. Adams C. A. *Understanding Integrated Reporting: The Concise Guide to Integrated Thinking and the Future of Corporate Reporting*. Routledge, 2013. 89 p.
2. Голов С. Ф., Костюченко В. М., Кузіна Р. В. *Інтегроване звітування: концепція, методологія та організація: Монографія*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 252 с.
3. Cheng M., Green W., Conradie P., Konishi N. & Romi A. (2014), *The International Integrated Reporting Framework: Key Issues and Future Research Opportunities // Journal of International Financial Management & Accounting*. № 25. Pp. 90–119. doi:10.1111/jifm.12015.
4. Dragu I. *Accountancy and the Changing Landscape of Integrated Reporting*. IGI Global, 2017. 303 p.
5. Кузіна Р. В. *Формування системи корпоративної звітності: теорія, методологія та організація: дис ... д-ра екон. наук*. Одеса, 2016. 591 с.
6. Лоханова Н. О. *Інтеграційні процеси в обліку в умовах інституціональних перетворень: [Моногр.]*. Херсон: Грін Д. С., 2012. 400 с.
7. Малиновская Н. В. *Интегрированная отчетность: информационное значение, принципы составления: [Моногр.]*. М.: Финансовый университет, 2015. 160 с.
8. *The International <IR> Framework*. (n.d.). <https://integratedreporting.org>. URL: <https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/12/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-2-1.pdf> (дата звернення 01.11.2019).
9. Mio Ch. *Integrated Reporting: A New Accounting Disclosure*. Palgrave Macmillan, 2016. 312 p.
10. Morros J. *The integrated reporting: A presentation of the current state of art and aspects of integrated reporting that need further development // Intangible Capital*. Vol. 12. № 1. 2016. Pp. 336–356.
11. Нестеренко О. О. *Методологія та організація формування інтегрованої звітності: дисертація ... д-ра. екон. наук, спец.: 08.00.09 — бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. Харків: ХДУХТ, 2018. 510 с.
12. *Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»*: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення 01.11.2019).
13. *The Conceptual Framework for Financial Reporting*. URL: <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/2019/conceptualframework.pdf> (дата звернення 01.11.2019).
14. *Directive 2013/34/EU of the European parliament and the council of 26 june 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC*. URL: <http://www.oroc.pt/fotos/editor2/diretivacont.pdf> (дата звернення 01.11.2019).
15. *Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996-XI*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення 01.11.2019).

### References

1. Adams C. A. *Understanding Integrated Reporting: The Concise Guide to Integrated Thinking and the Future of Corporate Reporting*. Routledge, 2013. 89 p. [in English].
2. Golov S. F., Kostyuchenko V. M. and Kuzina R. V. (2018). *Integrovane zvituvannya: kontsepsiya, metodologiya ta organizatsiya* [Integrated reporting: concept, methodology and organization]. Herson: Vidavnicхий dim «Gelvetika». 252 p. [in Ukraine].
3. Cheng M., Green W., Conradie P., Konishi N. and Romi A. (2014), *The International Integrated Reporting Framework: Key Issues and Future Research Opportunities* // *Journal of International Financial Management & Accounting*. № 25. PP. 90–119. doi:10.1111/jifm.12015 [in English].
4. Dragu, I. (2017). *Accountancy and the Changing Landscape of Integrated Reporting*. IGI Global. 303 p. [in English].
5. Kuzina, R.V. (2016). *Formuvannya systemy korporatyvnoi zvitnosti: teoriia, metodolohiia ta orhanizatsiia* [Formation of corporate reporting system: theory, methodology and organization]: Doctor's thesis. Odesa [in Ukraine].
6. Lokhanova, N.O. (2012). *Intehratsiini protsesy v obliku v umovakh instytutsionalnykh peretvoren* [Integration processes in accounting in terms of institutional transformations]: [Monohr.]. Kherson: Hrin D. S. 400 p.
7. Malinovskaya N. V. (2015). *Integrirovannaya otchetnost: informatsionnoe znachenie, printsipyi sostavleniya* [Integrated reporting: informational value, principles of compilation]. Moskow. 160 p. [in Russian].
8. The International <IR> Framework. (n.d.). <https://integratedreporting.org>. URL: <https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/12/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-2-1.pdf> [in English].
9. Mio, Ch. (2016). *Integrated Reporting: A New Accounting Disclosure*. Palgrave Macmillan, 2016. 312 p. [in English].
10. Morros, J. (2016). *The integrated reporting: A presentation of the current state of art and aspects of integrated reporting that need further development* // *Intangible Capital*. Vol. 12. № 1. PP. 336–356 [in English].
11. Nesterenko, O.O. (2018). *Methodology and organization of the information of integrated reporting*. Doctor's thesis. Kharkiv [in Ukraine].
12. *Pro zatverdzhennya Natsionalnogo polozhennya (standartu) bukhgalterskogo obliku 1 «Zagalni vimogi do finansovoi zvitnosti»*: Nakaz Ministerstva finansiv Ukraini vid 07.02.2013 № 73. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> [In Ukrainian].
13. *The Conceptual Framework for Financial Reporting*. URL: <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/2019/conceptualframework.pdf> [in English].
14. *Directive 2013/34/EU of the European parliament and the council of 26 june 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC*. URL: <http://www.oroc.pt/fotos/editor2/diretivacont.pdf> [in English].
15. *The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [In Ukrainian].

**Белей Світлана Іванівна**

*кандидат економічних наук, доцент,  
доцент кафедри обліку і оподаткування  
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

**Белей Светлана Ивановна**

*кандидат экономических наук, доцент,  
доцент кафедры учета и налогообложения  
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича*

**Belei Svitlana**

*PhD in Economics, Associate Professor  
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University  
ORCID: 0000-0001-5483-2345*

**Лужинський Віталій Олександрович**

*магістр  
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

**Лужинский Виталий Александрович**

*магістр  
Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича*

**Luzhinsky Vitaliy**

*Master of the  
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-1-5559

**СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ – ЦЕНТРИ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ  
ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В СИСТЕМІ  
ГАРАНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

**СЕЛЬСКИЕ ТЕРРИТОРИИ – ЦЕНТРЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ  
АКТИВНОСТИ ЕВРОРЕГИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА  
В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

**RURAL AREAS – CENTERS OF ECONOMIC  
ACTIVITY OF EURO-REGIONAL COOPERATION  
IN THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM**

**Анотація.** У статті розглянуто соціально-економічні особливості розвитку сільських територій. Досліджено взаємозв'язок між розвитком сільських територій та рівнем економічної безпеки держави. З'ясовано, що соціально-економічний розвиток сільських територій є важливою складовою гарантування економічної безпеки України. Розглянуто основні особливості розвитку прикордонних сільських територій. Виокремлено чинники впливу на формування економічної безпеки в прикордонних сільських територіях та охарактеризовано. Ідентифіковано дестабілізуючі тенденції соціально-економічного розвитку прикордонних сільських територій та обґрунтовано ймовірність впливу на рівень економічної безпеки. Зокрема обґрунтовано ймовірність загроз економічній безпеці держави внаслідок недосконалості розвитку сільських територій. Визначено стратегічні пріоритети зміцнення економічної безпеки держави на засадах активізації процесів розвитку прикордонних сільських територій. Визначено взаємозв'язок між розвитком сільських територій

транскордонних регіонів та економічною безпекою. Запропоновано напрям розвитку прикордонних сільських територій в контексті гарантування економічної безпеки в Україні, що має враховувати багатоієрархічні інтереси прикордонних сільських територій та включати «мультицентристське» управління з обов'язковим врахуванням принципів вертикальної та горизонтальної координації управлінських заходів щодо стимулювання розвитку та протидії викликам. Розроблено модель соціально-економічної трансформації прикордонних сільських територій з погляду стимулювання процесу транскордонного співробітництва в контексті гарантування економічної безпеки. Виокремлено основні точки зростання бар'єрів у транскордонному регіоні в умовах глобалізації які уповільнюють розвиток сільських територій та перешкоджають формуванню економічної безпеки. Запропоновано пріоритетні напрямки розвитку прикордонних сільських територій та зміцнення економічної безпеки.

**Ключові слова:** економічна безпека держави, сільські території, загроза, ризик, стратегічні пріоритети, транскордонне співробітництво.

**Аннотация.** В статье рассмотрены социально-экономические особенности развития сельских территорий. Исследована взаимосвязь между развитием сельских территорий и уровнем экономической безопасности государства. Выяснено, что социально-экономическое развитие сельских территорий является важной составляющей обеспечения экономической безопасности Украины. Рассмотрены основные особенности развития приграничных сельских территорий. Выделены факторы влияния на формирование экономической безопасности в приграничных сельских территориях и охарактеризованы. Идентифицировано дестабилизирующие тенденции социально-экономического развития приграничных сельских территорий и обоснованно вероятность влияния на уровень экономической безопасности. В частности обоснованно вероятность угроз экономической безопасности государства вследствие несовершенства развития сельских территорий. Определены стратегические приоритеты укрепления экономической безопасности государства на основе активизации процессов развития приграничных сельских территорий. Определена взаимосвязь между развитием сельских территорий приграничных регионов и экономической безопасностью. Предложено направление развития приграничных сельских территорий в контексте обеспечения экономической безопасности в Украине, что должно учитывать многоиерархические интересы приграничных сельских территорий и включать «мультицентриское» управления с обязательным учетом принципов вертикальной и горизонтальной координации управленческих мер по стимулированию развития и противодействия вызовам. Разработана модель социально-экономической трансформации приграничных сельских территорий с точки зрения стимулирования процесса трансграничного сотрудничества в контексте обеспечения экономической безопасности. Выделены основные точки роста барьеров в трансграничном регионе в условиях глобализации, которые замедляют развитие сельских территорий и препятствуют формированию экономической безопасности. Предложено приоритетные направления развития приграничных сельских территорий и укрепления экономической безопасности.

**Ключевые слова:** экономическая безопасность государства, сельские территории, угроза, риск, стратегические приоритеты, трансграничное сотрудничество.

**Summary.** The article considers the socio-economic characteristics of rural development. The relationship between the development of rural areas and the level of economic security of the state is investigated. It was found that the socio-economic development of rural areas is an important component of ensuring the economic security of Ukraine. The main features of the development of border rural areas are considered. The factors of influence on the formation of economic security in the border rural areas are identified and characterized. The destabilizing tendencies of socio-economic development of the border rural areas are identified and the probability of influence on the level of economic security is justified. In particular, the probability of threats to the economic security of the state due to imperfect development of rural territories is justified. The strategic priorities of strengthening the economic security of the state on the basis of intensifying the development processes of border rural areas are identified. The relationship between the development of rural territories of border regions and economic security is determined. The direction of the development of bordering rural areas in the context of ensuring economic security in Ukraine is proposed, which should take into account the multi-hierarchical interests of bordering rural areas and include «multicenter» management with mandatory consideration of the principles of vertical and horizontal coordination of management measures to stimulate development and counter challenges. A model of socio-economic transformation of border rural areas has been developed in terms of stimulating the process of cross-border cooperation in the context of ensuring economic security. The main points of growth of barriers in the cross-border region in the context of globalization, which slow down the development of rural areas and prevent the formation of economic security, are highlighted. Priority directions for the development of border rural areas and strengthening economic security are proposed.

**Key words:** economic security of the state, rural territories, threat, risk, strategic priorities, cross-border cooperation.

**Постановка проблеми.** Для сучасної світової економіки характерним є поступове перетворення у єдиний глобальний організм, поєднаний виробничо-збутовою мережею, фінансовою системою, інформаційною мережею тощо. Глобалізація виражає потребу в розширенні, виході за межі національних кордонів, необхідності інтернаціоналізації виробництва й господарської діяльності. В умовах глобалізації сучасного світу економіка України стикається з рядом викликів. Виклики глобалізації набули загрозливого характеру й створюють виклики економічній безпеці держави. Вони потребують негайного подолання особливо коли всі лідерські місця у світі вже зайняті іншими державами. Відтак проблема забезпечення економічної безпеки України набуває особливого змісту. Україна змушена вибрати або залежність, або модернізацію задля того, щоб наздогнати і навіть випередити інші країни. Отож процес трансформації економічної системи є інструментом забезпечення розвитку суспільства та гарантування економічної безпеки держави. Процес трансформації економічної системи повинен базуватися на ефективній регіональній політиці, спроможній здійснити модернізацію на місцевому рівні, оскільки негативні тенденції розвитку сільських територій стримують процеси розвитку, посилюють дію загроз економічній безпеці. Особливо відчутне загострення проблем спостерігається на прикордонних територіях оскільки вони розташовані далеко від приміських зон. Однак слід зазначити що вони володіють додатковими можливостями які пов'язані з транскордонним співробітництвом. У цьому аспекті актуальними є дослідження сільських територій як центрів економічної активності євро регіонального співробітництва в системі гарантування економічної безпеки.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Теоретичні та прикладні аспекти розвитку сільських територій можна відслідкувати у працях: А. Антонова [1], Н. Василенка [3], Д. Грибова [5], В. Жука [6], М. Латиніна [9], М. Маліка [11], М. Хвесика [11] та інші. Питання забезпечення економічної безпеки держави стали об'єктами досліджень О. Власюка [4], О. Іляш [7], Ж. Костюк [8], Е. Лібанової [10] інших. Проблематиці транскордонного співробітництва присвячені праці І. Арт'ємова [2], Н. Мікули [12], А. Мокія [13], С. Скибінського [13], та інших. Попри значну кількість наукових розвідок щодо розвитку сільських територій, зміцнення економічної безпеки та транскордонного співробітництва, поза увагою вчених залишаються питання розвитку сільських територій в контексті гарантування економічної безпеки, а саме дослідження сільських територій як

центрів економічної активності євро регіонального співробітництва в системі економічної безпеки.

**Формулювання цілей статті (постановка завдання).** Метою дослідження є обґрунтування визнання сільських територій — центрів економічної активності євро регіонального співробітництва в системі економічної безпеки.

**Виклад основного матеріалу.** На сьогодні функціональна спроможність сільських територій за наявності диспропорцій та асиметрій розвитку не відповідає реальним потребам економічних відносин, створює передумови для формування загроз інституціонального характеру, призводить до зниження темпів суспільного розвитку, зумовлює виникнення конфліктів між суб'єктами економічних відносин та збільшує обсяги їх транзакційних витрат. Слушною є думка О. Вільямсона, який зазначив що: «ідеальних механізмів не буває, а транзакційні витрати нагадують сили тертя, що гальмують економічні процеси і у ринкових, і в ієрархічних системах. Важливим джерелом транзакційних витрат є обмежена раціональність рішень, оскільки здатність сприймати, обробляти і обмінюватися інформацією завжди обмежена часом та інтелектом» [14].

Асиметричний характер розвитку сільських територій унеможливує гарантування економічної безпеки України. Виняткова значимість саме прикордонних сільських територій. Основним трансформаційним трендом, що детермінує напрями розвитку сільських територій в контексті гарантування економічної безпеки України, є інклюзивний розвиток, тобто активне залучення до процесу усіх суб'єктів, кожний із яких є важливим і цінним, незалежно від рівня їх соціально-економічного розвитку та наявного потенціалу. Створення сприятливого середовища життєдіяльності прикордонного сільського населення, залучення його до процесів вироблення та розподілення суспільних благ, задоволення різноманітних потреб і реалізації позитивних системних змін у межах території проживання — це фактори інклюзивного розвитку, як є логічними в системі економічної безпеки України. Проте існують і інші детермінанти, які необхідно враховувати в процесах забезпечення інклюзивного місцевого розвитку в системі гарантування економічної безпеки України, а саме це безробіття та бідність, нерівність, міграція населення, соціальне забезпечення, доступність товарів і послуг тощо.

Отож вирівнювання диспропорцій розвитку прикордонних сільських територій, покращення добробуту й якості їх життя на основі інклюзивного підходу потребує насамперед виявлення і систематизації характерних відмінностей прикордонних



сільських територій, передусім — загальних, потім — специфічних. Основними відмінностями прикордонних сільських територій є їх віддаленість від центру країни, багатофункціональність, наявність додаткових конкурентних переваг, які виникають у рамках здійснення транскордонного співробітництва. Саме транскордонне співробітництво має стати важливим інструментом гарантування економічної безпеки країни на прикордонних територіях оскільки взаємозв'язки між економічними процесами та явищами що відбуваються на цих територіях є диференційованими за своєю силою, природою та спрямованістю. Це ускладнює визначення взаємозалежності між розвитком сільських територій та рівнем економічної безпеки держави та розробку адекватного інструментарію гарантування економічної безпеки. Міцність взаємозв'язків між транскордонним співробітництвом та розвитком сільських територій в контексті гарантування економічної безпеки держави залежить від рівня узгодженості та відповідності функціональних елементів стратегічним пріоритетам. Змістовнофункціональна роль прикордонних сільських територій в складній та багаторівневій системі гарантування економічної безпеки полягає у формуванні безпечних умов розвитку сільських територій на засадах збалансованого поєднання інструментів раціонального

природокористування, підвищення ефективності господарювання, розробки превентивних механізмів протидії загрозам і захисту інтересів сільського населення (рис. 1)

Вектор розвитку прикордонних сільських територій в контексті гарантування економічної безпеки в Україні має враховувати багатоієрархічні інтереси прикордонних сільських територій та включати «мультицентристське» управління з обов'язковим врахуванням принципів вертикальної та горизонтальної координації управлінських заходів щодо стимулювання розвитку та протидії викликам. Слід зауважити, що всі вище зазначені напрями трансформації прикордонних сільських територій, які, в кінцевому підсумку, сприятимуть формування системи економічної безпеки у межах всього транскордонного простору на зовнішньому периметрі цього об'єднання, провадяться в двох основних площинах: глобально-стратегічній та локально-функціональній. Перша охоплює глобалізаційні ринкові процеси, а друга — соціально-економічний розвиток прикордонних територій, зумовлений впровадженням інноваційних технологій, удосконаленням підходів до управління на місцевому рівні.

Разом із цим, у межах кожної з двох окреслених площин, поряд зі стимулами до вирівнювання диспропорцій соціально-економічного розвитку

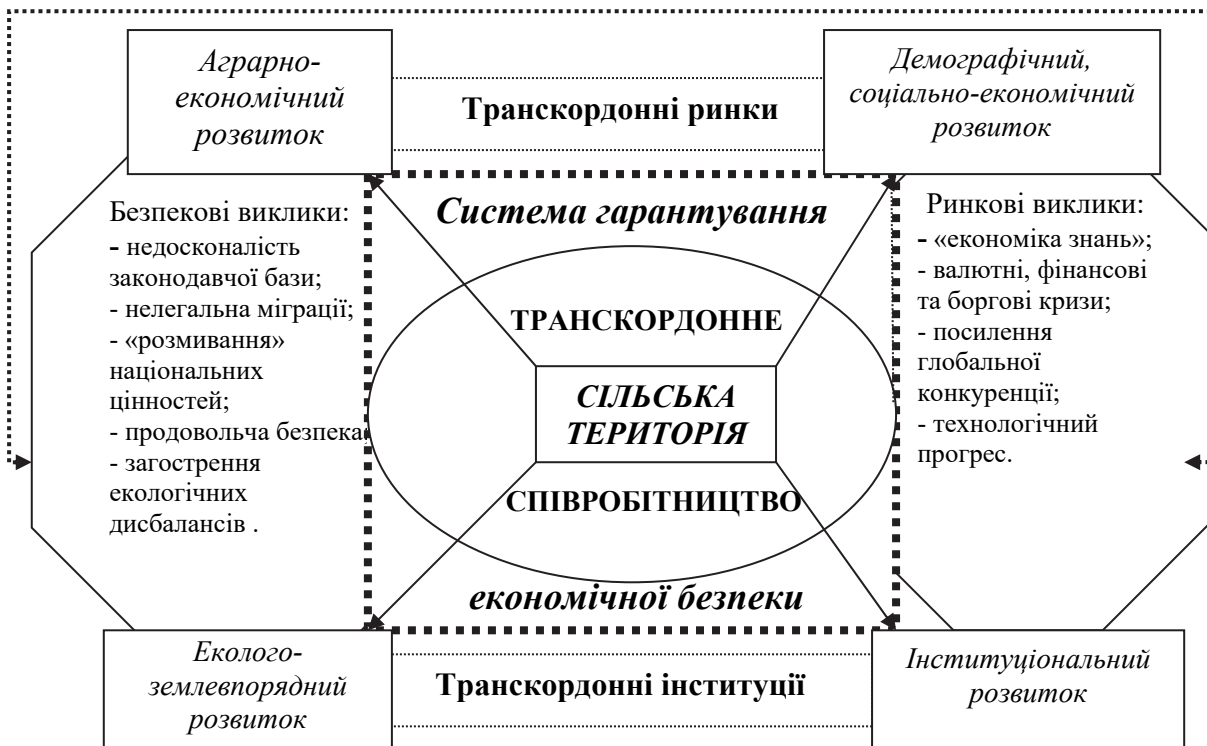


Рис. 1. Модель соціально-економічної трансформації прикордонних сільських територій з погляду стимулювання процесу транскордонного співробітництва в контексті гарантування економічної безпеки

Джерело: складено автором

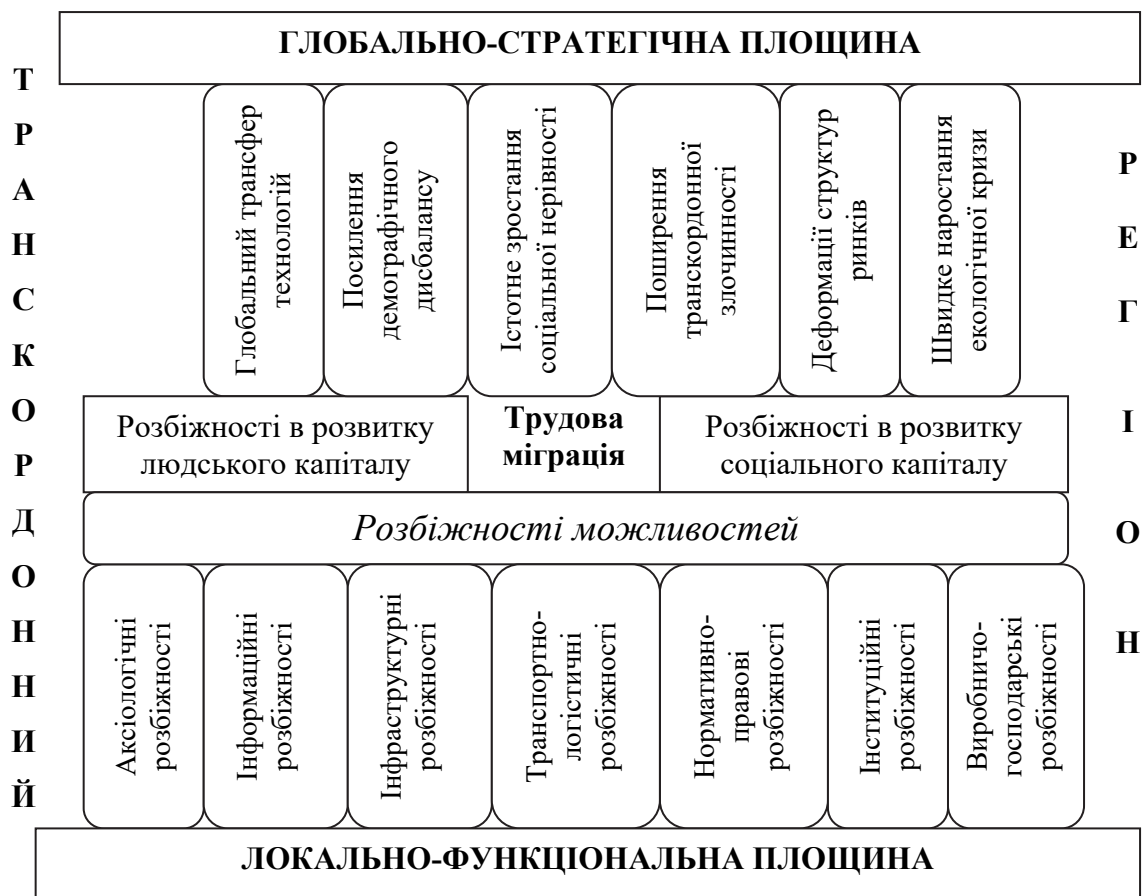


Рис. 2. Основні точки зростання бар'єрів у транскордонному регіоні в умовах глобалізації які уповільнюють розвиток сільських територій та перешкоджають формуванню економічної безпеки

Джерело: складено автором

прикордонних сільських територій в процесі транскордонного співробітництва, також спостерігається формування низки бар'єрів, які уповільнюють їх розвиток та перешкоджають формуванню економічної безпеки (рис. 2).

Наявність обмежувачих бар'єрів на шляху формування економічної безпеки зумовлює необхідність пошуку ефективних засобів їх нівелювання та підвищення на цій основі потенціалу сільських економік прикордонних територій.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Отож проведені дослідження дали змогу виокремити пріоритетні напрямки розвитку прикордонних сільських територій та зміцнення економічної безпеки: вдосконалення інституційної складової як базису безпеки, функціонування й розвитку прикордонних сільських територій; вдосконалення системи моніторингу загроз розвитку сільських територій та економічній безпеці як на глобально-стратегічному

так і на локально-функціональному рівнях; трансформація соціально-економічної інфраструктури сільських територій задля покращення їх інвестиційної привабливості; взаємоузгодження державної політики забезпечення економічної безпеки та розвитку сільських територій шляхом подолання розбіжностей з політикою сільського розвитку Європейського Союзу; забезпечення корисного ефекту та підвищення ефективності вітчизняної сільської економіки шляхом формування механізму трансформації та подолання депресивного характеру розвитку прикордонних сільських територій на засадах посилення соціальної відповідальності суб'єктів господарювання. Така взаємодія є виграншою для усіх учасників, а системна орієнтація заходів розвитку сільських територій в контексті гарантування економічної безпеки сформує ресурсні резерви для зміцнення економічної безпеки та покращення добробуту сільського населення.

### Література

1. Антонов А. В. Державна політика сталого соціально-економічного розвитку сільських територій як умова зростання якості життя сільського населення: теоретико-методологічні засади та практичні аспекти: Монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2012. 379 с.
2. Арт'омов І. В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія]. Ужгород: Ліра, 2009. 520 с.
3. Василенка Н. І. Матеріальний добробут сільського населення: трудові виміри та особливості регулювання. Економіка АПК. 2013. № 7. С. 105–112.
4. Власюк О. С. Загрози економічній безпеці України // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 26. К.: ВПЦ «Київський ун-т», Ін-т міжнар. відносин, 2001. С. 210–212.
5. Грибова Д. В. Перспективні напрями державного регулювання соціального розвитку аграрної сфери. Економіка і держава. 2015. № 1. С. 39–41.
6. Жук В. І. Щодо пріоритетів фінансування соціальної сфери на місцевому рівні. Стратегічні пріоритети. 2010. № 1. С. 139–144.
7. Ляш О. І. Трансформації системи соціальної безпеки України: регіональний вимір: Монографія. Львів: ПАІС, 2012. 592 с.
8. Костюк Ж. С. Поняття ризику небезпеки та загрози, як базових категорій розкриття сутності економічної безпеки підприємства. Вісник економіки, транспорту і промисловості. 2013. — № 43. — С. 142–149.
9. Латинін М. А. Ринкові та державні механізми регулювання аграрного сектору. Актуальні проблеми державного управління: Збірник наук. праць ХарПІ НАДУ. 2004. № 2, Ч. 2. С. 37–43.
10. Лібанова Е. М. Соціально-економічні ризики і загрози бідності в Україні: методика та практика аналізу: Монографія. Харків: Право, 2008. 208 с.
11. Малік М. Й., Хвесик М. А. Сталій розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва // Економіка АПК. 2010. № 5. С. 3–12.
12. Мікула Н. А., Толкованов В. В. Транскордонне співробітництво. Посібник. Київ: Крамар, 2011. 259 с.
13. Скибінський С., Мокій А. Транскордонне співробітництво: необхідність, переваги та можливі проблеми. Проблеми транскордонного співробітництва. Львів: ІРД НАНУ, 1995. С. 34–37.
14. Williamson O. Transaction-Cost Economics: The Governance of Contractual Relations // The Journal of Law & Economics. 1979. Vol. 22. No 2. P. 233–261.

### References

1. Antonov, A.V. (2012) Derzhavna polityka staloho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii yak umova zrostannia yakosti zhyttia silskoho naseleennia: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychni aspekty: Monohrafiia. Donetsk: Yuho-Vostok. 379 s.
2. Art'omov, I.V. (2009) Transkordonne spivrobitny'cztvo v yevrointegracijnij strategiyi Ukrayiny': [monografiya]. Uzhgorod: Lira. 520 s.
3. Vasylenka, N.I. (2013) Materialnyi dobrobut silskoho naseleennia: trudovi vymiry ta osoblyvosti rehuliuвання // Ekonomika APK. № 7. S. 105–112.
4. Vlasiuk, O.S. (2001) Zahrozy ekonomichnii bezpetsi Ukrainy // Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. Vyp. 26. K.: VPTs «Kyivskyi un-t», In-t mizhnar. vidnosyn. S. 210–212.
5. Hrybova, D.V. (2005) Perspektyvni napriamy derzhavnogo rehuliuвання sotsialnoho rozvytku ahrarnoi sfery // Ekonomika i derzhava. № 1. S. 39–41.
6. Zhuk, V.I. (2010) Shchodo priorytetiv finansuvannia sotsialnoi sfery na mistsevomu rivni // Stratehichni priorytety. № 1. S. 139–144.
7. Iiash, O.I. (2012) Transformatsii systemy sotsialnoi bezpeky Ukrainy: rehionalnyi vymir: Monohrafiia. Lviv: PAIS. 592 s.
8. Kostiuk, Zh.S. (2013) Poniattia ryzyku nebezpeky ta zahrozy, yak bazovykh katehorii rozkryttia sutnosti ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva // Visnyk ekonomiky, transportu i promyslovosti. № 43. S. 142149.
9. Latynin, M.A. (2004) Rynkovi ta derzhavni mekhanizmy rehuliuвання ahrarnoho sektoru // Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnia: Zbirnyk nauk. prats KharRI NADU. № 2, Ch. 2. S. 37–43.
10. Libanova, E.M. (2008) Sotsialno-ekonomichni ryzyky i zahrozy bidnosti v Ukraini: metodyka ta praktyka analizu: Monohrafiia. Kharkiv: Pravo. 208 s.

11. Malik, M.I., Khvesyk, M.A. (2010) Stalyi rozvytok silskykh terytorii na zasadakh rehionalnoho pryrodokorystuvannia ta ekoloho-bezpechnoho ahropromyslovoho vyrobnytstva. *Ekonomika APK*. № 5. S. 3–12.
12. Mikula, N.A., Tolkovanov, V.V. (2011) *Transkordonne spivrobitny'cztvo*. Posibny'k. Ky'yiv: Kramar. 259 s..
13. Sky'bins'ky'j, S., Mokij, A. (1995) *Transkordonne spivrobitny'cztvo: neobxidnist', perevagy' ta mozhly'vi problemy'*. *Problemy' transkordonnogo spivrobitny'cztva*. L'viv: IRD NANU. S. 34–37.14.
14. Williamson O. (1979) *Transaction-Cost Economics: The Governance of Contractual Relations* // *The Journal of Law & Economics*. Vol. 22. No 2. P. 233–261.

**Бриндзя Зіновій Федорович**

*доктор економічних наук, викладач*

*Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола*

**Брындзя Зиновий Федорович**

*доктор экономических наук, преподаватель*

*Галицкий колледж имени Вячеслава Черновола*

**Bryindzia Zinoviï**

*Doctor of Economics, Lecturer*

*Galician College of Vyacheslav Chernovol*

**Фастовець Микола Миколайович**

*кандидат економічних наук, викладач*

*Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола*

**Фастовец Николай Николаевич**

*кандидат экономических наук, преподаватель*

*Галицкий колледж имени Вячеслава Черновола*

**Fastovets Mykola**

*Candidate of Economic Sciences, Teacher*

*Galician College of Vyacheslav Chernovol*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-1-5631

## **СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВА ДЛЯ УКРАЇНИ: ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ**

## **СФЕРА ОБСЛУЖИВАННЯ КАК РАБОТА ДЛЯ УКРАИНЫ: ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АСПЕКТ РАЗВИТИЯ**

## **THE SERVICE AREA AS A PROSPECT FOR UKRAINE: THE FINANCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF DEVELOPMENT**

**Анотація.** Досліджено основні фінансово-економічні характеристики розвитку туризму, як найбільш динамічної та ефективної складової української сфери послуг. Оцінено стан і перспективи розвитку туризму через виявлення проблем і негативних чинників впливу та в контексті удосконалення їх фінансового забезпечення. Доведено, що роль туристичного бізнесу поступово зростає, що підтверджують показники візду іноземних туристів на територію України та виїзду українських громадян за кордон. З'ясовано, що сучасна динаміка розвитку туризму в Україні характеризується позитивними тенденціями, що є результатом активізації діяльності суб'єктів туризму та зростання рівня зацікавленості українськими туристичними послугами. Визначено, що незважаючи на безумовну вагу кожного чинника впливу на розвиток послуг в сфері туризму, питання фінансів, фінансування мають вплив на інші економічні показники, в тому числі конкурентоспроможність українських туристичних послуг на міжнародних ринках, їх якість і доступність. З'ясовано, що лібералізація власності в сучасних умовах забезпечила ще одне важливе джерело фінансування туристичної галузі. Окрім державного й місцевих бюджетів, зараз активно залучаються і приватні кошти. Така практика має поширення в розвинених країнах і активно підтримується державою, але за дотримання низки умов. З'ясовано причини зниження та фактори підвищення активності туристичних відвідувань. На основі оцінки Програм регіонального розвитку встановлено, що регіони України при плануванні стратегії власного розвитку прописують напрями розвитку сфери послуг, особливо туризму. З'ясовано, що наявність низки негативних чинників суттєво знижує економічні показники розвитку послуг сфери туризму, однак стратегії виживання виконали свою роль тому на часі їх заміна на наступальні. Визначено перспективи й напрями подальших наукових досліджень.

**Ключові слова:** сфера послуг, туристичні послуги, фінансове забезпечення, економічні показники, фактори впливу, стратегія.

**Анотація.** Исследованы главные финансово-экономические характеристики развития туризма, как наиболее динамичной и эффективной составляющей украинской сферы услуг. Оценено состояние и перспективы развития туризма, обнаружены проблемы и негативные факторы влияния, доказано необходимость усовершенствования финансового обеспечения туристических услуг. Доказано, что роль туристического бизнеса постепенно растет и это подтверждают показатели въезда иностранных туристов на территорию Украины и выезда украинских граждан за границу. Выяснено, что современная динамика развития туризма в Украине характеризуется положительными тенденциями, что является результатом активизации деятельности субъектов туризма и ростом уровня заинтересованности украинскими туристическими услугами. Определено, что несмотря на безусловный вес каждого фактора влияния на развитие услуг в сфере туризма, вопросы финансов и финансирования имеют существенное влияние на другие экономические показатели, в том числе конкурентоспособность украинских туристических услуг на международных рынках, их качество и доступность. Выяснено, что либерализация собственности в современных условиях обеспечила еще один важный источник финансирования туристической отрасли. Кроме государственного и местных бюджетов, сейчас активно привлекаются и частные средства. Такая практика имеет распространение в развитых странах и активно поддерживается в Украине, но при соблюдении ряда условий. Выяснены причины снижения и факторы повышения активности туристических посещений. На основании оценки программ регионального развития установлено, что регионы Украины при планировании стратегии собственного развития прописывают направления развития сферы услуг, особенно туризма. Установлено, что наличие ряда негативных факторов существенно снижает экономические показатели развития услуг сферы туризма, однако стратегии выживания выполнили свою роль поэтому необходима их замена на наступательные. Определены перспективы и направления дальнейших научных исследований.

**Ключевые слова:** сфера услуг, туристические услуги, финансовое обеспечение, экономические показатели, факторы влияния, стратегия.

**Summary.** The main financial and economic characteristics of the development of tourism, as the most dynamic and effective component of the Ukrainian services sector, are investigated. The state and prospects of tourism development are assessed, problems and negative influence factors are detected, the need to improve the financial support of tourism services is proved. It is proved that the role of the tourism business is gradually growing, and this is confirmed by the indicators of the entry of foreign tourists into Ukraine and the departure of Ukrainian citizens abroad. It has been found that the current dynamics of tourism development in Ukraine is characterized by positive trends, which is the result of the activation of the activities of tourism entities and an increase in the level of interest in Ukrainian tourism services. It was determined that despite the unconditional weight of each factor influencing the development of tourism services, the issues of finance and financing have a significant impact on other economic indicators, including the competitiveness of Ukrainian tourism services in international markets, their quality and accessibility. It was found that liberalization of property in modern conditions has provided another important source of financing for the tourism industry. In addition to state and local budgets, private funds are also being actively attracted. This practice is widespread in developed countries and is actively supported in Ukraine, but subject to a number of conditions. The reasons for the decline and the factors of increasing the activity of tourist visits are clarified. Based on the evaluation of regional development programs, it was found that the regions of Ukraine, when planning their own development strategies, prescribe directions for the development of the services sector, especially tourism. It has been established that the presence of a number of negative factors significantly reduces the economic indicators of the development of tourism services, however, survival strategies have fulfilled their role and therefore their replacement with offensive ones is necessary. The prospects and directions of further scientific research are determined.

**Key words:** service sector, travel services, financial support, economic indicators, influence factors, strategy.

**Постановка проблеми.** В сучасних умовах розвитку національної економіки сфера послуг є важливою основою економічного зростання та забезпечення працевлаштування населення України. За умови раціональної організації її функціонування вона формує не лише прямий матеріальний ефект, а й має значний мультиплікативний соціально-економічний результат. Останній відіграє нема-

ловажну роль у розвитку ефективної ланцюгової реакції (імпульсу) в економіці загалом. Яскравим прикладом такого сценарію є розвиток туристичних і рекреаційних послуг в Україні та світі. Вони є однією з найбільш високоприбуткових підгалузей не лише української, а й міжнародної економіки та економік багатьох зарубіжних країн. Діяльність в сфері надання вищезазначених послуг слугує важливим

джерелом збільшення надходжень до державного бюджету та позитивно впливає на прибутковість сумісних галузей економіки. Загалом можна констатувати, що ця сфера є прибутковим бізнесом як для держави, так і для самих суб'єктів господарювання. Однак, незважаючи на постійний розвиток цієї підгалузі сфери обслуговування на неї впливає значна кількість факторів, які мають негативний вплив і можуть призвести до банкрутства.

Тому дослідження економіки та фінансів, які тісно пов'язані з проблематикою конкурентоспроможності послуг (у нашому випадку туристичних) в ринковому середовищі достатньо актуальні, адже забезпечують можливість встановлювати реальний стан та сформуванню оптимальну стратегію їх розвитку.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Проблематика розвитку туристичних і рекреаційних послуг в Україні, визначення їх місця в у національній економіці й дослідження фінансово-економічної площини суб'єктів цієї сфери послуг активно дискутується в українській науковій думці. В цьому контексті значний внесок зробили такі науковці й практикуючі фахівці як Горіна Г. О. [1], Кифяк В. Ф. [4], Кіптенко В. К. [5], Мальська М. П. [7] Мещеряков В. В. [8], *Роскладка* Н. О. [9], Тринько Р. І. [11], Шуплат О. М. [12] та ряд інших. На вагомість розвитку цієї складової сфери послуг вказують наукові пошукування зарубіжних вчених, таких як Бланк Дж. [13], Нездоймінов С. [14], Вілсон І. [16], Холлоуей Дж.К., Тейлор Н. і інших.

Активізація наукових пошуків, спрямованих на прискорення розвитку туризму, як складової сфери послуг в Україні пов'язана з багатьма чинниками. Їхня характеристика й дослідження є вагомим внеском у пропагування та посилення економічної й фінансової складової цієї підгалузі української економіки. При цьому акценти робляться в досить широкому діапазоні: від організації діяльності та управління нею — до вузько предметних точкових питань, наприклад щодо ціноутворення в окремому конкретному випадку. Об'єднує усі дослідження одна мета — пошук шляхів активізації розвитку такого роду бізнесу, обґрунтування альтернатив у ньому, оптимізація та підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання тощо. Для забезпечення виконання таких завдань може бути використаний якнайрізноманітніший інструментарій.

Зокрема, Горіна Г. О., досліджуючи проблеми обґрунтування теоретико-методологічних засад розвитку ринку туристичних послуг України в умовах просторової поляризації, окреслює власні концептуальні настанови й практичні рекомендації щодо

удосконалення управлінських процесів. При цьому автор розвиває теоретичні передумови такого удосконалення, зокрема уточнює категорійний апарат, розвиває сутнісні й класифікаційні характеристики туристичних послуг, моделює взаємодію суб'єктів, котрі їх надають, а також на основі аналізу сучасних тенденцій та особливостей їх ринку обґрунтовує нову концепцію управління в умовах просторової поляризації, котра спрямована на реалізацію інтеграційної стратегії розвитку ринку туристичних послуг України [1].

Удосконалення управління достатньо глобальний, цілісно-комплексний процес, що потребує вирішення низки проблемних питань, що стосуються його елементних складових. В цьому контексті багатогранність феномену туризму як складової сфери послуг викликала численні та оригінальні напрями наукових пошуків. Тому однаково важливими є як дослідження можливостей персоналізації послуг у сфері туризму, які дозволяють запропонувати відповідний багаторівневий підхід в цьому питанні (*Роскладка* Н. О. [9, с. 24]), так і теоретичне обґрунтування можливостей фінансового забезпечення сфери туризму, в тому числі через розвиток інвестиційної діяльності (Шуплат О. М. [12, с. 28–31]).

Попри це, багато авторів цілком справедливо визнають питання фінансів і фінансового забезпечення діяльності в туризмі та економічні показники його розвитку такими, що в цілому визначають місце цієї підгалузі сфери послуг у загальній системі національної економіки. Зокрема Тринько Р. та Григор'єва Я., аналізуючи важливість фінансового забезпечення туристичної галузі, наголошують, що туризм позитивно впливає на національну економіку й тому для забезпечення його подальшого розвитку слід збільшити фінансове забезпечення цієї галузі. В якості вирішення цієї проблеми автори наводять можливі альтернативні варіанти фінансування [11, с. 35].

Загалом, незважаючи на безумовну вагу кожного чинника впливу на розвиток послуг в сфері туризму, слід констатувати, що питання фінансів, фінансування потребують особливої уваги, адже вони мають вплив на інші економічні показники, в тому числі конкурентоспроможність українських туристичних послуг на міжнародних ринках.

**Метою статті** полягає у дослідженні фінансово-економічних характеристик туризму як найбільш динамічного феномену української сфери послуг.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** В сучасних умовах розвитку національної економіки спостерігаємо тенденцію до розвитку туристичного та рекреаційного бізнесу. Роль туристичного бізнесу поступово зростає, що підтверджують показники

Таблиця 1

**Відвідування України іноземними туристами та виїзду громадян України за кордон I півріччя 2016–2019 років**

	2016	2017	2018	2019	Приріст, %		
					17/16	18/17	19/18
Кількість іноземних громадян, що приїжджають в Україну (тис. осіб)							
I квартал	2427,3	2631,5	2547,7	2357,8	8,4	-3,2	-7,5
II квартал	3392,7	3697,1	3673,4	3513,8	9,0	-0,6	-4,3
III квартал	4559,5	4769,5	4935,7	-	4,6	3,5	-
IV квартал	3226,3	3323,1	3050,1	-	3,0	-8,2	-
Усього	13606,0	14421,2	14207,0	-	6,0	-1,5	-
Кількість українських громадян, що виїжджають за кордон (тис. осіб)							
I квартал	5283,4	6916,6	5844,4	6085,3	30,9	-15,5	4,1
II квартал	6484,9	5570,6	7055,2	7542,1	-14,1	26,7	6,9
III квартал	6904,1	7790,8	8218,4	-	12,8	5,5	-
IV квартал	5995,8	6159,2	6692,6	-	2,7	8,7	-
Усього	24668,2	26437,4	27810,8	-	7,2	5,2	-

Джерело: [3]

в'їзду іноземних туристів на територію України та виїзду українських громадян за кордон. Показники в'їзду іноземних громадян в Україну у першому півріччі 2019 року, засвідчують незначне зменшення порівняно з 2018 роком (-5,6%). Причиною цього є зменшення туристичного потоку з прикордонних країн. Аналізуючи дані щодо виїзду українців за кордон спостерігаємо, що вони зросли (табл. 1).

За 2016–2019 роки спостерігаємо зростання цього показника, особливо з 11 червня 2017 року після введення безвізового режиму є країнами ЄС. За підсумковими значення таблиці 1 спостерігаємо, що виїзд українських громадян в період з 2016–2019 роках перевищує в 2 рази приїзд іноземців в Україну. В даній ситуації туристичним підприємствам

України необхідно акцентувати увагу на розвитку можливостей покращення надання послуг. Оскільки, ринок туристичних послуг являє двосторонній господарський зв'язок між туристично-екскурсійними послугами та грошовими коштами, то керівникам підприємств необхідно орієнтуватись на уподобання споживачів. Потенційний турист при виборі місця відпочинку співставляє ціну та сервіс, наявність історичних пам'яток культури, спосіб транспортування до місця призначення, соціально-економічну ситуацію в державі, природно-кліматичні умови та відгуки від споживачів туристичного продукту.

Таким чином, на ефективну діяльність туристичних підприємств впливають різноманітні фактори, які ми відобразили на рис. 1.

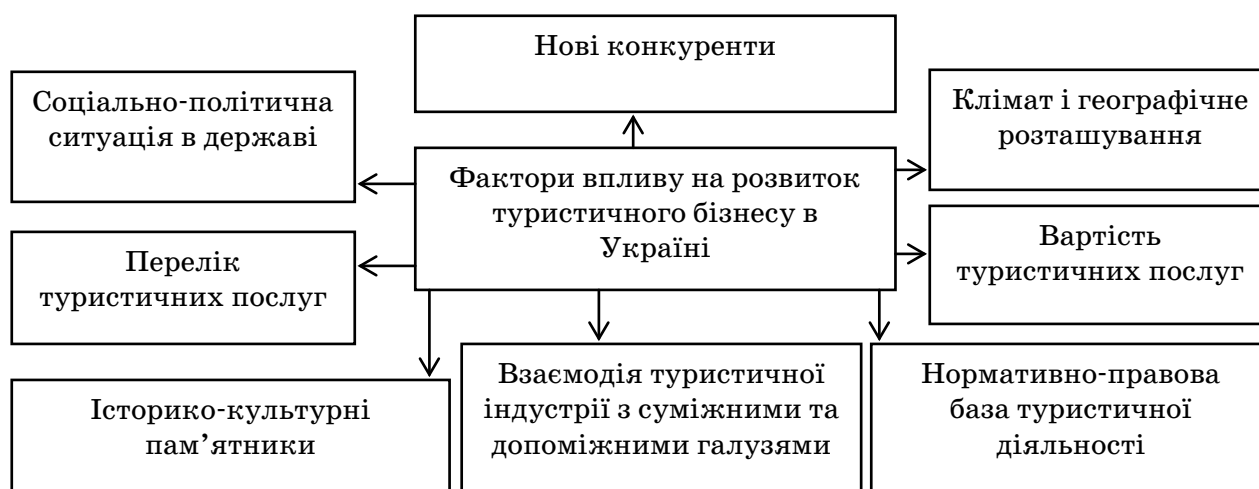


Рис. 1. Фактори впливу на розвиток туристичного бізнесу України

Джерело: розроблено автором самостійно



Візуально, з рис. 1 можна зробити висновок, що лише вартість туристичних послуг має прямий стосунок до фінансово-економічної площини туристичного бізнесу. Однак це далеко не так. Щонайменше ще два елементи, зображені на рисунку, а саме перелік туристичних послуг і взаємодія туристичної індустрії з суміжними й допоміжними галузями визначаються наявністю необхідного фінансового забезпечення. Зокрема, якщо проаналізувати як фінансова складова визначає перелік туристичних послуг, то автоматично виникає прив'язка до суміжних і допоміжних галузей. Надання туристичних послуг тісно пов'язане саме з їх фінансуванням. Лібералізація власності в сучасних умовах забезпечила ще одне важливе джерело фінансування туристичної галузі. Окрім державного й місцевих бюджетів, зараз активно залучаються і приватні кошти. Така практика має поширення в розвинених країнах і активно підтримується державою, але за дотримання низки умов. Дослідження фахової літератури з питань фінансів, зокрема дотичних до такої підгалузі сфери послуг як туризм, дозволяє ідентифікувати деякі можливі альтернативи. Досить оригінальною, в цьому плані, є позиція Мещерякова В. В., який пропонує розвивати фінансовий механізм в галузі туризму,

а саме в сфері охорони культурної спадщини, через відповідне інформаційне забезпечення. Автор обґрунтовує доцільність розвитку краудсорсингу, краудфандінгу та фандрайзингу (рис. 2).

Визначені види інформаційного забезпечення фінансового механізму дозволяють говорити про них як про феномен та початок формування нового сегменту фінансового ринку — ринку альтернативного фінансування [8].

Туристичний бізнес є перспективним та прибутковим напрямком діяльності, а туристичні послуги відтворюються безперервно та удосконалюються. На сьогоднішній день туристична галузь дає високий економічний ефект та кожного року постійно збільшує надходження до державного бюджету України (табл. 2).

Саме розвиток туристичної інфраструктури позитивно позначається на такій динаміці бюджетних надходжень. Але для цього необхідно вживати заходів тому нами необхідно створювати передумови його розвитку.

За статистичними даними можна сформуванати рейтинг областей України, які дають найбільший обсяг надходжень від сплати туристичного збору до місцевих бюджетів. Лідером виступає м. Київ, який за перше півріччя 2019 року сплатив туристичний



Рис. 2. Розвиток фінансового механізму в сфері туризму

Джерело: узагальнено на основі [8]

Таблиця 2

Сплата суб'єктами туристичної діяльності податкових платежів до зведеного бюджету (млн. грн.)

	2017	2018	2019	2019/2020,%
Юридичні особи	1454,9	1748,8	1982,3	13,4
Фізичні особи-підприємці	107,5	153,2	212,2	38,5

Джерело: [3]

збір в розмірі 22,8 млн. грн., що становить 39,3% від загальної суми. Наступними за обсягом найбільшими є туристичні підприємства, які працюють у Львівській обл. — 7,7 млн. грн (13,4% загальна сума), Одеській обл. — 3,4 млн. грн (5,8% загальної суми); Дніпропетровській обл. — 3,1 млн. грн (5,4% загальної суми); Івано-Франківській обл. — 2,9 млн. гривень (5,0% загальної суми) [3].

З точки зору економіки важливо розуміти причини зниження чи підвищення активності туристичних відвідувань, адже це впливає на результати надання туристичних послуг. Як уже було зазначено, в останні роки потік іноземних туристів в Україні мав тенденцію до зменшення. На нашу думку, основною причиною даного ефекту є воєнний конфлікт на Сході держави, що відлякує іноземних туристів. Окрім того, наявна в Україні туристична інфраструктура та низка інших чинників не дозволяє конкурувати нашій країні на міжнародному ринку з економічно розвинутими країнами світу. До складу останніх слід віднести:

- недостатність інформації про різноманітність та переваги туристичних і рекреаційних ресурсів України, що погіршує її туристичний імідж;
- недосконалість законодавчої бази щодо регулювання туристичних послуг;
- туристичні підприємства недостатньо орієнтовані на іноземних туристів і не мають ресурсів для задоволення їхніх споживчих інтересів;
- нераціональним є використання історичної та культурної спадщини України і довкілля;
- рівень надання туристичних послуг не відповідає європейським стандартам;
- військовий конфлікт на території Донецької та Луганської областей, тимчасова окупація АР Крим та м. Севастополь;
- низький рівень державної підтримки туристичної діяльності та суміжних і допоміжних галузей, особливо транспортної інфраструктури тощо.

Не вдаючись до детального аналізу вищезазначених чинників негативного впливу на розвиток туристичних послуг, зауважимо лише, що в бюджеті України на 2020 рік, вперше передбачено 240 млн. на розвиток туристичного потенціалу. Окрім того, на ремонт і реконструкцію доріг заплановано виді-

лення 38 млрд. грн., аеропортів — 1,07 млрд. грн., видатки з загального фонду на аеропорти та мости становитимуть 1,57 млрд. грн. [2].

Вирішення інших перелічених проблем у туристичному бізнесі призведе до більшого потоку іноземців у державу і паралельно до збільшення обсягу надходження коштів до місцевих бюджетів від сплати туристичного збору. Іноземні туристи дуже часто не вибирають місцем відпочинку Україну через поганий сервіс надання послуг та не володіння іноземними мовами обслуговуючого персоналу місць розташування. Українські туристи, вибираючи для себе місце відпочинку зупиняють свій вибір на іноземних санаторіях, хоча українські оздоровчі центри не поступаються лікувальними ефектами від закордонних. Основною причиною даного ефекту виступає низький рівень сервісу у вітчизняних комплексах, ціни не відповідають умовам, недостатньо висококваліфікованою є також робота обслуговуючого персоналу.

В туризмі закладений великий потенціал щодо досягнення ряду основних цілей України, а саме економічне зростання, зайнятість та сталий економічний розвиток. Основною умовою розвитку туристичної галузі є впровадження технологічних інновацій у їх діяльність, що будуть сприяти подальшому розвитку. У конкурентному середовищі особливу увагу необхідно приділяти інформаційно-комунікаційним технологіям в сфері туристичних послуг, а саме інформацію про сервіс готелів, проживання, транспортування пакетні тури та послуги. Аналізуючи державні санаторії України, спостерігаємо низьку якість особливо онлайн-бронювання, що є досить комфортним способом замовлення готелів для іноземних громадян. Узагальнені висновки підтверджують цифрові дані, наведені в таблиці 3, в якій представлені країни світу, громадяни яких найчастіше приїжджають до України. З 2017 року спостерігаємо спадаючу тенденцію, основною причиною якою вважаємо нестабільне економічне становище держави та неналежний рівень надання туристичних послуг іноземним громадянам.

Лише кількість іноземних відвідувачів з Німеччини демонструє позитивну динаміку (+17%). Зменшення кількості іноземних відвідувачів

Таблиця 3

**ТОП-10 країн світу, громадяни яких найчастіше відвідують Україну**

		2016	2017	2018	2019	2019/2018, %
1	Молдова	1986,8	2013,2	1949,6	1795,5	-7,9
2	Білорусь	674,9	1048,0	1064,5	909,6	-14,5
3	Росія	596,2	620,3	645,3	623,6	-3,4
4	Польща	555,5	553,0	532,4	513,5	-3,5
5	Угорщина	581,3	608,0	447,4	417,3	-6,7
6	Румунія	374,8	400,6	354,8	353,7	-0,3
7	Словаччина	206,7	168,9	151,8	127,7	-15,9
8	Туреччина	87,8	115,5	134,2	125,8	-6,2
9	Ізраїль	76,5	99,9	125,7	121,0	-3,8
10	Німеччина	10,5	87,6	98,7	115,9	17,5

Джерело: [3]

спостерігається із інших країн: — Молдова (-7,9), Білорусь (-14,5) Словаччина (-15,9), Туреччина (-6,2) тощо. Щодо виїзду українських громадян з України за 2019 рік засобами організованого туризму, то в основному вони виїжджають до прикордонних країн, проте дана тенденція спадає і порівняно з 2016 роком вона зменшилась 10,3%. За результатами перерозподілу туристичних потоків (табл. 4) спостерігаємо зростання туристів до Єгипту — 46%, Туреччини — 14,6% та Німеччина — 60,9%.

Попри, це, в Україні сплата суб'єктами туристичної діяльності податкових платежів до зведеного бюджету має позитивну тенденцію. Резюмуючи, слід зауважити, що сфера послуг загалом, і зокрема галузь туризму для України — це перспективний напрям в економіці. На цьому наголошується в Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [10]. Окрім цього, об'єктивно, саме сфера послуг складає близько третини української економіки, тобто забезпечує роботою значну частину населення. Оцінка Програм регіонального роз-

витку, проведена в процесі дослідження, свідчить, що практично усі регіони України при плануванні стратегії власного розвитку прописують напрями розвитку сфери послуг, особливо туризму. Розвиток інфраструктури повільно, але здійснюється, й формує більшу привабливість туристичних місць відвідування. До слова, останні викликають велику зацікавленість у туристів і є поряд з земельними ресурсами, важливою цінністю України.

Однак, в умовах євроінтеграції необхідно дотримуватись принципів сталого розвитку туризму та рекреації в Україні, орієнтуватись на європейські стандарти ведення бізнесу та оберігати історичної та культурної спадщини на території України місцях, що забезпечить безпеку господарювання у сфері туристичного бізнесу. Розвиток туризму в Україні дозволить стабілізувати національну економіку та забезпечити підвищення її конкурентоспроможності на світових ринках.

**Висновки і пропозиції.** З проведеного дослідження можемо стверджувати, що, незважаючи на слабке

Таблиця 4

**ТОП-10 країн світу, яких найчастіше відвідують українці**

		2016	2017	2018	2019	2019/2018,%
1	Польща	5129,4	4241,8	4813,6	4599,1	-4,5
2	Росія	1712,2	2673,6	1847,3	2106,6	14,0
3	Угорщина	1356,2	1447,1	1539,4	1586,8	3,1
4	Єгипет	168,0	350,1	503,0	734,4	46,0
5	Молдова	769,6	753,9	793,4	694,4	-12,5
6	Туреччина	349,4	510,3	500,4	573,2	14,6
7	Білорусь	539,1	570,7	627,8	559,4	-10,9
8	Румунія	412,8	460,5	564,0	528,6	-6,3
9	Словаччина	434,3	385	485,7	512,6	5,5
10	Німеччина	143,3	151,7	205,6	330,9	60,9

Джерело: [3]

економічне становище, туристичний бізнес розвивається або зберігає відносну стабільність. Проаналізовані фінансово-економічні характеристики туризму як найбільш динамічного феномену української сфери послуг вказують на наявність позитивних тенденційних змін. Одночасно, така динаміка викликає пряму й зворотну ланцюгову реакцію. По-перше, є об'єктивні потреби в удосконаленні фінансового забезпечення надання туристичних послуг та його збільшенні. Тобто цілком логічним є висновок про виняткову вагу фінансів суб'єктів туристичної діяльності в забезпеченні її подальшого розвитку. Й по-друге, навіть за умов кризовості надходження в бюджет від суб'єктів туризму мають позитивну тенденцію, отже вони дійсно конкурентоздатні на ринку. Наявність низки негативних чинників суттєво знижує економічні показники розвитку послуг сфери туризму, однак стратегії виживання поступово й планомірно виконали свою роль тому на часі їх заміна на наступальні. Не претендуючи на винятковість нашого дослідження, адже варто в подальшому більш глобально провести аналіз фінансово-економічних показників, зауважимо,

що основні висновки, одержані в результаті його проведення вказують на наявність широких можливостей перетворення сфери послуг загалом, і такої її складової як туризм зокрема, у вискоефективну складову української економіки.

Однак розвиток туристичних послуг в Україні можливий при введенні інноваційної політики щодо їх фінансово забезпечення та системної оцінки економічних показників результативності. То ж в перспективі саме цей напрям наукових пошукувань продовжуватиме бути актуальним і затребуваним. Окрім цього слід розвивати дослідження можливих шляхів розширення фінансового забезпечення, особливо державного. Держава повинна надавати підтримку у стратегічному розвитку сфери туризму стимулюючи її до стандартів європейського типу та проводити відновлювальні роботи щодо історичних пам'яток культури, тим самим збільшуючи спектр туристичних центрів. Це сприятиме активізації українських туристичних підприємств на міжнародному рівні й отриманню відповідних позитивних економічних результатів.

#### Література

1. Горіна Г. О. Ринок туристичних послуг: управління розвитком в умовах просторової поляризації: монографія. Кривий Ріг: Видавець ФОП Черняхівський Д. О., 2016. 305 с. URL: [http://elibrary.donnuet.edu.ua/1613/1/Gorina\\_1\\_Tourism\\_market.pdf](http://elibrary.donnuet.edu.ua/1613/1/Gorina_1_Tourism_market.pdf) (дата звернення: 10.01.2020).
2. Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України 14.11.2019 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20>. (дата звернення: 15.01.2020).
3. Інформація щодо відвідування України іноземними туристами та виїзду громадян України за кордон I півріччя 2016–2019 років // Офіційні дані Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <http://me.gov.ua/Documents/Download?id=13fa3ae9-19e7-42a7-8feb-ebdab617d977>. (дата звернення: 10.01.2020).
4. Кияк В. Ф., Кияк В. Ф. Організація туризму: навчальний посібник. Чернівці: Книги — XXI, 2008. 344 с.
5. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму: підручник. Київ: Знання, 2010. 502 с.
6. Кудла Н. Є. Менеджмент туристичного підприємства: підручник. Київ: Знання, 2012. 343 с.
7. Мальська М. П., Бордун О. Ю. Організація та планування діяльності туристичних підприємств: теорія та практика: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 248 с.
8. Мещеряков В. В. Сучасні підходи до вдосконалення механізмів державного регулювання зі збереження та популяризації історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=890>. (дата звернення: 10.01.2020).
9. Роскладка Н. О. Технології персоналізації послуг у туризмі // Економіка і держава. 2019. № 12. С. 24–32. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.12.24.
10. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80?lang=uk> (дата звернення: 10.01.2020).
11. Тринько Р., Григор'єва Я. Джерела фінансування туристичної галузі: проблеми та шляхи вирішення // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. № 11(176). С. 35–39. URL: [http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/03/176\\_5.pdf](http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/03/176_5.pdf) (дата звернення: 10.01.2020).

12. Шуплат О. М. Фінансування інвестиційної діяльності підприємств сфери туризму: теоретичний аспект // Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 15. С. 28–33. URL: [http://www.investplan.com.ua/pdf/15\\_2016/7.pdf](http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2016/7.pdf). (дата звернення: 10.01.2020).
13. Blanke J. Measuring Ukraine's travel & tourism competitiveness // The Ukraine competitiveness report 2008: towards sustained growth and prosperity. Geneva: WEF, 2008. pp. 147–160.
14. Nezdoyminov S.G. Investment vectors of regional tourism infrastructure development // Scientific bulletin of Polissia. 2016. № 4(8). P. 196–201.
15. The position of Ukraine in the rating of environmental efficiency in 2018. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciyi-ukrayiny-v-reytyngu-ekologichnoyi-efektyvnosti-u2018-roci> (accessed 10 January 2020).
16. Wilson I. Strategic planning for the millennium: Resolving the dilemma // Long rouge planning. Oxford etc. 2017. Vol. 31. No 4. P. 507–513.

### References

1. Horina H. O. (2016) Rynok turystychnykh posluh: upravlinnia rozvytkom v umovakh prostorovoi poliaryzatsii [The market of tourist services: management of development in conditions of spatial polarization], monograph, Vydavets FOP Cherniavskiyi D. O., Kryvyi Rih, 305 p., available at: [http://elibrary.donnuet.edu.ua/1613/1/Gorina\\_1\\_Tourism\\_market.pdf](http://elibrary.donnuet.edu.ua/1613/1/Gorina_1_Tourism_market.pdf) (accessed 10 January 2020).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2020 rik: Zakon Ukrainy № 436-IX vid 14.11.2019 (zi zminamy) [State Budget of Ukraine for 2020: Law of Ukraine No. 436-IX of 14.11.2019 (as amended)], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20>. (accessed 15 January 2020).
3. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine (2019), Informatsiia shchodo vidviduvannia Ukrainy inozemnyimi turystamy ta vyzdu hromadian Ukrainy za kordon I pivrichchia 2016–2019 rokov [Information about visiting Ukraine by foreign tourists and the departure of Ukrainian citizens abroad (first half of 2016–2019)], available at: <http://me.gov.ua/Documents/Download?id=13fa3ae9-19e7-42a7-8feb-ebdab617d977>. (accessed 10 January 2020).
4. Kyfiak V. F. and Kyiak V. F. (2008), Orhanizatsiia turyzmu [Organization of tourism], Knyhy — XXI, Chernivtsi, 344 p.
5. Kiptenko V. K. (2010), Menedzhment turyzmu [Tourism management], Znannia, Kyiv, 502 p.
6. Kudla N. Ye. (2012), Menedzhment turystychnoho pidpriemstva [Management of Tourist Enterprise], Znannia, Kyiv, 343 p.
7. Malska M. P. and Bordun O. Yu. (2012), Orhanizatsiia ta planuvannia diialnosti turystychnykh pidpriemstv: teoriia ta praktyka [Organization and planning of activities of tourism enterprises: theory and practice], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, 248 p.
8. Meshcheryakov V. V. (2015), «Modern approaches of improving mechanisms of state regulation with conservation and promotion the historical and cultural heritage and monuments», Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, no. 9, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=890>. (accessed 10 January 2020).
9. Roskladka N. O. (2019), «Technologies for personalizing services in tourism», Ekonomika i derzhava, no. 12, pp. 24–32, DOI: 10.32702/2306-6806.2019.12.24.
10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Stratehiia rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 16 bereznia 2017 r. № 168-r. [Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026: Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 16, 2017 No. 168-p.], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80?lang=uk> (accessed 10 January 2020).
11. Trynko R. and Hryhorieva Ya. (2015), «Sources of financing tourism: challenges and solutions», Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, no. 11(176), pp. 35–39, available at: [http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/03/176\\_5.pdf](http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/03/176_5.pdf) (accessed 10 January 2020).
12. Shuplat O. M. (2016), «Finance investment of enterprises of tourism: theoretical aspects», Investytsii: praktyka ta dosvid, no. 15, pp. 28–33, available at: [http://www.investplan.com.ua/pdf/15\\_2016/7.pdf](http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2016/7.pdf) (accessed 10 January 2020).
13. Blanke J. (2008), «Measuring Ukraine's travel & tourism competitiveness», The Ukraine competitiveness report 2008: towards sustained growth and prosperity, WEF, Geneva, pp. 147–160.
14. Nezdoyminov S. G. (2016), «Investment vectors of regional tourism infrastructure development», Scientific bulletin of Polissia, no. 4(8), pp. 196–201.
15. «The position of Ukraine in the rating of environmental efficiency in 2018», available at: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciyi-ukrayiny-v-reytyngu-ekologichnoyi-efektyvnosti-u2018-roci> (accessed 10 January 2020).
16. Wilson I. (2017), «Strategic planning for the millennium: Resolving the dilemma», Long rouge planning, Oxford etc., Vol. 31, no. 4, pp. 507–513.

**Громоздова Лариса Василівна**

*кандидат економічних наук,  
доцент кафедри регіоналістики і туризму*

*ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»*

**Громоздова Лариса Васильевна**

*кандидат экономических наук,  
доцент кафедры регионалистики и туризма*

*ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»*

**Hromozdova Larysa**

*Candidate of Economical Sciences,*

*Associate Professor of the Department of Regional Studies and Tourism*

*SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»*

**Черевко Дмитро Радійович**

*старший викладач кафедри регіоналістики і туризму*

*ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»*

**Черевко Дмитрий Радиевич**

*старший преподаватель кафедры регионалистики и туризма*

*ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»*

**Cherevko Dmytro**

*Senior Lecturer of the Department of Regional Studies and Tourism*

*SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-1-5602

**ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО  
ЄВРО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА  
ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ**

**ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ТРАНСГРАНИЧНОГО  
ЕВРО-УКРАИНСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА  
ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЕЙ УКРАИНЫ**

**HISTORY OF THE DEVELOPMENT  
OF THE CROSS-BORDER EURO-UKRAINE  
COOPERATION OF THE WESTERN REGIONS OF UKRAINE**

**Анотація.** У статті досліджена історія розвитку транскордонного співробітництва західних регіонів з країнами сусідніх держав України. Охарактеризовано потенціал розвитку україно-європейських відносин на основі вивчення досвіду та історії розвитку транскордонного співробітництва західних регіонів з країнами сусідніх держав України. У хронологічному порядку викладені основні вехи розвитку транскордонного співробітництва західних областей України: Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської, Чернівецької, Волинської. Саме у цих областях автори бачить значний і мало витратний потенціал транскордонного співробітництва. Теоретичну основу дослідження представляє великий обсяг наукової та довідкової інформації, присвяченої проблемам розвитку європейських інтеграційних процесів та інструментам розвитку прикордонних регіонів. В дослідженні використані методи аналізу, синтезу, метод переходу від абстрактного до конкретного. У статті запропонована ідея кластерного транскордонного регіонального співробітництва та представлені

концептуальні основи формування моделі транскордонного регіонального ринкового кластеру прикордонних регіонів України та Європи як інструменту сучасного управління міжнародними ринковими відносинами. В статті наведена позиція, пріоритетами створення транскордонних кластерів повинно стати: по-перше, сталий розвиток регіонів прилеглих прикордонних територій, такий, що передбачає збереження екології навколишнього середовища для майбутніх поколінь, по-друге, вихід ініціативи кластеризації від органів місцевого самоврядування та територіальних громад.

**Ключові слова:** інтеграція, транскордонне співробітництво, західна область, економічний розвиток, україно-європейські відносини.

**Аннотация.** В статье исследована история развития трансграничного сотрудничества западных регионов со странами соседних государств Украины. Охарактеризован потенциал развития украино-европейских отношений на основе изучения опыта и истории развития трансграничного сотрудничества западных регионов со странами соседних государств Украины. В хронологическом порядке изложены основные вехи развития трансграничного сотрудничества западных областей Украины: Львовской, Ивано-Франковской, Закарпатской, Черновецкой, Волынской. Именно в этих областях авторы видят значительный и мало затратный потенциал трансграничного сотрудничества. Теоретическую основу исследования представляет большой объем научной и справочной информации, посвященной проблемам развития европейских интеграционных процессов и инструментам развития приграничных регионов. В ходе исследования использовались методы анализа, синтеза, метод перехода от абстрактного к конкретному. В статье предложена идея кластерного трансграничного регионального сотрудничества и представлены концептуальные основы формирования модели трансграничного регионального рыночного кластера приграничных регионов Украины и Европы как инструмента современного управления международными рыночными отношениями. В статье обоснована позиция, что приоритетами создания трансграничных кластеров должно стать: во-первых, устойчивое развитие регионов прилегающих пограничных территорий, которое предполагает сохранение экологии окружающей среды для будущих поколений, во-вторых, выход инициативы кластеризации от органов местного самоуправления и территориальных общин.

**Ключевые слова:** интеграция, трансграничное сотрудничество, западная область, экономическое развитие, украино-европейские отношения.

**Summary.** The article explores the history of the development of cross-border cooperation of the western regions with countries of neighboring states of Ukraine. The development potential of Ukrainian-European relations is described on the basis of studying the experience and history of the development of cross-border cooperation between the western regions and the countries of neighboring Ukraine. The chronological order outlines the major milestones in the development of cross-border cooperation in the western regions of Ukraine: Lviv, Ivano-Frankivsk, Transcarpathian, Chernivtsi, Volyn. It is in these areas that the authors see the considerable and low-cost potential of cross-border cooperation. The theoretical basis of the study is a large amount of scientific and background information on the problems of development of European integration processes and development tools of border regions. In the course of the study, methods of analysis, synthesis, and the method of transition from abstract to concrete were used. The article proposes the idea of cluster cross-border regional cooperation and presents the conceptual basis for the formation of a model of a cross-border regional market cluster of the border regions of Ukraine and Europe as a tool for modern management of international market relations. The article substantiates the position that the priorities for creating cross-border clusters should be: firstly, the sustainable development of the regions of adjacent border territories, which involves preserving the environmental ecology for future generations, and secondly, the withdrawal of the clustering initiative from local governments and territorial communities.

**Key words:** integration, cross-border cooperation, the western region, economic development, Ukrainian and European relations.

**Постановка проблеми.** Історія розвитку транскордонного співробітництва західних регіонів з країнами сусідніх держав України має коріння у тої історичної епосі ділового економічного співтовариства, яке існувало на територіях ще за часів Радянського Союзу і, з набуттям Україною незалежності та з вибором курсу на європейську інтеграцію, почало набувати інноваційних демократичних форм.

**Аналіз досліджень і публікації.** Серед науковців, які вивчали переваги та недоліки різних видів транскордонного співробітництва, зокрема, формування кластерів на суміжних територіях різних країн, слід відзначити таких економістів, як Куровська-Піш Ю. [7], (2016), Перкман М. [9], (2007), Геннінг М. [5], (2010), Мудиссон Ю. [5], (2010), Нільсон М. [5], (2010), Розенфельд С. [8], (2000). Вони досліджували

питання ринкової співпраці та комерційної складової транскордонних регіональних відносин.

**Формування цілей статті (постановка завдання).**

Метою статті є визначення, на основі дослідження історичного досвіду, потенціалу розвитку україно-європейських транскордонних відносин.

**Виклад основного матеріалу.** На стадії зародження, транскордонне співробітництво західних областей України з регіонами сусідніх держав будувалося на основах так званої народної демократії, коли економіко-правові аспекти взаємовідносин суб'єктів були сформовані слабо, документообіг не відповідав європейським стандартам.

З 2000 року почалася активна робота між Урядами прикордонних держав з покращення економіко-правового базису. Це були питання: зі страхування життя жителів прикордонних територій, маятникової трудової міграції, часових нормативів перебування у приграничних регіонах сусідніх країн та ін. В результаті такої роботи з'явилася Постанова Європейського парламенту та Ради ЄС від 20 грудня 2006 року (Regulation(ЄС)No1931/2006), що встановлює правила місцевого прикордонного руху через зовнішні сухопутні кордони держав-членів та вносить зміни до положень Шенгенської конвенції. В той час найбільш актуальним було вирішення специфіки ділового приграничного руху між Україною та Польщею, тому саме Уряди цих країн були найбільш продуктивними в розробці міжнародної документації з регулювання ділового прикордонного руху, зокрема, сторонами було узгоджено ширину прикордонної зони у межах Регламенту ЄС № 1931/2006 (за формулою «30+») [4, с. 104]. Результатом сумісної роботи Урядів України та Польщі є поява Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху від 28 березня 2008 року, а також українсько-польської Декларації про зобов'язання сторін докласти усіх зусиль для зміни положень Регламенту ЄС № 1931/2006, що підписана в м. Київ в грудні 2008 року.

На виконання європейської конвенції з'являється ряд документів щодо дружніх відносин та добросусідства між Україною та найближчими сусідніми країнами ЄС, серед яких [4, с. 106]:

- Договір про основи добросусідства та співробітництво між Україною та Угорською Республікою від 6.12.1991 року;
- Угода про добросусідські відносини та співробітництво між Республікою Польща та Україною від 18.05.1992 року;
- Договір про добросусідство, дружні відносини та співробітництво між Україною та Словацькою Республікою від 29.06.1993 року;

- Договір про відносини добросусідства та співробітництво між Україною та Румунією від 2.06.1997 року;

В Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» (від 24.06.1997 р.) визначені загальні правові підстави для участі у транскордонному співробітництві місцевих територіальних громад або властей, що є логічним продовженням європейської конвенції (1980 р.) «Про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями».

На базі цих нормативних документів був розроблений Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 року.

Саме в той час розроблені сучасні методології з розробки концепцій розвитку транскордонного співробітництва. Завдяки трудам П'ясецької -Устич С. В. та Роман С. П., Динис Г. Г. з'явилася методичне забезпечення процесів кластеризації [4]. В цей період з'явилися нові технології визначення ризиків транскордонних торговельних відносин, що будуються на високо наукоємному економіко-математичному моделюванні за допомогою кривих Гаусса, технологій еліптичного розсіювання та ін. Почала провадитися робота з гармонізації національного законодавства з механізмом міжнародного регулювання транскордонних відносин.

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства в 2009 році розробило Проект Концепції національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів. С цього моменту створення кластерів включається в зміст регіональних стратегій соціально-економічного розвитку, у тому числі в стратегії розвитку західних областей України. Однак, за минулі 10 років регіональна кластеризація не набула розвитку та розповсюдження.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1838-р від 15.09.2010 року було схвалено Концепція Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 років, у результаті чого з'являється Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки та ряд інших документів.

Ці установчі документи є спрямованими на активізацію розвитку соціально-економічних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших зв'язків між регіонами і народами транскордонного співробітництва. Практичною формою досягнення економічного успіху при реалізації цих програм повинні стати кластерні утворення. Кластеризація має бути розповсюдженим методом підвищення ефективності управління територією: саме кластерний транскордонний підхід вважається таким, що



здатен забезпечити економічний розвиток регіонів, у тому числі і західних областей України.

Отримання Україною безвізового режиму стало ще одним кроком на шляху розвитку та підвищення ефективності економічних взаємовідносин між прикордонними регіонами по обидві сторони від границі, як для Української сторони, так і для країн – членів ЄС.

Проведений аналіз історичного розвитку довгострокової ділової економічної співдружності в прикордонних західних територіях між Україною та суміжними регіонами країн ЄС, свідчить на користь впровадженню концепції кластерного транскордонного регіонального співробітництва.

Кластерне транскордонне співробітництво, у випадку його впровадження обіцяє бути важливим інструментом розвитку західних областей України, підвищує їх конкурентоспроможність. Імперативи транскордонного співробітництва визначені в Угоді про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з іншого (Розділ V. Глава 27). Зокрема, Угода підкреслює важливість «посилення співробітництва шляхом створення сприятливої законодавчої бази, підтримки та розбудови потенціалу для розвитку, а також зміцнення транскордонних та регіональних економічних зв'язків». Крім того, «...сторони посилюють та заохочують розвиток таких компонентів транскордонного та регіонального співробітництва, як транспорт, енергетика, комунікаційні мережі, культура, освіта, туризм, охорона здоров'я та інші сфери».

Як визначено Європейською комісією у 2019 році, транскордонне співробітництво охоплює всі сфери функціонування регіонів: економічну, соціальну, науково-технічну, екологічну, культурну [2].

Аналіз тенденцій розвитку україно-європейських відносин указує на те, що вони переживають переродження, модернізацію і трансформацію у сфері ділової економічної співдружності, перебудовується механізм міжнародних відносин, який зараз перебуває в стані інституціональної та структурної кризи. Назріла необхідність переформатування існуючого механізму таким чином, щоб зникли цивілізаційні протистояння та ескалація боротьби за ресурси в економічних системах як на державному так і на регіональному рівнях. Для локальних регіональних ринків західних регіонів України раціональним є створення універсального європейського простору з комфортними і чесними умовами ігри для усіх партнерів ділової ринкової співдружності.

Аналіз складових регіонального менеджменту вказує на необхідність змін формату економічних взаємовідносин регіонів що розташовані на прикордонних територіях між Україною і країнами — членами ЄС (див. табл. 1). В якості інноваційного інструментарію розвитку прикордонних західних територій фахівцями пропонується використання кластерних технологій транскордонного міжрегіонального співробітництва.

Місцеві органи влади повинні координувати проекти регіонального розвитку, що розроблені для сучасних форматів транскордонного співробітництва.

Сучасні пріоритети транскордонного співробітництва, що провадиться з ініціатив новостворених об'єднаних територіальних громад та органів місцевого самоврядування в західних регіонах України, полягають у наступному [4]:

– демократизація транскордонного співробітництва: подання ініціатив щодо розвитку транскордонного співробітництва з рівня місцевого самоуправління та місцевих громад;

Таблиця 1

Регіони — потенційні партнери євро-українського транскордонного кластерного співробітництва західних областей України

Області України	Країни, що мають спільний кордон з Україною	Регіони країн ЄС, що мають спільні кордони з Україною
Львівська	1. Польща	1. Підкарпатське воєводство Люблінське воєводство
Івано-Франківська	1. Румунія	1. Повіт Марамуреш
Закарпатська	1. Угорщина 2. Словаччина 3. Польща 4. Румунія	1. Медьє Саболч-Сатмар-Берег 2. Пряшівський край Кошицький край 3. Підкарпатське воєводство 4. Повіт Сату-Маре Повіт Марамуреш
Чернівецька	1. Румунія	1. Повіт Ботошань Повіт Марамуреш Повіт Сучава

Джерело: розроблено авторами на основі <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

- підвищення активності процесів транскордонного співробітництва;
- дотримання Цілей Розвитку ООН: впровадження концепції сталого розвитку західних регіонів України;
- активізація зовнішньоекономічної діяльності для усіх суб'єктів транскордонного співробітництва;
- зниження маятникової трудової міграції та створення умов для ринку праці місцевого населення;
- поповнення місцевих бюджетів та викоренення митної корупції;
- розвиток усіх форм міжнародного лізингу та інших орендних відносин;
- створення привабливого інвестиційного клімату;
- підвищення якості життя населення прикордонних територій.

**Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.** Останні 10 років ХХІ століття ознаменувались появою Цілей розвитку ООН, Паризьким протоколом, в Україні з'явився безвіз, з'явилися оптимістичні прогнози щодо настання Миру. Усі ці явища наповнюють ідеологію транскордонного співробітництва іншим оновленим змістом: ринкова конкурентоздатність (на яку орієнтує теорія м. Портера), але ні будь якою

ціною, а тільки в умовах збереження екології для майбутніх поколінь, забезпечення сталого регіонального розвитку, євроінтеграційних тенденцій, подолання проблем продовольчої безпеки, негативів від глобального потеплення, гендерної рівності, побудови мирного життя з покращенням життєвого рівня населення. Регіони з обох боків кордонів мають аналогічні проблеми і створюючи зони економічної співдружності та добросусідства, мають вигравш від взаємодії друг з другом та поширюють цей позитив і на більш віддалені території [4].

Одним з потенціалів економічного сталого розвитку та прискорення євроінтеграції у теперішній час може стати транснаціональне прикордонне співробітництво західних областей України.

Покращення економічної ситуації західних прикордонних регіонів України слід шукати у створенні транскордонних євро-українських кластерів, які є важливим інструментом розвитку прикордонних регіонів. Міжрегіональна транскордонна кластеризація прикордонних регіонів, що розташовані по сусідству, забезпечить підвищення їх конкурентоспроможності, рівня життя населення, зростання товарного обігу міжрегіональних прикордонних ринків [4, с. 108].

#### Література

1. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. URL: <https://eur-lex.europa.eu/content/EN/TXT/?qid=1413961918333&uri=CELEX:22014A0529%2801%29>
2. European Commission (2019). European Cross-Border cooperation. URL: [http://ec.europa.eu/regional\\_policy/index.cfm/en/policy/cooperation/european-territorial/cross-border/](http://ec.europa.eu/regional_policy/index.cfm/en/policy/cooperation/european-territorial/cross-border/)
3. State Statistics Service of Ukraine (2018). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Громоздова Л.В., Дербеньова Я.В. Транснаціональні кластери як інноваційний інструмент розвитку прикордонних територій. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційно-інвестиційні проблеми кластеризації економіки України» (6 грудня 2019р, м. Київ). К: НАУ, 2019. С. 104–108.
5. Henning M., Moodysson J., Nilsson M. (2010). Innovation and Regional Transformation. In From Clusters to New Combinations // Malmö: Region Skane.
6. Institute Of International Sociology Gorizia (2013). Manual on removing obstacles to cross-border cooperation. URL: [http://www.espaces/Themes/Obstacles/Etude\\_ISIG\\_2013\\_CoE.pdf](http://www.espaces/Themes/Obstacles/Etude_ISIG_2013_CoE.pdf)
7. Kurowska-Pysz J. (2016). Opportunities for Cross-Border Entrepreneurship Development in a Cluster Model Exemplified by the Polish–Czech Border Region // Sustainability, 230 (8), 2–7. Basel: MDPI
8. Rosenfeld S. A. (2000). Community College / Cluster Connections: Specialization and Competitiveness in the United States and Europe // Economic Development, 14. PP. 51–62.
9. Perkmann M. (2007). Policy Entrepreneurship and Multi-Level Governance // A Comparative Study of European Cross-Border Regions, 25. PP. 861–879. Environ. Plan. C Gov. Policy.

#### References

1. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. URL: <https://eur-lex.europa.eu/sontent/EN/TXT/?qid=1413961918333&uri=CELEX:22014A0529%2801%29>
2. European Commission (2019). European Cross-Border cooperation. URL: [http://ec.europa.eu/regional\\_policy/index.cfm/en/policy/cooperation/european-territorial/cross-border/](http://ec.europa.eu/regional_policy/index.cfm/en/policy/cooperation/european-territorial/cross-border/)

3. State Statistics Service of Ukraine (2018). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Hromozdova L.V., Derbenova Ya.V. Transnatsionalni klasteri yak innovatsiyni instrument rozvytku prykor-donnykh terytorii. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Innovatsiino-investytsiini problemy klasteryzatsii ekonomiky Ukrainy» (6 hrudnia 2019rok, m. Kyiv). K: NAU, 2019. S. 104–108.
5. Henning, M., Moodysson, J., Nilsson, M. (2010). Innovation and Regional Transformation. In From Clusters to New Combinations // Malm : Region Skane.
6. Institute Of International Sociology Gorizia (2013). Manual on removing obstacles to cross-border cooperation. URL: [http://www.espaces/Themes/Obstacles/Etude\\_ISIG\\_2013\\_CoE.pdf](http://www.espaces/Themes/Obstacles/Etude_ISIG_2013_CoE.pdf)
7. Kurowska-Pysz J. (2016). Opportunities for Cross-Border Entrepreneurship Development in a Cluster Model Exemplified by the Polish–Czech Border Region // Sustainability, 230 (8), 2–7. Basel: MDPI
8. Rosenfeld, S.A. (2000). Community College / Cluster Connections: Specialization and Competitiveness in the United States and Europe // Economic Development, 14. PP.51–62.
9. Perkmann, M. (2007). Policy Entrepreneurship and Multi-Level Governance // A Comparative Study of European Cross-Border Regions, 25. PP. 861–879. Environ. Plan. C Gov. Policy.

**Poradenko Olena**

*PhD, Associate Professor of the Department of International Economy  
Ternopil National Economic University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-1-5605

## PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE OF UKRAINE

**Summary.** The article is devoted to analysis of the current state of transport infrastructure in Ukraine. Drawing from the results of this analysis, the author performs assessment of the prospects for development of the national transport infrastructure. The comprehensive analysis of problems and develop the transport sector of Ukraine in the light of threats and risks including the crisis processes. Special attention is paid to achieve stabilization and optimization of functioning transport sector due to competitive advantages and potential opportunities. The author elaborates a set of strategic directions for the development of transport infrastructure, as well as road, railway, air and waterborne transport, and reveals the problems that impede effective development of transport industry in Ukraine. The problem of lowly quality in transport sphere in Ukraine has put its mark on all elements of infrastructure. The situation gets further complicated by insufficient interaction between different industries within the transportation sector, scant investment inflows, outdated system of regulations, and rapid physical deterioration. Transport, as an infrastructure branch, should provide timely and efficient cargo and passenger transportation and promote the integration of the Ukrainian economy into the European and world economic system. This justifies the urgent need to search for way that would help to improve the transport infrastructure. Infrastructure transformation must be based on a systematic approach, which will include the justification of the strategy for its development and detailing in perspective and current plans at the macro and micro levels. The main result of the work of the logistics infrastructure should be minimizing the cost of service of material flows and their environmental safety.

**Key words:** air transport, railway transport, road transport, transportation industry, transport infrastructure, waterborne transport.

**S**tatement of the problem. Exports of transport services from France, Germany and Great Britain, the European countries that can match Ukraine in territory and population, range between USD20 to 30 million per year. It could be possible for Ukraine to achieve similar export performance as well, primarily thanks to high rates of tourism development inside the country. The problem of lowly quality in transport sphere in Ukraine has put its mark on all elements of infrastructure. The situation gets further complicated by insufficient interaction between different industries within the transportation sector, scant investment inflows, outdated system of regulations, and rapid physical deterioration. Infrastructure is one of the main competitive advantages of Ukrainian regions. Certainly, Ukraine can and must generate high incomes from transportation services. This is preconditioned by its advantageous geopolitical location. A significant

share of transportation capacity is used to provide transit services, which develop thanks to favorable geographical location and availability of international transport corridors. Taking into account the fact that international transport corridors can produce a positive impact on the surrounding territories within the 200 km bound, it would be feasible to create new high-quality logistics centers in areas adjacent to major railway and road gateways into Ukraine. Besides, global tendencies must also be taken into account.

In this regard, it is worth mentioning that transport industry generates nearly 10% of GDP, transportation services account for 20% of all private investments, and approximately 5% of the world's territory is occupied by transport infrastructure facilities [1].

**Analysis of recent researches and publications.** The problems of transport sector location and development in Ukraine were studied by Pashchenko [2]. Tsvyetova,

Makarenko and Lashko [3]. and Eitutis [4] concentrated their attention on questions of railway transport development. Novikova, Myronenko and others [5] investigated the modern state, tendencies and development prospects of Ukraine's transport connections with other countries, whereas Fylypenko and Baryshnikova [6] made an inquiry into the problems of economic reforms in ports. Bludova [7] study the integration of national transport system into the European transport system and the development of transit potential of the country.

**Formulation purposes of article (problem).** The goal of this article is to consider the process of developing preconditions for socio-economic growth of the country, enhancing the competitiveness of national economy by way of improving the quality of transport services, developing transport infrastructure and satisfying social and commercial needs of the society.

**The main material.** Infrastructure development is high on the agenda today, especially in view of the challenges and unsettled issues faced by this sector. The analysis of Ukraine's competitiveness shows that transport infrastructure is the most dysfunctional component of the country's overall infrastructure.

Transport industry in Ukraine is facing five key problems: limited traffic capacity, transport fragmentation, lack of financing for support and development of transport infrastructure, lack of engineering and construction technologies and competences, and insufficient conditions for participation of private sector in infrastructure development.

The exploitation of geo-economic advantages is negated by the insufficient use of transit potential stemming from the deficient network of international transport gateways and their current congestion levels. Implementation and management of transport corridors should contribute to sustainable development of the economy and tourism, expansion of tourist flows, and integration with the international transport system.

For Ukraine to resurge as a "sea power", it is necessary to upgrade and further develop the Danube steam navigation and its base port in Izmail. The port's capacity use reaches only 25%, mainly due to insufficient technical condition of ships, berths, lack of locally-produced modern passenger liners, underdeveloped infrastructure in port surroundings, low use of IT, and inadequate support from international organizations overseeing the International Transport Corridor No. 7 (the Danube corridor). Because of the abovementioned reasons the advantages of the Danube steamship line are gradually deteriorating compared to Romanian and even Moldavian ports on the Danube river, which shows itself in the decreasing volumes of passenger traffic. At the same time, it is necessary to admit to the fact that

enhancing the positions of Ukraine in the Danube region is a challenge not only for the transport industry — it takes on special political-economic significance in the light of the declared course for European integration [8]. Moreover, it is necessary to add that in order for Ukraine to regain its "sea power" status and implement its Sea doctrine, it is necessary, first, to prepare and enact a set of legislative acts regulating maritime activities, in particular the laws "On maritime policy" and "On sea ports", and second, to elaborate and approve a national (state) program for maritime transport development, as well as other industry-wide programs targeted at prospective development of infrastructure objects in the coastline area (by region), renovation and addition of new ships to the sea fleet, including locally-produced vessels, setting up an information and logistics centre at the Danube transportation junction. The construction of ships for the sea fleet of Ukraine would be facilitated by implementing public-private partnership schemes (The Law of Ukraine of July 1, 2010, no. 2404-VI) based on the new opportunities provided by the Tax Code of Ukraine [9].

The Conception of State Target Economic Program for Road Transport Development from 2018 until 2022 reveals that the state of the majority of motor roads is unsatisfactory: 97% of all roads are highly deteriorated and require major or minor repair; 39% of all principal motorways do not satisfy strength requirements, while 51% of principal motorways do not satisfy flatness requirements [10].

The strategic goal for the development of road infrastructure should be to increase output of vehicles and passenger transportation facilities produced by national enterprises in compliance with international standards of environmental and energy efficiency. Ukraine has sufficient capacity to increase output at Kremenchuk (in cooperation with 'Renault' corporation) and Lviv auto plants, as well as to increase production of buses and motor-vehicles at Zaporizhzhia (in cooperation with well-known foreign companies) and other auto plants of the country. According to estimates, the country needs to repair 37.6 thousand kilometers of old roads and build 400 kilometers of new roads each year so that it could comply with modern standards [11].

Ukraine has a considerable potential to develop air transport and increase air traffic of passengers travelling by national and foreign air carriers. However, in order to use this potential, it is important to adjust local regulations to international standards, upgrade material and technical facilities, update airport infrastructure, and assure that national interests are protected in the process of Ukraine's air market liberalization.

Increasing the number of low-cost passenger flights should become a strategic benchmark for Ukraine. The development of low-cost airlines in Europe was so remarkable over the last five years that passenger traffic has been growing at an average annual rate of 46%, whereas airline companies have already entered more than 20 countries including Ukraine. Today, the world aviation market can boast more than 200 low-cost airline companies [12].

Air transport industry is facing significant challenges in providing the construction, renovation and modernization of airports. Moreover, it is necessary to support the dynamic development of internal and related infrastructure by promoting lease and concession agreements. Finally, it is particularly important to create a solid foundation for information technology development that would enable the creation of a single ICT system for the transport sector that could further be integrated into the global information network.

The elaboration of strategies for the development of international transport services should be based on the complexity principle. This means that the transport system should be represented by all kinds of transport that are equally developing wherever possible. Along with transportation services, it is important to develop national innovation-intensive and technology-intensive production of transport vehicles. This approach to development of the transport market can only be realized by boosting modern and convenient networks of motorways and railways, sea ports and airports, along with increasing the share of transport vehicles owned by national companies. This requires that the state policy be implemented for renovation of the transportation fleet, services and objects of transport infrastructure inside the country.

It is strategically important for the transport system of Ukraine to achieve world standards in technical parameters and quality of services rendered. All efforts and resources should be directed towards most efficient applications of technological developments in the sphere of transportation. Directions for implementation of

technological developments should be selected based on a competitive selection procedure, and only the most efficient projects should be implemented. For this purpose, it is necessary to create a mechanism of coordinating the economic interests of investors, developers, producers, and consumers of the new transport technology. Industries that supply technology for the transportation sector should receive government support.

Thanks to renovation of the vehicle fleet, modernization of infrastructure and application of advanced technologies, the technological level of all modes of transport will increase. This concerns the renovation of the rolling stock, motorway vehicles and equipment, navigation systems including equipment for the integrated air traffic control system mostly under the auspices of national target programs for industry development. Technological upgrading of transport requires that a special fund be created to finance urgent scientific research and development projects and that government support be provided in order to preserve scientific potential and to carry out fundamental research.

In the sphere of innovations, efforts and resources should be concentrated in those directions of fundamental scientific research that allow to generate the most substantial practical results. However, a more urgent problem for existing companies is to assess the efficiency of investing into reconstruction and technological renovation of enterprises, and their funding.

**Insights from this study and perspectives for further research in this direction.** The abovementioned problems halt the development of transport infrastructure, which in turn slows down economic growth in the entire country. That is why infrastructure development remains high on the agenda of national economic reforms. After all, it is the transport infrastructure that connects all the regions, enterprises and citizens of Ukraine into a single state and integrates the Ukrainian economy into the world economy. Successful transformation of the transport industry can only be achieved by updating and adjusting the respective legislative base.

#### References

1. World Economic Forum. (2017). The Global Competitiveness Report 2016–2017. URL: [http://www3.weforum.org/docs/GCR2016–2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016–2017\\_FINAL.pdf](http://www3.weforum.org/docs/GCR2016–2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016–2017_FINAL.pdf)
2. Pashchenko, Yu. Ye. (2003). Rozvytok ta rozmishchennia transportno-dorozhnoho kompleksu Ukrainy [The Development and Location of the Transporting- Road Complex of Ukraine.]. [Monograph, Edited by Dorohuntsov, S. I.]. Kyiv, Naukovyi Svit. (in Ukrainian)
3. Tsvyetova, Yu. M., Makarenko, M. V., Lashko, A. D. (2008). Zaliznychnyi transport Ukrainy na porozhi reformuvannia [Railway Transport of Ukraine on the Verge of Reform]. Kyiv, DETUT. (in Ukrainian)
4. Eitutis, H. D. (2009). Teoretyko-praktychni osnovy reformuvannia zaliznyts Ukrainy. [Theoretical and Practical Foundations of Railway Reform in Ukraine]. Nizhyn, Aspekt-Poligraf. (in Ukrainian)

5. Novikova, A. M., Myronenko, V.P., Zastavnyuk, O. H., Shum, I. V. (2015). Suchasnyi stan, tendentsii ta perspektyvy rozvytku transportnykh zviazkiv Ukrainy z krainamy svitu [Current state, tendencies and development prospects of Ukraine's transport connections with countries of the world]. *Avtoshliakhovyk Ukrainy*, 1, PP. 12–14. (in Ukrainian)
6. Fylypenko, A. O., Baryshnikova, V. V. (2013). *Priorytety rozvytku morehospodarskoho kompleksu Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [The Priorities of Marine Economy Development in Ukraine in the Conditions of Globalization]. Odessa, Feniks. (in Ukrainian).
7. Bludova, T.V. (2006). *Tranzytnyi potentsial Ukrainy: formuvannia ta rozvytok* [Transit Potential of Ukraine: Formation and Development]. Kyiv, National Institute of International Security Problems. (in Ukrainian).
8. Sobkevych, O. V., Mykhailychenko, K. M., Shevchenko, A. V., Rusan, V. M., Bielashov, Ye. V. (2016). *Priorytety derzhavnoi morskoi polityky u sferi funktsionuvannia ta rozvytku morehospodarskoho kompleksu Ukrainy* [The priorities of state marine policy in the sphere of Marine Economy Functioning and Development in Ukraine]. [Analytical Report]. Kyiv, NISS. Seriiia "Ekonomika", 24. (in Ukrainian).
9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2009). *Rozporiadzhennia "Pro skhvalennia Kontseptsii Zahalnoderzhavnoi ekonomichnoi prohramy rozvytku korablebuduvannia na period do 2035 roku"* [Regulation "On approval of the Conception of national economic program of ship-building development by 2035"]. No. 671. (in Ukrainian).
10. *Kontseptsiia derzhavnoi tsilovoi ekonomichnoi prohramy rozvytku avtomobilnoho transportu* [Conception of the State Targeted Economic Program for Road Transport Development.]. (2018). URL: [http://ukravtodor.gov.ua/4489/oholoshennia/povidomlennia\\_pro\\_opryliudnennia\\_proektu\\_rozporiadzhennia\\_kabinetu\\_ministriv\\_ukrainy\\_pro\\_skhvalennia\\_kontseptsii\\_derzhavnoi\\_tsilovoi\\_ekonomichnoi\\_prohramy\\_rozvytku\\_avtomobilnykh\\_dorih\\_zahalnoho\\_korystuvannia\\_derzhavnoho\\_znachennia\\_na\\_20182022\\_roky/proekt\\_kontseptsii.doc](http://ukravtodor.gov.ua/4489/oholoshennia/povidomlennia_pro_opryliudnennia_proektu_rozporiadzhennia_kabinetu_ministriv_ukrainy_pro_skhvalennia_kontseptsii_derzhavnoi_tsilovoi_ekonomichnoi_prohramy_rozvytku_avtomobilnykh_dorih_zahalnoho_korystuvannia_derzhavnoho_znachennia_na_20182022_roky/proekt_kontseptsii.doc). (in Ukrainian).
11. National Institute for Strategic Studies. (2017). *Realizatsiia potentsialu transportnoi infrastruktury Ukrainy v stratehii postkryzovoho ekonomichnoho rozvytku* [Implementing the potential of transport infrastructure in Ukraine's strategy of post-crisis economic development]. Kyiv, NISS. (in Ukrainian).
12. Onyshchenko, O. V. (n.a.) *Problemy vprovadzhennia system dystrybutsii u malobiudzhethnykh aviapereviznykiv* [The problems of implementing distribution systems at low-cost airline companies]. URL: [http://www.nbu.gov.ua/portal/soc\\_gum/ppei/2010\\_26/Onijenko.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2010_26/Onijenko.pdf)

#### Література

1. World Economic Forum. (2017). *The Global Competitiveness Report 2016–2017*. URL: [http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017\\_FINAL.pdf](http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf)
2. Пащенко Ю.Є. *Розвиток та розміщення транспортно-дорожнього комплексу України: Монографія / За ред. С.І. Дорогунцова*. К.: Наук. світ, 2003. 467 с.
3. Цветов Ю. М., Макаренко М. В., Лашко А. Д. та ін. *Залізничний транспорт України на порозі реформування*. Київ: ДЕДУТ, 2008. 189 с.
4. Ейтутіс Г. Д. *Теоретико-практичні основи реформування залізниць України*. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2009. 240 с.
5. Новікова А. М., Мироненко В. П., Заставнюк О. Г., Шум І. В. *Сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку транспортних зв'язків України з країнами світу // Автошляховик України*. 2015. № 1. С. 12–14.
6. Филипенко А. О., Баришнікова В. В. *Пріоритети розвитку морегосподарського комплексу України в умовах глобалізації*. Одеса: Фенікс, 2013. 168 с.
7. Блудова Т. В. *Транзитний потенціал України: формування та розвиток*. Київ: НІПМБ, 2006. 274 с.
8. Собкевич, О. В., Михайличенко, К. М., Шевченко, А. В., Русан, В. М., Белашов, Й. В. *Пріоритети державної морської політики у сфері функціонування та розвитку морегосподарського комплексу України*. Аналітичний Звіт. Київ, НІСС. Серія «Економіка», 24. 2016.
9. Кабінет Міністерства України. *Розпорядження «Про схвалення Концепції Загальнодержавної економічної програми розвитку кораблебудування на період до 2035 року»*. № 671. 2009.
10. *Концепція державної цільової економічної програми розвитку автомобільного транспорту*. URL: [http://ukravtodor.gov.ua/4489/oholoshennia/povidomlennia\\_pro\\_opryliudnennia\\_proektu\\_rozporiadzhennia\\_kabinetu\\_ministriv\\_ukrainy\\_pro\\_skhvalennia\\_kontseptsii\\_derzhavnoi\\_tsilovoi\\_ekonomichnoi\\_prohramy\\_rozvytku\\_avtomobilnykh\\_dorih\\_zahalnoho\\_korystuvannia\\_derzhavnoho\\_znachennia\\_na\\_20182022\\_roky/proekt\\_kontseptsii.doc](http://ukravtodor.gov.ua/4489/oholoshennia/povidomlennia_pro_opryliudnennia_proektu_rozporiadzhennia_kabinetu_ministriv_ukrainy_pro_skhvalennia_kontseptsii_derzhavnoi_tsilovoi_ekonomichnoi_prohramy_rozvytku_avtomobilnykh_dorih_zahalnoho_korystuvannia_derzhavnoho_znachennia_na_20182022_roky/proekt_kontseptsii.doc)
11. Національний інститут стратегічних досліджень. *Реалізація потенціалу транспортної інфраструктури України в стратегії посткризового економічного розвитку*. Київ, НІСС. 2017.
12. Онищенко О.В. *Проблеми впровадження систем дистрибуції у малобюджетних авіаперевізників*. URL: [http://www.nbu.gov.ua/portal/soc\\_gum/ppei/2010\\_26/Onijenko.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2010_26/Onijenko.pdf)

**Саїнчук Наталія Валеріївна**

*кандидат економічних наук, доцент,  
доцент кафедри фінансів і кредиту  
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича*

**Sainchuk Nataliya**

*кандидат экономических наук, доцент,  
доцент кафедры финансов и кредита  
Черновицкий национальный университет имени Ю. Федьковича*

**Sainchuk Nataliya**

*PhD in Economics, Associate Professor,  
Associate Professor of the Department of Finance and Credit  
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

**Гаврилюк Оксана Володимирівна**

*кандидат економічних наук, доцент,  
доцент кафедри міжнародної економіки  
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича*

**Gavryliuk Oksana**

*кандидат экономических наук, доцент,  
доцент кафедры международной экономики  
Черновицкий национальный университет имени Ю. Федьковича*

**Gavryliuk Oksana**

*PhD in Economics, Associate Professor  
Associate Professor of the Department of International Economics  
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

**Голик Інна Іванівна**

*магістр  
Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича*

**Golik Inna**

*магістр  
Черновицкого национального университета имени Ю. Федьковича*

**Golik Inna**

*Master of the  
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-1-5612

**ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ У ЗАЛУЧЕННІ  
ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ УКРАЇНИ  
ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ В ПРИВЛЕЧЕНИИ  
ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ ДЛЯ УКРАИНЫ  
THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES IN ATTRACTING  
FOREIGN DIRECT INVESTMENT FOR UKRAINE**



**Анотація.** У статті визначено, що обсяг прямих іноземних інвестицій є одним із основним показником, який характеризує ступінь інтеграції країни та її регіонів у міжнародне співтовариство. Цей показник залежить від привабливості об'єкту інвестування або рівня інвестиційного ризику. Отримання як іноземних, так і внутрішніх інвестицій, а саме, умови їх залучення – це фактори, котрі характеризують інвестиційну діяльність, як у цілому в країні, так і між її регіонами та сприяють подальшому розвитку зовнішньоекономічних зв'язків.

Визначено роль прямих іноземних інвестицій на міжнародному ринку інвестицій, яка проявляється в сприянні активізації інвестиційному процесу, стимулюванні капітальних вкладень у матеріально-технічну базу країни, впливанні на ефективне використання національних ресурсів, призводить до заміщення найменшефективніших внутрішніх фірм на іноземні, які є більш рентабельними, підвищенні продуктивності праці і середніх доходів на душу населення у приймаючій країні, посиленні конкуренції на національному ринку за рахунок приходу іноземних компаній, стимулюванні розвитку експортної продукції, збільшенні обсягу товарообігу між країнами, інтегруванні входження національної економіки у світове співтовариство.

Надходження інвестицій в економіку приймаючої країни є фактором однозначно позитивним. Внутрішні інвестиції виглядають набагато привабливіше, ніж зовнішні, адже вони не обтяжені тими багатьма проблемами і незручностями, що пов'язані з експансією західного капіталу. Але сьогодні в Україні спроможність мобілізації внутрішніх інвестиційних ресурсів є значно нижчою, ніж у розвинутих країнах. Отже, ми виходили з наявних можливостей, які теж мають немало позитивів.

Для багатьох країн саме міжнародна інвестиційна діяльність визначає умови економічного розвитку. Особливо помітним це питання є для країн з низьким рівнем економічного розвитку, в тому числі і для України. Для таких держав іноземні інвестиції посідають значне місце серед джерел ресурсів для трансформації економіки. Але при здійсненні прямих іноземних інвестицій можуть виникати певні перепони приймаючої країни та ускладнювати цей процес для країни-експортера капіталу.

Автори здійснили власні узагальнення і виділили основні переваги та недоліки у залучення ПІІ та встановили, що ПІІ можуть себе проявляти як позитивно, так і негативно.

**Ключові слова:** прямі іноземні інвестиції, приймаюча країна, проблеми залучення прямих іноземних інвестицій, переваги та недоліки залучення прямих іноземних інвестицій.

**Аннотация.** В статье определено, что объем прямых иностранных инвестиций является одним из основным показателем, характеризующим степень интеграции страны и ее регионов в международное сообщество. Этот показатель зависит от привлекательности объекта инвестирования или уровня инвестиционного риска. Получение как иностранных, так и внутренних инвестиций, а именно, условия их привлечения – это факторы, которые характеризуют инвестиционную деятельность, как в целом в стране, так и между ее регионами и способствуют дальнейшему развитию внешнеэкономических связей.

Определена роль прямых иностранных инвестиций на международном рынке инвестиций, которая проявляется в содействии активизации инвестиционному процессу, стимулировании капитальных вложений в материально-техническую базу страны, окажет влияния на эффективное использование национальных ресурсов, приводит к замещению наименее эффективных внутренних фирм на иностранные, которые являются более рентабельными, повышении производительности труда и среднедушевых доходов населения в принимающей страны, усилении конкуренции на национальном рынке за счет прихода иностранных компаний, стимулировании развития экспортной продукции, увеличении объема товарооборота между странами, интегрировании входжения национальной экономики в мировое сообщество.

Поступления инвестиций в экономику принимающей страны является фактором однозначно положительным. Внутренние инвестиции выглядят намного привлекательнее, чем внешние, ведь они не обременены теми многими проблемами и неудобствами, связанные с экспансией западного капитала. Но сегодня в Украине способность мобилизации внутренних инвестиционных ресурсов значительно ниже, чем в развитых странах. Итак, мы исходили из имеющихся возможностей, которые имеют немало позитивов.

Для многих стран именно международная инвестиционная деятельность определяет условия экономического развития. Особенно заметным этот вопрос для стран с низким уровнем экономического развития, в том числе и Украине. Для таких государств иностранные инвестиции занимают значительное место среди источников ресурсов для трансформации экономики. Но при осуществлении прямым иностранным инвестициям могут возникать определенные преграды принимающей страны и усложняют этот процесс для страны-экспортера капитала.

Авторы провели собственные обобщения и выделили основные преимущества и недостатки для привлечения ПИИ и установили, что ПИИ могут себя проявлять как положительно, так и отрицательно.

**Ключевые слова:** прямые иностранные инвестиции, принимающая страна, проблемы привлечения прямих иностранных инвестиций, преимущества и недостатки привлечения прямих иностранных инвестиций.

**Summary.** The article identified that the volume of foreign direct investment is one of the main indicators, which characterizes the degree of integration of the country and its regions in the international community. This rate depends on the attractiveness of the object of investment or the level of investment risk. The obtaining of both foreign and domestic investment, namely, the conditions of their involvement are factors that characterize the investment activity as a whole in the country and among its regions and promote the further development of foreign general economic relations.

It was defined the role of foreign direct investment in the international investment market, which is manifested in the promotion of revitalization of investment process, stimulation of capital contribution in material and technical basis of the country, the effect on the efficient use of national resources, lead to the replacement of the least efficient domestic firms into the foreign which are more cost-effective, increase the productivity and average income per capita in the host country, increase the competition in the national market due to the arrival of foreign companies, stimulate the development of export products, increase the volume of the trade among the countries, integrate the enter of the national economy into the world community.

Investment inflow in the economy of host country is definitely a positive factor. Domestic investment are far more attractive than external, because they are not burdened by those huge problems and inconveniences that are associated with the expansion of western capital. But today the ability to mobilize internal investment resources in Ukraine is much lower than in the developed countries. So, we based on existing capacities which also have many advantages.

For many countries exactly the international investment activity defines the conditions for economic development. This question is especially noticeable for countries with the low level of economic development, including Ukraine. For such states, foreign investment occupy a significant place among the sources of resources for the transformation of the economy. But in the implementation of foreign direct investment the certain obstacles in the host country may arise and complicate this process for the exporter's country investment.

The authors made their own generalizations and identified the main advantages and disadvantages of FDI and established that FDI can manifest themselves both positively and negatively.

**Key words:** foreign direct investment, host country, the problems of attracting foreign direct investment, advantages and disadvantages of attracting direct foreign investment.

**П**остановка проблеми. Основними завданням у ході реалізації намічених цілей на перспективу та економічного розвитку України є створення матеріально-технічної бази та виробничих потужностей національної економіки на основі інновацій, сучасної техніки та технологій. Для цього на даний час країна потребує значних ресурсів — інвестиційних. Але в умовах значного дефіциту внутрішніх інвестиційних ресурсів актуальним постає питання у формуванні відповідного механізму для збільшення залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ). ПІІ повинні відігравати не основну роль, а поповнювати внутрішній інвестиційний потенціал країни.

Ефективне використання ПІІ сприяє зростанню темпів структурної перебудови національної економіки та входження її у світову. ПІІ можуть стати вагомим чинником економічного зростання, але без впливу на соціальну та політичну безпеку держави.

Залучення ПІІ в економіку країни стикається з багатьма перепонами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, які державі вкрай необхідно вирішувати. Але повна відмова від залучення ПІІ буде залишати країну в інвестиційній ізоляції та поза міжнародного співтовариства.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питанням про переваги та недоліки у залучення ПІІ в економіку приймаючої країни було присвячено

багато напрацювань як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: Брю С. [12], Вознесенська Н. [1], Говорушко Т. [3], Гитман Л. [2], Джонк М. [2], Гринькова В. [4], Даннінг Дж. [25], Данілов О. [5], Діба О. [6], Дука А. [7], Захарін С. [9], Єгоров А. [8], Кейнс Дж. [10], Майорова Т. [11], Макконнелл К. [12], Максимів Д. [13], Макуха С. [14–15], Маркевич К. [16], Обушна Н. [3], Пересада А. [17–18], Рогач О. [19], Савлук О. [20], Тесля С. [21], Федоров Г. [22], Хаймер С. [26], Череп А. [23], Шарп У. [24].

В статті автори використовували праці багатьох інших дослідників, які досліджували проблеми переваг та недоліків у залученні прямих іноземних інвестицій в економіку країни та на основі цього зробили власні узагальнення.

**Мета дослідження.** Обґрунтування шляхів подолання негативних та посилення позитивних чинників, сильних і слабких сторін залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Необхідність залучення прямих іноземних інвестицій в економіку країн постійно зростає. Це обумовлено нестачею внутрішніх інвестиційних ресурсів, низькою активністю внутрішніх інвесторів, економічною та політичною ситуацією у приймаючих країнах. Але в них є бажання залучати нові технології та створювати конкурентну продукцію, формувати

людський капітал, освоювати міжнародні ринки та здійснювати модернізацію та реформування національної економіки. Тому обсяги прямих іноземних інвестицій на світовому ринку з кожним роком постійно зростають.

Роль прямих іноземних інвестицій на міжнародному ринку інвестицій проявляється в наступному:

- сприяють активізації інвестиційному процесу;
- стимулюють капітальні вкладення у матеріально-технічну базу країни;
- впливають на ефективне використання національних ресурсів;
- призводять до заміщення найменшефективніших внутрішніх фірм на іноземні, які є більш рентабельними;
- сприяють підвищенню продуктивності праці і середніх доходів на душу населення у приймаючої країни;
- посилюють конкуренцію на національному ринку за рахунок приходу іноземних компаній;
- стимулюють розвиток експортної продукції;
- збільшують обсяг товарообігу між країнами;
- інтегрують входження національної економіки у світове співтовариство.

Але при здійсненні прямих іноземних інвестицій можуть виникати певні перепони приймаючої країни та ускладнювати цей процес для країни-експортера капіталу. Це можна відобразити в табл. 1.

Тому наслідки прямих іноземних інвестицій можна розглядати з двох сторін, з однієї — це проблема, а з іншої — шляхи їх подолання. Отже які все-таки

переваги та недоліки можуть виникнути при вирішенні проблеми залучення ПІІ?

По-перше, це перелив капіталів, технологій, ноу-хау, інших ресурсів, яких недостатньо у приймаючої країни, але без яких неможливе подальший розвиток національної економіки. І це може надавати більше можливостей для її економічного зростання. В світі зараз існує багато ТНК, які мають потужні ресурси, а можливість вільного переливу капіталів дозволяє їм отримувати додаткові прибутки і орієнтуються вони у високоприбутковій галузі економіки. Внаслідок чого посилюються диспропорції у національній економіці.

По-друге, працевлаштування та зайнятість населення. ПІІ здійснюють прямий та опосередкований вплив на зайнятість приймаючої країни. Це пов'язано з тим, що у країні багато дешевих трудових ресурсів, які приймаються на роботу. Тоді це буде прямий вплив. А непрямий, коли в економіці приймаючої країни створюються робочі місця за рахунок надходження ПІІ.

По-третє, вплив на структуру платіжного балансу приймаючої країни. Цей вплив для приймаючої країни неоднозначний і він залежить від того у якому вигляді надходять ПІІ. Якщо вони надходять у вигляді нового підприємства, то сальдо платіжного балансу приймаючої країни збільшується за рахунок припливу фінансових потоків. Якщо ПІІ є за рахунок імпорту товарів, робіт і послуг, то вони збільшують платіжний баланс в частині поточного рахунку. І якщо ПІІ проявляються у вигляді експор-

Таблиця 1

Перепони при залученні ПІІ

Перепони	Характеристика
Психологічні	1. Економічні проблеми іншої країни. 2. Політика та культура інших країн. 3. Незнання методів торгівлі. 4. Інший порядок звітності в країні. 5. Не володіння мовою країни.
Інформаційні	1. Проблеми при отриманні інформації про ринки та емітентів. 2. Різні цінові системи. 3. Різні забезпечуючі пакети комп'ютерних програм.
Законодавчі	1. Різна законодавча та нормативна база, стосовно іноземних інвестицій. 2. Різна система оподаткування. 3. Різні законодавчі та нормативні акти про державне регулювання іноземних інвестицій.
Додаткові трансакційні витрати	1. Більші комісійні посередникам на іноземних ринках. 2. Більша плата за оформлення угод та договорів. 3. Більша плата керуючим портфелем іноземних інвестицій.
Ризики	1. Ризики національних ринків. 2. Додаткові ризики для нерезидентів пов'язані з можливими обмеженнями вивозу капіталу та доходу. 3. Валютні ризи.

Джерело: узагальнено авторами

ту товарів, робіт і послуг, то такий приплив може негативно вплинути на структуру платіжного балансу приймаючої країни.

По-четверте, вплив новітніх технологій, знань і навичок. Цей вплив має позитивний вплив на приймаючу країну, так як у результаті отримання нових знань і навичок працівники стають більш кваліфікованими і можуть застосовувати цей досвід на вітчизняних підприємствах.

По-п'яте, вплив конкуренції на приймаючу країну. ПІІ надають позитивний поштовх внутрішньому ринку, стимулюючи його до підвищення ефективності виробництва за рахунок ефективного використання енергоносіїв, підвищення продуктивності праці, зниження цін, владання інвестиційних ресурсів у технічне переоснащення та модернізацію виробництва.

По-шосте, вартість ПІІ для приймаючої країни. Це послаблює фінансове становище вітчизняних підприємств, так як вони не мають достатніх інвестиційних ресурсів, а ПІІ вкладають потужні транснаціональні компанії. В подальшому вони можуть витіснити національні підприємства з ринку і створювати монополії. А це вже негативно для національної економіки приймаючої країни.

По-сьоме, ПІІ, які створюють на ринку свої дочірні фірми, потім вивозять прибутки та капітали, а це призводить до вивозу валюти з приймаючої країни.

Таким чином ефективність впливу ПІІ на національну економіку приймаючої країни може бути як позитивно, так і негативно.

Враховуючи позитивні та негативні сторони ПІІ, ми можемо їх визначити для України, яка за останні роки залучала незначні обсяги іноземних інвестицій та була закрита для більшості країн світу. Але євроінтеграційні процеси та поступова відкритість української економіки потребують часу. Тому важливим у економічній політиці країни стосовно ПІІ повинен бути відповідний державний механізм за регулюванням та контролем ПІІ. Інакше позитивного ефекту взагалі може не бути.

Розглянувши вище позитивні та негативні риси ПІІ і стосовно даної проблеми в Україні, можна також виділити наступне:

- поступове збільшення частки інвестицій із країн ЄС;
- створення підприємств з іноземними інвестиціями було в основному в сферу послуг та торгівлю;
- нестабільність валютного курсу;
- слабе використання механізмів фінансового ринку;
- іноземні інвестиції в основному були спрямовані у центральні регіони та високоприбуткові сфери національної економіки;
- падіння внутрішнього попиту;
- відсутність гарантій з боку держави, щодо захисту іноземних інвестицій;
- недосконалість судової системи;
- недосконалість аудиту та звітності;
- конфлікт на Сході країни.

Проблеми пов'язані з ПІІ в Україні можна структурувати на законодавчі, економічні, соціальні, інфраструктурні, інституціональні та політичні (рис. 1).

Однією із основних проблем у залученні ПІІ є ненадійність законодавчої бази, яка з кожним роком збільшується та доповнюється. На даний момент в Україні нараховується біля 140 законодавчих і нормативних актів, які регулюють діяльність іноземних інвесторів і це ускладнює механізм залучення ПІІ. Тобто немає єдиного законодавчого акту, котрий би був універсальним. Також мінливість законодавства супроводжується недосконалістю адміністративно-територіального устрою. Постає гостра проблема у реформуванні адміністративно-територіального устрою та приведення її у відповідність до Конституції України та критеріїв міжнародного рівня в частині їх об'єднання. В подальшому це би сприяло ефективності управління територіями, зниженню витрат на утримання органів управління та підвищенню соціально-економічного розвитку країни.

Економічні проблеми, які існують в Україні, пов'язані з трансформацією економіки. Приватизація є ефективним інструментом залучення ПІІ

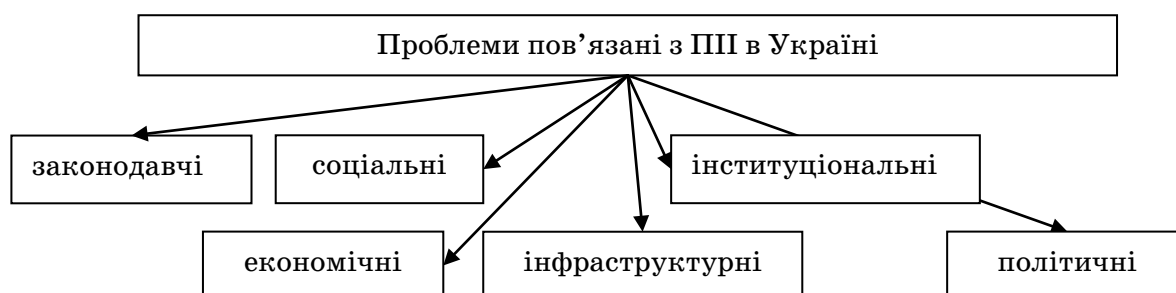


Рис. 1. Основні проблеми залучення ПІІ

Джерело: узагальнено авторами

в економіку країни. І дійсно за українським законодавством іноземні інвестори можуть інвестувати у рухоме чи нерухоме майно через приватизацію. Але бажаного ефекту від приватизації не відбулося. Крім зміни власника на приватизованих підприємствах нічого не змінювалося, активи підприємства перетворювалися для місця оренди. Кошти, які надходили від приватизації не інвестувалися у основний капітал або інші форми реального інвестування (модернізацію, реконструкцію, технічне переоснащення і т.п.).

Держава повинна забезпечувати рівні умови приватизації як для внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів. Важливо насамперед визначитись стосовно приватної власності на землю.

Також наявні диспропорції у галузевій та регіональній структурі залучення ПІІ, коли іноземні інвестиції більше спрямовуються у центральні регіони та у ті галузі промисловості, де можна отримати швидко одержання прибутків. Це не сприяє розвитку економіки країни. Також більша частка ПІІ в Україні спрямовується у низькотехнологічні галузі, а не у інноваційні підприємства, які на сучасному етапі розвитку будь-якої країни повинні бути пріоритетнішими. Ця ситуація є однією із проблем для одержання довгострокових ефектів від залучення ПІІ. Вона призводить до поглиблення економічних дисбалансів регіонів та галузей України.

Соціальний характер у залученні ПІІ проявляється в основному у рівні життя населення країни. В Україні він значно нижчий від розвинутих країн світу. Українці витрачають в чотири рази менше ніж в країнах ЄС. За даними Держкомстату України більша половина доходів населення витрачається на комунальні послуги та придбання продуктів харчування. Низька купівельна спроможність населення та економічна ситуація в країні ніколи не була привабливою для іноземних інвесторів. І теж не створює довгострокових очікувань для іноземних інвесторів. Ще однією низькою проблем соціально-психологічного характеру являється відсутність ринкової поведінки вітчизняних підприємств. Вони не можуть самостійно приймати відповідальні рішення та миттєво пристосуватися до постійних коливань в економіці.

Держава через урядові інститути впливають на процес залучення ПІІ. Позитивний ефект досягається при взаємодії державних установ із агенціями з просування інвестицій (англ. — investment promotion agencies) (АІІ), які почали свою діяльність з кінця ХХ століття. Основне призначення цих інститутів просування ПІІ на внутрішній ринок приймаючої країни та створення сприятливого інвестиційного іміджу країни. Таким чином, вони є основними посередниками між інвесторами і приймаючими країнами.

В розвинутих країнах світу АІІ в основному фінансуються урядами. Проблема країн, що розвиваються, а також і України, полягає у нестачі державного фінансування цих агенцій. Тому агенціям необхідно самим залучати додаткові джерела фінансування, а це суперечить їх основній функції на інвестиційному ринку — надавання послуг для освоєння залучених ПІІ та введення бізнесу. Отже державні та інші інститути повинні бути зацікавлені у співпраці з цими агенціями, тому що їхня ефективна робота впливає на покращення загального розвитку національної економіки.

Рівень розвитку інфраструктури в країні є одним із факторів, який збільшує потік та покращує умови у сфері залучення ПІІ. Це дозволяє країні мати певні переваги у конкурентній боротьбі на світовому ринку інвестицій. Але на шляху до ефективного залучення ПІІ в Україні стоять багато перепон у вигляді нерозвиненості комунікаційних засобів, низького рівня підготовки кадрів, проблем відпрацювання інвестиційних пропозицій та бізнес-планів, недостатня інформованість щодо привабливих галузей в країні і т.п.

Політичні фактори теж являються одним із вагомих чинників при залученні ПІІ. Політична нестабільність, зміна урядів та гілок влади як на державному, так і на регіональному рівні, корупція, бюрократизм, політичні вбивства та скандали, військові заворушення. Все це призводить до відсутності системи страхування від політичних ризиків і посилює недовіру іноземних інвесторів до приймаючої країни.

**Висновки та перспективи подальших досліджень у напрямку.** Врахування світового досвіду дозволило нам виділити основні переваги та недоліки у залучення ПІІ та встановити, що ПІІ можуть себе проявляти як позитивно, так і негативно.

Ефективне використання ПІІ у національній економіці є складовою міжнародного руху капіталів. Вони позитивно впливають на макроекономічні процеси приймаючої країни та можуть вирішити ряд соціальних проблем.

Україна є однією із потенційно привабливих країн світу для залучення ПІІ. Вона багата на різні види ресурсів: виробничі, науково-технічні, робочі, природні, ринкові та товарні. Але існує низка проблем, що потребують першочергового вирішення для покращення інвестиційного іміджу та потенціалу країни. Необхідно здійснити ряд кардинальних реформ для впровадження ефективної стратегії залучення ПІІ. А це вимагає формування привабливого інвестиційного середовища з врахування специфіки країни, її регіонів та галузей.

### Література

1. Вознесенская Н. Н. Современное понятие «иностранные инвестиции» // Закон. 2012. № 5. С. 167–174.
2. Гитман Л., Джонк М. М.: Дело, 1997. 1008 с.
3. Говорущко Т., Обушна Н. Сутність прямих іноземних інвестицій та їх класифікація. Теорії мікро-макроекономіки. 2013. Вип. 41. С. 91–99. URL: <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10871/1/20134.pdf>
4. Гриньова В. М., Коюда В. О., Лепейко Т. І., Коюда О. П. Інвестування: Навчальний посібник / під заг. Ред. Д-ра екон. наук, проф. В. М. Гриньової. 2-ге вид., доправ. і доп. Х: ВД «ИНЖЕК», 2004. 404 с.
5. Данілов О. Д., Івашина Г. М., Чумаченко О. Г. Інвестування: навчальний посібник. К.: «Видавничий дім «Компютерпрес», 2001. 364 с.
6. Діба О., Левицька В. Інвестиційна політика в стимулюванні економічного розвитку // Ринок цінних паперів України. 2011. № 5/6. С. 29–33.
7. Дука А. П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування: навчальний посібник. К.: Каравела, 2007. 424 с.
8. Егоров А. Ю. Институционализм. Инвестиционный потенциал: формирование и реализация. Харьков, 2007. 188 с.
9. Захарін С. В. Механізм державного регулювання іноземного інвестування: монографія / під ред. член-кор. НАНУ, д-ра екон. наук М. С. Герасимчука. К.: НАН України. Ін-т економіки, 2003. 161 с.
10. Кейнс Дж. Избранные произведения: пер. с англ. М.: Экономика, 1993. 543 с.
11. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: навчальний посібник. Київ: «Центр навчальної літератури», 2004. 376 с.
12. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер. с англ. 14-е изд. М.: ИНФРА-М, 2003. 972 с.
13. Максимів Д. Я. Покращення інвестиційної привабливості України // Інноваційна економіка: всеукр. наук.-вироб. журн. 2012. № 1. С. 201–203.
14. Макуха С. М. Інноваційність іноземних інвестицій — чинник модернізації перехідної економіки // Вісник Нац. юрид. академії України ім. Ярослава Мудрого. 2011. № 2 (5). С. 30–40.
15. Макуха С. М. Кон'юнктура прямих іноземних інвестицій на ринку міжнародних інвестиційних ресурсів // Науковий вісн. Нац. лісотехн. ун-ту України. 2012. Вип. 22.1. С. 291–294.
16. Маркевич К. Л. Досвід країн ЄС у сфері іноземного інвестування — крок України до європейської інтеграції. URL: [http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/DTR\\_ep/2009\\_4/files/EC409\\_26.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/DTR_ep/2009_4/files/EC409_26.pdf)
17. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом: монографія. К.: Лібра, 2002. 472 с.
18. Пересада А. А. Інвестування: навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2004. 250 с.
19. Рогач О. Міжнародні інвестиції: Теорія та практика бізнесу Вип. національних корпорацій: підручник. К.: Либідь, 2005. 720 с.
20. Савлук О. В. Закордонний досвід формування інвестиційної привабливості регіону // Економічний форум. 2012. № 2. URL: <http://efomm-1пш.: com/zakordonnij dosv%D1%96d-formuvannya.html>
21. Тесля С. Прямі іноземні інвестиції як економічна категорія, їх суть та класифікація // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.3. С. 131–139.
22. Федоров Г. О. Особливості формування інвестиційного іміджу України // Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Херсон: Гельветика, 2018. Т. 29 (68), № 3. С. 97–102.
23. Череп А. В. Инвестознaвство. К.: Кондор, 2006. 398 с.
24. Шарп У., Александер Г., Бейли Дж. Инвестиции: пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 1997. 1024 с.
25. Dunning, J. H. Multinational Enterprises and Global Economy // Reading: Addison. Wesley Publishing Company. Chapter 3.
26. Hymer, Stephen H. The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment. MIT Press., 1976. 253 p.

### References

1. Voznesenskaya N. N. Sovremennoe ponyatie «inostrannye investitsii» // Zakon. 2012. № 5. S. 167–174.
2. Gitman L., Dzhonk M. M.: Delo, 1997. 1008 s.
3. Ghovorushko T, Obushna N. Sutnistj prjamykh inozemnykh investycij ta jikh klasyfikacija. Teoriji mikro-makroekonomiky. 2013. Vyp. 41. S. 91–99. URL: <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10871/1/20134.pdf>
4. Ghrynjova V. M., Kojuda V. O., Lepejko T. I., Kojuda O. P. Investuvannja: Navchalnyj posibnyk / pid zagh. Red. D-ra ekon. Nauk, prof.. V. M. Ghrynjovoji. 2-ghe vyd., doprav. I dop. Kh: VD «INZhEK», 2004. 404 s.

5. Danilov O. D., Ivashyna Gh. M., Chumachenjko O. Gh. Investuvannja: navchalnyj posibnyk. K.: «Vydavnychyj dim «Kompjuterpres», 2001. 364 s.
6. Dyba O., Levyjcka V. Investycijna polityka v stymuljuvanni ekonomichnogho rozvytku // Rynok cinnnykh paperiv Ukrainy. 2011. # 5/6. S. 29–33.
7. Duka A. P. Teorija ta praktyka investycijnoji dijalnosti. Investuvannja: navchalnyj posibnyk. K.: Karavela, 2007. 424 s.
8. Yegorov A. Yu. Institutsionalizm. Investitsionnyj potentsial: formirovanie i realizatsiya. Kharkov, 2007. 188 s.
9. Zaxharin S. V. Mekhanizm derzhavnogho rehuljuvannja inozemnogho investuvannja: monohrafija / pid red. chlen-kor. NANU, d-ra ekon. nauk M. S. Gherasymchuka. K.: NAN Ukrainy. In-t ekonomiky, 2003. 161 s.
10. Keyns Dzh. Izbrannye proizvedeniya: per. s angl. M.: Ekonomika, 1993. 543 s.
11. Majorova T. V. Investycijna dijalnistj: navchalnyj posibnyk. Kyjiv: «Centr navchaljnoji literatury», 2004. 376 s.
12. Makonnell K. R., Bryu S. L. Ekonomiks: printsipy, problemy i politika: per. s angl. 14-e izd. M.: INFRA-M, 2003. 972 s.
13. Maksymiv D. Ja. Pokrashhennja investycijnoji pryvablyvosti Ukrainy // Innovacijna ekonomika: vseukr. nauk.-vyrob. zhurn. 2012. # 1. S. 201–203.
14. Makukha S. M. Innovacijnistj inozemnykh investycij — chynnyk modernizaciji perekhidnoji ekonomiky // Visnyk Nac. juryd. akademiji Ukrainy im. Jaroslava Mudrogho. 2011. # 2 (5). S. 30–40.
15. Makukha S. M. Kon'junktura prjamykh inozemnykh investycij na rynku mizhnarodnykh investycijnykh resursiv // Naukovyj visn. Nac. lisotekhn. un-tu Ukrainy. 2012. Vyp. 22.1. S. 291–294.
16. Markevych K. L. Dosvid krajin JeS u sferi inozemnogho investuvannja — krok Ukrainy do jevropejskoho integraciji. URL: [http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/DTR\\_ep/2009\\_4/files/EC409\\_26.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/DTR_ep/2009_4/files/EC409_26.pdf)
17. Peresada A. A. Upravlinnja investycijnym procesom: monohrafija. K.: Libra, 2002. 472 s.
18. Peresada A. A. Investuvannja: navchalnyj posibnyk. K.: KNEU, 2004. 250 s.
19. Roghach O. Mizhnarodni investyciji: Teorija ta praktyka biznesu Vyp. nacionalnykh korporacij: pidruchnyk. K.: Lybidj, 2005. 720 s.
20. Savluk O. V. Zakordonnyj dosvid formuvannja investycijnoji pryvablyvosti rehionu // Ekonomichnyj forum. 2012. # 2. URL: [http://efomm-1PSh.:com/zakordonnij\\_dosv%D1%96d-formuvannya.html](http://efomm-1PSh.:com/zakordonnij_dosv%D1%96d-formuvannya.html).
21. Teslja S. Prjami inozemni investyciji jak ekonomichna kateghorija, jikh sutj ta klasyfikacija // Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy. 2009. Vyp. 19.3. S. 131–139.
22. Fedorov Gh. O. Osoblyvosti formuvannja investycijnogho imidzhu Ukrainy // Vcheni zapysky TNU im. V. I. Vernadsjkogho. Kherson: Gheljvetyka, 2018. T. 29 (68), # 3. S. 97–102.
23. Cherep A. V. Investoznavstvo. K.: Kondor, 2006. 398 s.
24. Sharp U., Aleksander G., Beyli Dzh. Investitsii: per. s angl. M.: INFRA-M, 1997. 1024 s.
25. Dunning, J. H. Multinational Enterprises and Global Economy // Reading: Addison. Wesley Publishing Company. Chapter 3.
26. Hymer, Stephen H. The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment. MIT Press., 1976. 253 p.

**Бублик Євген Олександрович**

*кандидат економічних наук,  
старший науковий співробітник*

*ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

**Бублик Евгений Александрович**

*кандидат экономических наук,  
старший научный сотрудник*

*ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»*

**Bublyk Yevhen**

*PhD in Economics, Senior Researcher*

*Institute for Economics and Forecasting of  
National Academy of Sciences of Ukraine*

ORCID: 0000-0002-6080-9341

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-1-5603

## РОЗРОБКА КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ ДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ ВІДКРИТОСТІ

## РАЗРАБОТКА КОМПЛЕКСНОГО ПОДХОДА К ОЦЕНКЕ ФИНАНСОВОЙ ОТКРЫТОСТИ

## DEVELOPING A COMPREHENSIVE APPROACH TO ASSESSING FINANCIAL OPENNESS

**Анотація.** У статті здійснено теоретичне узагальнення підходів до оцінки рівня фінансової відкритості економіки, представлених науковцями та міжнародними фінансовими організаціями. Зроблено спробу уточнити визначення поняття фінансової відкритості, як однієї з динамічних характеристик фінансової системи, що може змінюватись під впливом макроекономічної динаміки та особливостей розвитку інституціонального середовища фінансового сектору і втілює кількісне визначення поточного стану наявних обмежень формального і неформального характеру на рух транскордонних фінансових потоків в країні. При цьому, динаміка рівня фінансової відкритості може виступає як індикатором залучення країни до процесу фінансової глобалізації так і регуляторним параметром впливу руху капіталу на економічне зростання.

У відповідності із проаналізованими підходами здійснено компаративний аналіз руху економік до фінансової відкритості в залежності від рівня їхнього розвитку. За результатами аналізу виокремлено етапи та вагомі особливості, що забезпечували зміну трендів запровадження фінансової відкритості. На підставі аналізу показників фінансової відкритості зроблено висновки, що існуючі методики її оцінки, як за підходом «де юре», так і «де факто», а також інтегральні на їх основі, мають ряд недоліків та не розкривають чисельні особливості руху потоків капіталу в країні. Для проведення комплексної оцінки фінансової відкритості із врахуванням суб'єктивних оцінок відкритості економіки з їх властивостями та рівнем розвитку інститутів, потрібно використовувати поєднання базових методик оцінки фінансової відкритості із рейтинговими оцінками неформального сприйняття відкритості економіки та її інституціонального середовища суб'єктами господарювання. В узагальненому вигляді комплексна оцінка рівня фінансової відкритості економіки повинна відображати наявні обмеження на міжнародний рух капіталу, динаміку їх реальних обсягів, а також неформальні прояви відповідних обмежень в економіці.

**Ключові слова:** міжнародні потоки капіталу, фінансова відкритість, фінансовий сектор, інвестиції.

**Аннотация.** В статье проведено теоретическое обобщение подходов к оценке уровня финансовой открытости экономики, представленных учеными и международными финансовыми организациями. Предпринята попытка уточнить определение понятия финансовой открытости, как одной из динамических характеристик финансовой системы,



которая может изменяться под влиянием макроэкономической динамики и особенностей развития институциональной среды финансового сектора и воплощает количественное определение текущего состояния имеющихся ограничений формального и неформального характера на движение трансграничных финансовых потоков в стране. При этом, динамика уровня финансовой открытости может выступать как индикатором вовлечения страны в процесс финансовой глобализации, так и регуляторным параметром влияния движения капитала на экономический рост отдельной страны.

В соответствии с проанализированным подходами проведен компаративный анализ движения экономик к финансовой открытости в зависимости от уровня их развития. По результатам анализа выделены этапы и характерные особенности, обеспечивающие смену трендов финансовой открытости. На основании анализа показателей финансовой открытости сделаны выводы, что существующие методики ее оценки, как по подходу «де юре», так и «де факто», а также интегральные на их основе, имеют ряд недостатков и не раскрывают многочисленных особенностей движения потоков капитала. Поэтому для проведения комплексной оценки финансовой открытости с учетом субъективных оценок открытости экономики с их свойствами и уровнем развития институтов, нужно использовать сочетание базовых методик оценки финансовой открытости с рейтинговыми оценками неформального восприятия открытости экономики и ее институциональной среды субъектами хозяйствования. В общем виде комплексная оценка уровня финансовой открытости экономики должна отражать имеющиеся ограничения на международное движение капитала, динамику их реальных объемов, а также неформальные проявления соответствующих ограничений в экономике.

**Ключевые слова:** международные потоки капитала, финансовая открытость, финансовый сектор, инвестиции.

**Summary.** The article presents a theoretical generalization of approaches to the assessment of the level of financial openness of the economy, made by scientists and international financial organizations. In attempt to clarify the definition of financial openness it should be considered as one of the dynamic characteristics of the financial system, which may be changed under the influence of macroeconomic dynamics and the development of the institutional environment of the financial sector and embody the quantitative determination of the current state of existing formal and informal restrictions on the cross-border movement. At the same time, the changing of the level of financial openness can act as an indicator of the country's involvement in the process of financial globalization and a regulatory parameter to manage the impact of capital movements on the economic growth of an individual country.

In accordance with the analyze results, the stages and important features that provided changes in the trends of introduction of financial openness were distinguished. It is concluded that the existing methods of its assessment, both in the «de jure» and «de facto» approach, as well as the integral ones based on them, have a number of shortcomings and do not reveal the numerous features of the movement of capital flows in the country. Therefore, it is necessary to use a combination of basic methods of assessing financial openness with ratings of informal perception of economic openness and its institutional environment by economic entities. A comprehensive assessment of the level of financial openness of an economy should reflect the existing restrictions on international capital movements, the dynamics of their real volumes, as well as the informal perception of corresponding restrictions in the economy.

**Key words:** international capital flows, financial openness, financial sector, investments.

**Вступ.** Неоліберальний консенсус, що запанував у другій половині ХХ ст., вітав заходи урядів різних країн з лібералізації обмежень на рух капіталу та обґрунтовував їх як необхідну умову економічної інтеграції. Як наслідок більша частина країн з ринковими та транзитивними економіками включали фінансову відкритість до цілей своїх політик економічного розвитку. За таких обставин актуалізувалось питання пошуку адекватних методик оцінки рівня фінансової відкритості. Не дивлячись на доволі тривалий період і розповсюдженість використання понять «фінансової відкритості» у якості термінів, в науковій літературі виявляється доволі складно знайти їх конкретизоване визначення. Це стосується і підходів до вимірювання рівня фінансової відкритості економіки.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Серед досліджень феномену фінансової відкритості доцільно виокремити роботи А. Фернандеза, М. Кляйна та інш. [1], а також Г. Едісона і Ф. Варнока [2]. Особливу увагу розробці методики обчислення фінансової відкритості присвячені праці М. Чінна та Х. Іто [3], Д. Куїна, М. Шиндлера, М. Тойоди [4], а також Ф. Лейна та Ж. М. Мілесі-Феретті [5]. Серед українських науковців слід відзначити роботи О. Сніжко [6]. Не дивлячись на широку увагу науковців до проблематики фінансової відкритості економіки, науково-методичні підходи до її оцінки лишаються недостатньо опрацьованими.

**Формулювання цілей статті (постановка завдання).** Узагальнити існуючі методики оцінки рівня фінансової відкритості економіки. За необхідності

уточнити теоретичне визначення поняття фінансової відкритості та поглибити підхід до розробки комплексної оцінки фінансової відкритості.

**Виклад основного матеріалу.** Як правило, дослідники не приділяють багато уваги теоретичному аналізу поняття фінансової відкритості. Найбільш поширеним є визначення фінансової відкритості як відсутності у фінансовій системі країни будь-яких обмежень на транскордонний рух капіталу [7]. Недосконалість такого підходу зрозуміла вже тому, що обмеження на рух капіталу можуть існувати і поза фінансовою системою, наприклад, на інституціональному або міжнародному рівні. До того ж, в сучасних умовах рух капіталу набуває все складніших і різноманітних форм з метою обходу формальних обмежень. З цих причин таке визначення потребує розширення.

Проте, найбільш серйозний недолік визначення фінансової відкритості, як стану відсутності обмежень на рух капіталу полягає у її теоретичному позиціонуванні, як ідеального стану фінансової системи в якій відсутні будь-які обмеження на рух фінансового капіталу. Тоді як, з зазначених вище причин, найбільш поширене використання цього терміну пов'язане з оцінкою динаміки фінансової відкритості та заходами спрямованими на зміну її стану. В такому випадку, зміст терміну «фінансова відкритість» набуває характеру процесу. Таким чином, доводиться констатувати, що загальноприйняті визначення поняття «фінансової відкритості» не можна вважати задовільними з точки зору розкриття змісту цього поняття, оскільки таке визначення суперечить практиці застосування терміну.

Слід відзначити спробу раціонального підходу до формалізації фінансової відкритості зробила О. Сніжко. У своїй роботі на основі узагальнення відмінностей між формальною та реальною фінансовою відкритістю вона визначила фінансову відкритість як двоелементну концепцію. Одна її складова відображає регуляторну фінансову відкритість, а інша — інтеграційну фінансову відкритість [6, с.359]. Таким чином була зроблена спроба розвести зазначене вище протиріччя стану між явищем та процесом, але прогалиною цього підходу знову ж таки лишилось подвійність стану, що не дозволяло зробити важливий висновок про практичне значення фінансової відкритості.

На нашу думку фінансову відкритість слід розглядати як одну з динамічних характеристик фінансової системи, що може змінюватись під впливом макроекономічної динаміки та особливостей розвитку інституціонального середовища фінансового сектору і відображає кількісне визначення поточного стану наявних обмежень формального і неформального

характеру на рух транскордонних фінансових потоків в країні. При цьому, динаміка рівня фінансової відкритості може виступає як індикатором залучення країни до процесу фінансової глобалізації так і регуляторним параметром впливу руху капіталу на економічне зростання окремої країни.

В основу перших методик, які сформували основи так званого традиційного підходу до вимірювання фінансової відкритості, було покладено систематизацію діючих на території країни нормативних обмежень на операції з капіталом іноземного походження. У якості головного джерела первинних даних для оцінки фінансової відкритості за такою методикою було використано так званий AREAR (Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions). Звіт містить структуровані дані щодо наявності, відсутності або несуттєвості обмежень в країні-члені МВФ, яка приєдналась до виконання XIV статті Статуту, на операції з іноземним капіталом.

На основі цих даних М. Чінн та Х. Іто запропонували методика для обрахунку ступеню фінансової відкритості [3]. Визначаючи наявність або відсутність нормативних обмежень в країні на операції по зазначеним в AREAR групам протягом року, ця методика дає можливість дати кількісну оцінку ступеню лібералізації операцій з капіталом, розрахунків за поточними операціями або вимоги з виведення отриманого прибутку.

Хоча умовність такої методики цілком зрозуміла: складно проаналізувати весь спектр можливих нормативних обмежень, вона не враховує неформальні обмеження і головне вона не відображає все ж таки реальний стан і бар'єри руху потоків капіталу в країні, проте ця методика дала можливість провести порівняльну оцінку ступенів відкритості різних країн та дати кількісну оцінку процесу фінансової інтеграції та ролі фінансової відкритості в цьому процесі.

Модель Чінн-Іто цілком підтвердила тезу про зростання фінансової відкритості країн протягом активного періоду глобалізації у 1980–1990 рр. Крім того можна зазначити, що законодавчий процес підвищення фінансової відкритості розпочався з 1970-х рр. серед розвинених країн. Тоді як, країни, що розвиваються приєдналися до цього процесу приблизно з початку 1990-х. В цей період багато різних країн світу зробили ставку на стимулювання економічного зростання за допомогою іноземного капіталу. Вони долучились до виконання Статті VIII Статуту МВФ та законодавчо зняли низку обмежень на транскордонний рух капіталу.

Протягом 1990-х рр. країни світу прискорили рух в бік фінансової відкритості. Після кризи 2008 р. розвинені країни зупинили рух в бік фінансової

відкритості, а країни, що розвиваються навіть почали запроваджувати обмеження на рух капіталу. З часом і розвинені країни активізували обмеження на певні види інвестицій.

До 2008 р. економічні дослідження так і не змогли продемонструвати переконливих доказів економічних переваг у довгостроковому періоді фінансової лібералізації та інтеграції економік у світовий фінансовий простір. Як одна з найбільш вагомих причин цього вказувалась недосконалість методик обрахунку фінансової відкритості. Розвиток обчислювальної техніки з кодування та аналізу тексту з використанням великих обсягів даних, розширив можливості здійснення автоматизованої оцінки кількісних характеристик нормативного регулювання у сфері руху капіталу. Це дало поштовх появи нових досліджень, на основі підходу Чінна-Іто. Поглибивши методика оцінки фінансової відкритості «де юре», з'явилися дослідження Д. Куїнна, М. Тойоді, М. Шиндлера, пізніше об'єднаних в одну роботу [4]. Згодом фахівці з МВФ на чолі з А. Фернандезом, використали за основу методу М. Шиндлера, розширили її в часовому проміжку, на більшу кількість країн, видів активів, напрями потоку капіталу та опублікували отримані дані у відкритому доступі [1].

Представлена А. Фернандезом методика включає аналіз наявності обмежень на рух капіталу по 100 країнах протягом 1995–2013 рр. З отриманих результатів можна більш деталізувати характеристики періоду активної фінансової інтеграції та його стану після кризи. Ці роботи дозволили отримати більш докладну інформацію про наявні обмеження на рух капіталу (за резиденцією, видами активів, напрямом руху тощо) вже не з точки зору лібералізації операцій з капіталом, а з точки зору наявних регуляторних обмежень на його рух. Це дозволило наблизити предмет дослідження до об'єкту, але все рівно дані, що містяться у AREAR дають уявлення лише про формальний (з точки зору діючого законодавства — регуляторний) стан фінансової відкритості країни.

У якості спроби вирішити цю проблему, з'явився інший підхід, який в першу чергу орієнтувався на оцінку реальних показників руху потоків капіталу, що містяться у даних платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції країни. Такий підхід прийнято називати оцінкою фінансової відкритості або фінансової інтеграції «де факто».

Роботи, що проклали шлях методиці оцінки фінансової відкритості «де факто» базувались на припущенні, що чим нижча різниця в дохідності капіталу, тим вищим є ступінь фінансової відкритості. Для оцінки різниці дохідності може використовуватись, наприклад, різниця відсоткових ставок на форвардні

та спотові контракти на валюту. Перевага такого підходу в тому, що він відображає присутність обмежень, як за рахунком поточних операцій і операцій з капіталом, так і наявність обмежень на валютні операції в середині країни, оскільки вони обов'язково позначаються на ціні спотових контрактів. В той же час, дана методика не дозволяє проводити оцінку країн з ринками, на яких зазначені фінансові інструменти не отримали поширення (наприклад, Україна). Крім цього, у країнах з ринками що формуються, існують й інші фактори, що впливають на різницю в відсоткових ставках: інформаційна асиметрія, високі транзакційні витрати тощо.

Інший підхід склала оцінка на основі кількісних показників руху капіталу, що відображаються у статистиці платіжного балансу країни. Дана методика побудована на визначенні відношення зовнішніх фінансових активів та зобов'язань до ВВП країни. Широкої відомості набули роботи науковців П. Лейна та Х. Мілеззі-Фіретті в яких вони запропонували методика оцінки рівня фінансової інтеграції на підставі кількісного аналізу показників фінансового ринку [5]. Автори обрахували показники 210 країн протягом періоду 1970–2015 рр. Це склало умовно непогану вибірку для релевантного аналізу, який підтвердив, що активізація тренду підвищення фінансової відкритості різних груп країн стала помітною в середині 1980-х рр. і тривала до середини 1990-х рр.

Протягом першої половини 2000-х рр. в країнах, що розвиваються відбулась ще одна помітна спроба відновити рух у бік фінансової відкритості, яка була перекреслена кризою 2008 р. В цей же період стався гігантський стрибок показника реальної фінансової відкритості «де факто», зумовлений, зокрема, фінансовою інтеграцією країн ЄС та зростанням обсягів вільного капіталу на світовому ринку.

Альтернативною оцінкою фінансової відкритості за параметром «де-юре» може також слугувати індекс обмежень на ПП, що розраховує ОЕСР, аналізуючи наявність та кількість обмежень на рух ПП в країні за чотирма основними напрямками: обмеження на операції з іноземними акціями, дискримінаційні механізми моніторингу та дозволів для іноземного капіталу, обмеження на залучення іноземного персоналу та операційні обмеження для іноземного капіталу.

Аналітичний відділ Конференції UNCTAD також регулярно проводить оцінку фінансової відкритості засновану на аналізі характеру регуляторних заходів урядів країн в рамках політики залучення інвестицій. Згідно її досліджень, динаміка політик залучення інвестицій більшості країн пережила два основні тренди: лібералізації протягом 2000–2009 рр. та

пожорсткішання регуляторних політик з 2010 р., який триває і досі.

Існує ще один різновид методики обрахунку фінансової відкритості, яку можна визначити як інтегральний (ще відомий як гібридний) підхід до оцінки ступеню відкритості рахунку капіталу [4]. Один з прикладів такого підходу запропонували Г. Едісон та Ф. Варнок, розрахувавши показник відкритості на основі визначення частки цінних паперів внутрішніх емітентів доступних для придбання іноземними інвесторами [2].

Відзначимо, що у якості різновиду інтегрованого підходу існує також низка подібних, можливо більш формальних, методик оцінки стану фінансової відкритості та інтеграції. Наприклад, на підставі аналізу відношення притоку або відтоку капіталу до ВВП країни, їх кореляції або аналіз параметрів чистої міжнародної інвестиційної позиції [8]. Такі методики також дають певну уяву про характер трансграничного руху капіталу окремої країни, регіону і навіть світу.

Але чисті потоки охоплюють лише малу частину величезної кількості міжнародних фінансових операцій притаманних сучасній світовій економіці та глобальній фінансовій системі. Значно більшою мірою вони відображають торгівлю реальними товарами та послугами, що є втіленням чи наслідком переважно економічної відкритості і тому, їх детермінанти загалом лише опосередковано пов'язані з операціями з фінансовими активами [9]. Натомість міжнародні запозичення, кредитування та фінансове посередництво обраховуються за статтями балансу, що втілюють валові потоки капіталу.

Як можна побачити, жодна з існуючих методик окремо не здатна надати достатньої інформації для оцінки реального рівня фінансової відкритості економіки. В той же час всі запропоновані методики несуть частину корисної інформації для складання певного уявлення про поточний або потенціальний стан фі-

нансової відкритості економіки. Методика оцінки нормативної відкритості «де-юре» дає можливість для аналізу регуляторних політик та їх динаміки, проте вплив виявлених обмежень може бути обмеженим, а сам перелік неповним. Методика оцінки фінансової відкритості «де-факто» за офіційними обсягами МПК дає уявлення про поточний стан фінансової відкритості, проте також не повною мірою, оскільки враховує не всі їх види та не співвідносить їх з наявними обмеженнями або макроекономічною динамікою.

Тому оцінка дійсного рівня фінансової відкритості країни повинна являти собою комплексну систему, що узагальнює як нормативні, так й будь-яких інших обмеження формального та неформального характеру у фінансовій, макроекономічній та торговельній сфері, а також у сфері міжнародних відносин, що впливають на свободу здійснення фінансових транзакцій з виходом за межі національної юрисдикції, порівнюючи їх із реальними МПК, що дозволяє виявити офіційна статистика.

Для оцінки таких непрямих проявів стану фінансової відкритості доцільно використовувати методики рейтингових оцінок, що включають аналіз інвестиційної привабливості, свободу економічної діяльності, у т.ч. для нерезидентів, рівень розвитку ринкових інститутів, ефективність уряду, доступ до ринкової інфраструктури тощо. Аналіз таких показників відображає стан фінансової відкритості з точки зору інституціонального розвитку, що також значною мірою визначає потенціал та напрями руху МПК в країні [10]. Комплексна оцінка фінансової відкритості економіки повинна включати базові методики оцінки обмежень на рух МПК та їх реальних обсягів, а також їх супутні прояви в економіці (див табл. 1):

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Термін «фінансова відкритість» втілює кількісне визначення поточного стану наявних обмежень формального і неформального характеру на рух

Таблиця 1

**Комплексний підхід до оцінки фінансової відкритості економіки**

Прояви фінансової відкритості	Базові методики оцінки	Система оцінки фінансової відкритості	
Нормативна відкритість	Оцінка відкритості «де-юре»: узагальнення та формалізація наявних в регуляторному полі обмежень (у т.ч. тарифних бар'єрів) на рух капіталу, фінансові транзакції, торговельні імпортно-експортні операції	Інтегральна оцінка обмежень та реальних обсягів руху МПК	Комплексна система оцінки фінансової відкритості економіки
Реальна відкритість	Оцінка відкритості «де-факто»: кількісний вимір обсягів фінансових операцій, потоків інвестицій, розрахунків за торговельними операціями по відношенню до ВВП		
Рейтингова відкритість	Рейтингові оцінки параметрів сприйняття економічними суб'єктами відкритості економіки та розвитку її інституціонального середовища		

Джерело: розроблено автором

фінансових потоків в країні. Рівень фінансової відкритості є динамічним показником, який помилково розглядати як бажаний кінцевий параметр. Динаміка рівня фінансової відкритості може виступати як індикатором залучення країни до процесу фінансової глобалізації так і регуляторним параметром впливу руху капіталу на економічне зростання окремої країни.

Поєднання базових методик оцінки фінансової відкритості із рейтинговими оцінками нефор-

мального сприйняття відкритості економіки та її інституціонального середовища суб'єктами господарювання робить їх більш ґрунтовними і дозволяє дати відповідь на питання: чи сприяє підвищення фінансової відкритості країни її економічному зростанню? Напрямом подальших досліджень за даною проблематикою повинен стати аналіз взаємозв'язків макросередовища, структури економіки та реальної фінансової відкритості.

#### Література

1. Fernández A., Klein M., Rebucci A., Schindler M., Uribe M. Capital control measures: A New Dataset // IMF Working Paper. 2015. No. 15/80. URL: <https://www.nber.org/papers/w20970>
2. Edison H., Warnock F. A Simple measure of the intensity of capital controls // Journal of Empirical Finance. 2003. Vol. 10. PP. 81–103.
3. Chinn M., Ito H. A new measure of financial openness // Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice. 2008. Vol.10. No.3. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13876980802231123>
4. Quinn D., Schindler M., Toyoda M. Assessing measures of financial openness and integration // IMF Economic Review. 2011. No. 59. PP. 488–522.
5. Lane P., Milesi-Ferretti G. International financial integration in the aftermath of the global financial crisis // IMF Working Paper. 2017. No. 17/115.
6. Сніжко О. Фінансовий розвиток трансформаційних економік. Структурно-функціональний аналіз: монографія. К.: Київський університет, 2009. 815 с.
7. Le H.-G. Financial openness and financial integration // Asia Pacific Press, 2000. URL: <https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/40284/3/di00-4.pdf>
8. Gygli S., Haelg F., Potrafke N., Sturm J.-E. The KOF Globalisation Index — revisited // The Review of International Organizations. 2019. Vol. 14. Issue 3. P. 543–574.
9. Borio C., Disyatat P. Global imbalances and the financial crisis: Link or no link? // BIS WP. 2011. No. 346. URL: <https://www.bis.org/publ/work346.pdf>
10. Global index of economic openness // A report published by the Legatum Institute in partnership with Templeton World Charity Foundation. 2019. May. URL: <https://li.com/wp-content/uploads/2019/05/GIEO-2019-2.pdf>

#### References

1. Fernández, A., Klein, M., Rebucci, A., Schindler, M., Uribe, M. (2015) «Capital Control Measures: A New Dataset» // IMF Working Paper. WP/15/80. URL: <https://www.nber.org/papers/w20970>
2. Edison, H., Warnock, F. (2003). A simple measure of the intensity of capital controls // Journal of Empirical Finance, 2003, Vol. 10. PP. 81–103.
3. Chinn, M., Ito, H. (2008). A new measure of financial openness // Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13876980802231123>
4. Quinn, D., Schindler, M., Toyoda, M. (2011) Assessing measures of financial openness and integration // IMF Economic Review. 59. 488–522. URL: [doi:10.1057/imfer.2011.18](https://doi.org/10.1057/imfer.2011.18)
5. Lane, P., Milesi-Ferretti, G. (2017). International Financial Integration in the Aftermath of the Global Financial Crisis // IMF Working Paper. 17/115.
6. Snizhko, O. (2009) Finansovyj rozvytok transformacijnykh ekonomik. Strukturno-funkcionalnyj analiz: monoghrafija. K.: Kyjivskyj universytet.
7. Le, H.-G. (2000). Financial openness and financial integration // Asia Pacific Press. 2000.
8. Gygli, S., Haelg, F., Potrafke, N., Sturm, J.-E. (2019). The KOF Globalisation Index — revisited // The Review of International Organizations. 14 (3). 543–574.
9. Borio, C., Disyatat, P. (2011). Global imbalances and the financial crisis: Link or no link? // BIS Working Paper. 346. URL: <https://www.bis.org/publ/work346.pdf>.
10. Global Index of Economic Openness // A report published by the Legatum Institute in partnership with Templeton World Charity Foundation. 2019. May. URL: <https://li.com/wp-content/uploads/2019/05/GIEO-2019-2.pdf>

**Захарін Сергій Володимирович**

*доктор економічних наук,  
старший науковий співробітник, професор  
Київський національний університет культури і мистецтв*

**Захарин Сергей Владимирович**

*доктор экономических наук,  
старший научный сотрудник, профессор  
Киевский национальный университет культуры и искусств*

**Zakharin Sergii**

*Doctor of Economics, Senior Researcher, Professor  
Kyiv National University of Culture and Arts*

**Коваленко Дмитро Іванович**

*кандидат економічних наук, доцент  
Київський національний університет технологій та дизайну*

**Коваленко Дмитрий Иванович**

*кандидат экономических наук, доцент  
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

**Kovalenko Dmitro**

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor  
Kyiv National University of Technologies and Design*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-1-5578

**СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ФІНАНСУВАННЯ  
ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ  
У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

**СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ  
ИНВЕСТИЦИОННОЙ И ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ  
В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ**

**STRATEGIC ORIENTATIONS FOR FINANCING  
INVESTMENT AND INNOVATION ACTIVITIES  
IN HIGHER EDUCATION**

**Анотація.** У статті викладено результати дослідження тенденцій та процесів фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності у сфері вищої освіти. Відзначено, що розвинуті країни застосовують різноманітні інструменти фінансування вищих навчальних закладів (освітні ваучери, освітні кредити, освітні гранти тощо), що дозволяє цим закладам акумулювати належні ресурси для подальшого фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності, натомість в той же час в Україні ці інструменти не використовуються. Зазначено, що розвиток системи вищої освіти України відбувається у несприятливих макроекономічних умовах, майже не фінансуються інвестиційні витрати на нове будівництво, впровадження нових освітніх технологій, закупівлю навчального обладнання, проведення перспективних наукових досліджень, реалізацію інноваційних проектів («статті розвитку»). Зроблено висновок, що механізм бюджетного фінансування вищих навчальних закладів державної та комунальної форм власності є вкрай нераціональним, а розподіл фінансування серед вищих навчальних закладів є непрозорим і нерізно грунтується на позаекономічних чинниках. Недостатність інвестиційного

та інноваційного забезпечення розвитку системи вищої освіти призводить до звуження потенціалу вищих навчальних закладів, і як наслідок – до зниження якості освіти. Визначено особливості фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності функціонування вищих навчальних закладів. Обґрунтовані стратегічні орієнтири державної політики забезпечення належного фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності у сфері вищої освіти. Визначено принципи ефективного фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності у системі вищої освіти. Запропоновані заходи, що, спрямовані на удосконалення механізмів та інструментів фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів.

**Ключові слова:** фінансування, інвестиційна діяльність, інноваційна діяльність, вищі навчальні заклади, вища освіта, стратегічні орієнтири.

**Аннотація.** В статті изложены результаты исследования тенденций и процессов финансирования инвестиционной и инновационной деятельности в сфере высшего образования. Отмечено, что развитые страны применяют различные инструменты финансирования высших учебных заведений (образовательные ваучеры, образовательные кредиты, образовательные гранты и т.д.), что позволяет этим заведениям аккумулировать необходимые ресурсы для дальнейшего финансирования инвестиционной и инновационной деятельности, однако в Украине эти инструменты не используются. Отмечено, что развитие системы высшего образования Украины происходит в неблагоприятных макроэкономических условиях, почти не финансируются инвестиционные затраты на новое строительство, внедрение новых образовательных технологий, закупку учебного оборудования, проведение перспективных научных исследований, реализацию инновационных проектов («статьи развития»). Сделан вывод, что механизм бюджетного финансирования высших учебных заведений государственной и коммунальной форм собственности крайне нерационален, а распределение финансирования среди высших учебных заведений является непрозрачным и нередко основывается на внеэкономических факторах. Недостаточность инвестиционного и инновационного обеспечения развития системы высшего образования приводит к сужению потенциала высших учебных заведений, и как следствие – к снижению качества образования. Определены особенности финансирования инвестиционной и инновационной деятельности функционирования высших учебных заведений. Обоснованы стратегические ориентиры государственной политики обеспечения надлежащего финансирования инвестиционной и инновационной деятельности в сфере высшего образования. Определены принципы эффективного финансирования инвестиционной и инновационной деятельности в системе высшего образования. Предложенные меры, направленные на совершенствование механизмов и инструментов финансирования инвестиционной и инновационной деятельности высших учебных заведений.

**Ключевые слова:** финансирование, инвестиционная деятельность, инновационная деятельность, высшие учебные заведения, высшее образование, стратегические ориентиры.

**Summary.** The article presents the results of the study of trends and processes of financing investment and innovation activities in higher education. It is noted that developed countries use various financing instruments of higher education institutions (educational vouchers, educational loans, educational grants, etc.), which allows these institutions to accumulate adequate resources for further financing of investment and innovation activity, while at the same time these instruments are not used in Ukraine. It was noted that the development of the higher education system of Ukraine is under unfavorable macroeconomic conditions, investment costs for new construction, introduction of new educational technologies, purchase of educational equipment, carrying out of promising scientific researches, implementation of innovative projects («development articles») are hardly financed. It is concluded that the mechanism of budget financing of higher education institutions of state and communal ownership is extremely irrational, and the distribution of financing among higher education institutions is opaque and often based on non-economic factors. Insufficient investment and innovation support for the development of the higher education system leads to a narrowing of the potential of higher education institutions and, as a consequence, to a decrease in the quality of education. The peculiarities of financing of investment and innovative activity of functioning of higher educational institutions are determined. The strategic guidelines of the state policy of ensuring adequate financing of investment and innovation activity in the field of higher education are substantiated. The principles of effective financing of investment and innovation activity in the higher education system are defined. Measures are proposed that are aimed at improving the mechanisms and instruments of financing the investment and innovation activities of higher education institutions.

**Key words:** financing, investment activity, innovation activity, higher education institutions, higher education, strategic orientations.

**П**остановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Суб'єкти сфери вищої освіти, у першу чергу вищі навчальні заклади, стикаються з проблемами організації ефективного фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності. Вказане пов'язане з тим, що такі суб'єкти, з одного боку, переслідують переважну некомерційну мету, а тому утруднюється надання економічної оцінки ефективності інвестиційної та інноваційної діяльності, а з іншого боку — заклади вищої освіти, аби забезпечити належну якість діяльності, мають своєчасно здійснювати значні інвестиційні та інноваційні витрати, у тому числі щодо закупівлі навчального обладнання, мультимедійного устаткування, комп'ютерів тощо.

В Україні сфера вищої освіти представлена в основному вищими навчальними закладами державної або комунальної форм власності, а відтак, такі заклади в значній мірі фінансуються в основному за рахунок бюджету (державного або місцевого). Однак, кошти бюджету є доволі обмеженими, а тому за рахунок бюджету фінансуються переважно невідкладні витрати (заробітна плата, комунальні витрати тощо), але фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності є фрагментарним. Окрім того, вагомим джерелом фінансування вищих навчальних закладів є кошти юридичних та фізичних осіб. Однак, хоча фінансовий ресурс домогосподарств (тобто фізичних осіб) з кожним роком займає усе більшу частку у структурі доходів вищих навчальних закладів, цей ресурс є дуже обмеженим, оскільки кількість платоспроможних потенційних споживачів (абітурієнтів) в останні роки невпинно скорочується.

Розвинуті країни застосовують різноманітні інструменти фінансування вищих навчальних закладів (освітні ваучери, освітні кредити, освітні гранти тощо), що дозволяє цим закладам акумулювати належні ресурси для подальшого фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності. В Україні, на жаль, ці інструменти не використовуються. В той же час у експертному середовищі пропонуються різноманітні шляхи вирішення вказаної проблеми.

Відтак, в сучасних умовах, які характеризуються виснаженням традиційних джерел фінансування діяльності вищих навчальних закладів, у тому числі у зв'язку із падінням рівня доходів населення, мають бути ідентифіковані та оцінені ризики та виклики фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів. Доцільне проведення додаткових досліджень тенденцій та особливостей формування фінансових ресурсів та використання цих ресурсів в якості доходу вищих навчальних закладів.

Таким чином, дослідження актуальних питань вироблення та апробації перспективних механізмів, інструментів та моделей належного фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів є доволі актуальним і значущим.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано рішення даної проблеми та на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено дану статтю.** Актуальні проблеми модернізації фінансово-економічних механізмів у сфері вищої освіти, у тому числі удосконалення інструментарію фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів, знаходяться в полі зору провідних науковців, серед яких: Ю. Вітренко [2; 4; 8], В. Ворона [2; 4; 8], Л. Горбунова [1], В. Зінченко [1], І. Грищенко [10]; Д. Кірієнко [2; 4; 8], В. Ковтунець [2; 4], С. Курбатов [1], Д. Лебідь [2; 8], С. Мельник [2; 4], О. Мусієнко [2; 4], І. Сікорська [1], І. Степаненко [1], О. Шипко [1] та ін. Однак, в умовах економічної кризи, закономірним наслідком якої є гострий дефіцит бюджетних ресурсів, актуальні питання організації та реалізації фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів мають бути осмислені з новітніх позицій. Зокрема, доцільне обґрунтування стратегічних орієнтирів та принципів фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів в контексті сучасних викликів реформування системи вищої освіти.

**Формулювання мети статті (постановка завдання).** Мета статті — викласти результати досліджень з вироблення стратегічних орієнтирів фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності у сфері вищої освіти.

В процесі дослідження використовувалися наступні методи: логічного узагальнення, абстрагування, індукції і дедукції, економічного моделювання, статистичного аналізу, експертних оцінок, аналітичних порівнянь.

**Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.** З точки зору економічної науки, вища освіта України — це сфера економічної (господарської) діяльності, яка представлена установами системи вищої освіти, в основному вищими навчальними закладами I–IV рівнів акредитації, що створені і діють на підставі вимог законодавства про освіту відповідно до виданої ліцензії. Вищі навчальні заклади надають освітні та супутні послуги відповідно до статутних завдань за певну плату (за рахунок коштів бюджету або за рахунок інших джерел). За період Незалежності, до 2010 року, сфера вищої



освіти розвивалася випереджаючими темпами (тобто, темпи зростання у сфері вищої освіти перевищували темпи економічного зростання в цілому по національному господарству), що проявилось в першу чергу у зростанні кількості закладів вищої освіти та відповідному збільшенні чисельності студентів [3, с.34]. Вказане обумовлювалося необхідністю підготовки фахівців у новітніх закладах, яких раніше на території України не існувало, а також можливістю створення навчальних закладів приватної форми власності.

Станом на початок 2018/19 навчального року в Україні функціонувало 370 вищих навчальних закладів I–II рівня акредитації (коледжі, технікуми), в яких навчається 199,9 тис. студентів, та 282 вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації (академії, університети, інститути), в яких навчається 1322,3 тис. студентів [5]. Кількість вищих навчальних закладів протягом 2015–2019 рр. залишається майже незмінною, натомість кількість студентів щорічно зменшується.

Переважає більшість вищих навчальних закладів, що представлені у системі вищої освіти України, мають державну або комунальну форму власності, тобто функціонують у ринковому просторі і як суб'єкти економічної діяльності (тобто орієнтовані на досягнення позитивних результатів господарювання шляхом вироблення освітніх послуг та їх продажу на конкурентному ринку), і як бюджетні установи (тобто отримують кошти з бюджетів різних рівнів задля виробництва суспільних благ) [2, с.49]. Основним замовником освітніх та багатьох супутніх послуг у системі вищої освіти виступає держава (в особі уповноважених державних органів), яка замовляє (через державне замовлення) і оплачує (через бюджетне фінансування) ці послуги. Кошти державного та місцевих бюджетів є провідним джерелом доходу вищих навчальних закладів державної та комунальної форм власності, причому ця тенденція є загальноосвітньою.

Розвиток системи вищої освіти відбувається у несприятливих макроекономічних умовах, зокрема, дається взнаки падіння платоспроможного попиту, через що окремі заклади змушені припинити діяльність, а окремі — знижують ціни (демпінгують), що неодмінно позначається на падінні якості навчання. Демографічна криза 1990-х рр. призвела до зниження кількості потенційних споживачів освітніх послуг (абітурієнтів). Починаючи з 2008 р. триває тенденція зниження кількості студентів, що навчаються у вищих навчальних закладах, в тому числі у розрізі наявних джерел фінансування [8, с. 17]. В той же час в Україні у вищих навчальних

зкладах навчається майже 90% молоді у віці від 17 до 23 років, у той час як у інших країнах цей показник знаходиться на рівні 30–65%. Відтак, через зовнішню кількість студентів вищих навчальних закладів, відносний рівень бюджетних видатків на одного студента в Україні значно нижчий, ніж у провідних країнах світу.

З економічної точки зору, однією із суттєвих вад системи вищої освіти України є орієнтація вищих навчальних закладів на задоволення потреб реальних та потенційних споживачів (абітурієнтів та їхніх батьків), що бажають отримати освітні послуги за так званими «престижними» або «модними» напрямками підготовки (дизайнер, програміст, менеджер, дипломат, економіст, юрист, психолог та ін.), хоча більшість закладів не мають належної матеріально-технічної та кадрової бази для якісної підготовки відповідних фахівців [6, с.170]. В той же час Україна, за розрахунками фахівців Інституту вищої освіти НАПН України, щонайменше у 2,5 рази відстає за часткою випускників науково-природничих спеціальностей [3, с.22]. Промисловість України вже зараз відчуває дефіцит висококваліфікованих фахівців, у тому числі інженерів, технологій, майстрів.

Не дивлячись на наявні фінансові проблеми, у тому числі значний бюджетний дефіцит, в Україні зафіксовано відносно високий показник бюджетного фінансування сфери вищої освіти (відносно ВВП). Так, рівень бюджетного фінансування вищої освіти у 2000–2007 р. дорівнювали 1,3–1,8% ВВП, а у подальші роки цей показник збільшився до 2,0–2,3% ВВП [5]. Вказане пояснюється намаганням Уряду підтримувати систему вищої освіти, яка виконує у тому числі і соціальну функцію — соціалізація молодих людей, долучення їх до опанування професії. Однак, абсолютні обсяги бюджетного фінансування вищих навчальних закладів є недостатніми. У сфері вищої освіти основний обсяг асигнованих бюджетних коштів спрямовується на заробітну плату та нарахування на неї, оплату комунальних видатків, а також на стипендії. Тобто, в основному фінансуються соціально захищені статті витрат («статті проїдання»). В той же час майже не фінансуються інвестиційні витрати на нове будівництво, впровадження нових освітніх технологій, закупівлю навчального обладнання, проведення перспективних наукових досліджень, реалізацію інноваційних проектів («статті розвитку») [10, с.255]. Серед значних втрат сфери вищої освіти України — суттєва девальвація науково-технічного та інноваційного потенціалу переважної більшості вищих навчальних закладів, що проявляється зокрема у низькій результативності їхньої наукової та інноваційної діяльності.

Динаміка фінансових ресурсів, спрямованих (використаних) на провадження інвестиційної та інноваційної діяльності у системі вищої освіти, є нестабільною (в певні роки спостерігається зростання абсолютного показника загальної суми інвестицій, а в певні роки — зменшення). У середньому у системі вищої освіти освоюється 0,2% — 0,3% капітальних інвестицій (від загального у національній економіці обсягу капітальних інвестицій). Особливістю організації та фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності у сфері вищої освіти є порівняно вища, ніж в інших видах економічної діяльності, частка освоєних інвестицій та інновацій, що профінансовані за рахунок коштів державного бюджету (тобто державних вкладень). Зокрема, за даними 2007–2019 рр., у сфері вищої освіти за рахунок коштів державного бюджету фінансується від 20 до 35%; інвестицій, у той час як середній по економіці показник — 5,0% [7, с.49].

Згідно нашої позиції, що ґрунтується на результатах попередніх розвідок [7; 8; 9; 10], одним із економічних факторів, що заважає переходу сфери вищої освіти на модель інноваційного розвитку, є недостатність фінансування. Однією з основних причин зазначеного неблагополучного становища в Україні є велика кількість вищих навчальних закладів та їхніх позабазових структурних підрозділів. Фахівці неодноразово вказували на надміре розростання системи вищої освіти України, яка нерідко продукує «непотрібних» суспільству та ринку фахівців. Питома вага випускників, які отримали направлення на роботу, дорівнює лише 27,8%. При цьому, державне замовлення на підготовку фахівців у вищих навчальних закладах різних форм власності проводиться непрозоро, без урахування якості освітніх послуг.

Взагалі, механізм бюджетного фінансування вищих навчальних закладів державної та комунальної форм власності є вкрай нераціональним. Обсяг фінансування визначається не з реальних потреб системи вищої освіти, а з можливостей бюджету, а по суті — обраними орієнтирами бюджетної політики. Розподіл фінансування серед вищих навчальних закладів також є непрозорим і нерідко ґрунтується на позаекономічних чинниках [4, с.108]. Також недосконалим є механізм кошторисного планування, на основі якого визначається плановий обсяг бюджетного фінансування вищих навчальних закладів. Зокрема, дається ознаки висока залежність доходів окремих бюджетних установ від загальних макроекономічних показників (наявних і реальних доходів населення), що майже неможливо врахувати у кошторисному плануванні; неможливість повного

врахування динаміки цін (вартості) на основні блага (включаючи вартість праці), що споживаються (використовуються) бюджетною установою; недосконалість методик планування матеріальних витрат, і як наслідок — необґрунтоване завищення окремих видатків (ціна палива, послуг зв'язку, окремих матеріалів); відсутність методик прогнозування обсягів надходжень від надання платних послуг.

Однією із особливостей системи вищої освіти України є відомча розпорошеність суб'єктів цієї системи (вищих навчальних закладів). В Україні існує досить багато відомств (центрального органів влади), в підпорядкуванні яких знаходяться вищі навчальні заклади [10, с. 260]. Якщо для окремих навчальних закладів відомча підпорядкованість видається виправданою (силові та правоохоронні відомства), то для інших — сумнівною (Міністерство соціальної політики, Державний центр зайнятості). Вказане створює непотрібну відомчу роздробленість системи вищої освіти, розпорошує обмежені кадрові та фінансові ресурси. Найбільша кількість закладів знаходиться у підпорядкуванні Міністерства освіти і науки України, що є цілком виправданим.

Як наслідок — обсяги фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів є вкрай недостатніми. Недостатність інвестиційного та інноваційного забезпечення розвитку системи вищої освіти призводить до звуження потенціалу вищих навчальних закладів, і як наслідок — до зниження якості освіти. Втім, на нашу думку, основною причиною низької якості освітніх послуг, що їх надають вищі навчальні заклади України, є відсутність комплексного підходу до розробки управлінських рішень, які б враховували економічні аспекти розвитку вищої освіти в умовах ринку (у тому числі в частині інвестиційного та інноваційного забезпечення вищих навчальних закладів). Відчувається нагальна необхідність розвитку освітньої інфраструктури, у тому числі на основі інтернаціоналізації освітньої діяльності. Існує потреба у запровадженні в Україні методик системи безперервної освіти («освіта впродовж життя»), що відповідає меті розбудови інноваційного суспільства, становленню «економіки знань» тощо.

Тому нині актуальною і значущою проблемою сьогодення є вибір та обґрунтування перспективних моделей та інструментів фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності закладів вищої освіти, що адекватні сучасним політичним, економічним та соціальним викликам, а також відповідають довгостроковим прогнозам технологічного розвитку. При цьому слід розуміти, що збільшення обсягів фінансування вищої освіти є необхідною, але не

достатньою умовою для забезпечення належного рівня розвитку вищих навчальних закладів. Державна політика розвитку вищої освіти має бути чітко визначена законодавчо та забезпечена належними фінансовими ресурсами (бюджетними та позабюджетними). Вказана політика має бути спрямована на підтримку дослідницького наукового потенціалу вищих навчальних закладів, збереження кращих університетських традицій та забезпечення підготовки висококваліфікованих кадрів.

В контексті предмету дослідження актуальним завданням є формування державного замовлення на підготовку кадрів у розрізі спеціальностей та рівнів освіти. Вважаємо, рішення про державне замовлення в розрізі вищих навчальних закладів має ухвалюватися на основі врахування інноваційного потенціалу цих закладів, їхньої спроможності забезпечувати високу якість освіти на основі застосування інноваційних освітніх технологій (у тому числі із використанням новітнього навчального обладнання). З іншого боку, рішення про державне замовлення повинно обов'язково враховувати майбутні інвестиційні та інноваційні витрати вищих навчальних закладів, що гарантують розширене відтворення потенціалу таких закладів на інноваційній основі. Дотримання цих імперативів ускладнюється фактичною відсутністю досліджень і відповідних прогнозів щодо середньострокового та довгострокового попиту на фахівців. У той же час слід висловити застереження, що при визначенні показників держзамовлення небезпечно орієнтуватися лише на потреби поточного попиту спотвореного кризою вітчизняного ринку праці, що є вкрай небезпечним для вирішення завдань збереження науково-освітнього потенціалу держави в цілому. Тому ще одним невідкладним спільним завданням для держави, роботодавців і вищої школи є вирішення двоєдиної задачі — розвиток високотехнологічного ринку праці та його кадрове забезпечення.

Потрібна оптимізація державної інвестиційної політики у сфері вищої освіти на основі вироблення єдиних концептуальних підходів до формування відповідних пріоритетів і проєктів, запровадження нових механізмів державно-приватного партнерства, залучення нетрадиційних (нових) джерел фінансування інвестицій [9, с. 151]. Натомість, реалістично оцінюючи поточну ситуацію, слід визнати, що вироблення єдиної інвестиційної політики для системи вищої освіти є майже неможливим, оскільки вищі навчальні заклади, як ключовий елемент цієї системи, є принципово різними структурами за критеріями форми власності та організаційно-правової форми управління. Державні вищі навчальні заклади, як установи з державною формою власності, змушені

формувати та реалізовувати власну інвестиційну політику з огляду на приписи органів державного управління в контексті реалізації загальної інвестиційної моделі держави. В нинішніх умовах державні вищі навчальні заклади змушені повністю переорієнтуватися на підтримку поточної спроможності реалізовувати навчальний процес та здійснювати традиційні заходи навчально-виховного змісту. Менеджмент окремих вищих навчальних закладів поступово втрачає інтерес до забезпечення інноваційного розвитку.

Протягом останніх років Міністерство освіти і науки України неодноразово виступало з ініціативами щодо реформування системи фінансування вищої освіти. Вказана робота ґрунтується на розумінні того, що нинішня модель фінансування вищих навчальних закладів є недосконалою, зокрема ця модель слабо враховує реальні здобутки таких закладів, а також їхню спроможність надавати якісні освітні та супутні послуги. Однак, нині триває дискусія щодо стратегічних орієнтирів реформи. На наш погляд, слід виходити з того, що в першу чергу необхідне відновлення належної конкурентоспроможності рівня оплати праці науково-педагогічних працівників, адже саме вони є «провідниками» будь-яких модернізаційних змін, а тому мають бути вмотивованими до сумлінної та продуктивної праці. Окрім того, доцільне скорочення ліцензованих обсягів підготовки фахівців до науково-обґрунтованого рівня (одним із основних критеріїв для видачі ліцензії на освітню діяльність має бути врахування профілю вищого навчального закладу).

Інвестиційний процес у сфері вищої освіти має декілька особливостей, пов'язаних із специфікою освітньої діяльності та функціонування вищих навчальних закладів [7; 8; 10]:

- по-перше, інвестування у сфері вищої освіти має забезпечити не лише нарощування фізичного капіталу з метою досягнення позитивних результатів господарювання у майбутньому, а й зростання інших складових капіталу (людського, інтелектуального), що викликає необхідність застосування різних технологій аналізу та передбачення
- по-друге, значна кількість інвестиційних проєктів у сфері вищої освіти переслідує некомерційну мету (освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства),
- по-третє, інвестування у сфері вищої освіти має враховувати глобальні тенденції.
- по-четверте, інвестиційні процеси у сфері вищої освіти впливають і на інші сфери освіти (перш за все шкільну і професійну) та суміжних сфер життєдіяльності суспільства.

– по-п’яте, у структурі джерел інвестицій, освоєних у сфері вищої освіти, традиційно значною є частка державного бюджету (в основному у державних вищих навчальних закладах

З урахуванням вказаних пропозицій та рекомендацій має бути вироблена чітка стратегія державної політики у сфері інвестування розвитку вищої освіти.

Узагальнення попередніх розвідок [1; 4; 7; 10] та проведеного дослідження дозволяє дійти висновку, що доцільна розробка та ухвалення державної цільової комплексної програми, яка б передбачала реалізацію низки стратегічних орієнтирів, зокрема:

- виведення 2–3 українських університетів до списку провідних університетів світу (ТОП-500), що дозволить реалізувати ідею встановлення «закладів-еталонів», які мають «задавати темп» всьому процесу реформування системи вищої освіти, у тому числі в частині реалізації механізмів фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів,
- скорочення кількості вищих навчальних закладів (зокрема, шляхом їхнього злиття та укрупнення), що дозволить сконцентрувати обмежені фінансові ресурси серед потужних закладів, а також підвищити рівень фінансового забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності таких закладів,
- розробка методичних рекомендацій з питань визначення вартості освітніх послуг, що надаються вищими навчальними закладами, що дозволить встановити справедливі умови провадження освітньої діяльності, а також створити належне економічне підґрунтя для акумуляції фінансового ресурсу задля провадження інвестиційної та інноваційної діяльності,
- налагодження ефективних моделей державно-приватного партнерства в системі вищої освіти (у тому числі з метою залучення коштів потенційних роботодавців до реалізації освітніх програм з урахуванням специфічних запитів корпоративного сектору),
- подальше удосконалення механізмів фінансової автономії вищих навчальних закладів (що виступатиме чинником подальшої інтеграції системи вищої освіти у світовий освітній простір).

Вважаємо, активізація інвестиційної діяльності у сфері вищої освіти можлива внаслідок розширення інтеграційних процесів, тобто налагодження взамовигідних економічних відносин між суб’єктами вищої освіти та іншими суб’єктами національної економічної системи. Найбільш перспективний шлях — активізація інтеграції суб’єктів вищої освіти і сумлінного бізнесу [9, с. 153]. Нові економічні умови потребують, аби освітні заклади (освіта) та

провідні компанії (бізнес) знаходили якомога можливих «ліній перетину», налагоджували ефективне співробітництво, в тому числі у сфері фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності у сфері вищої освіти. Слід врахувати, що в умовах постіндустриальної економіки набуватиме поширення нове явище — потужна система корпоративної освіти. Оскільки великі компанії зазвичай виступають як агенти глобальної інвестиційно-інноваційної системи, вони мають оперативно реагувати на виклики конкурентного середовища, в тому числі щодо формування людських ресурсів та людського капіталу. Відтак, для провідних компаній постане проблема акумуляції інвестиційних ресурсів та реалізації інвестиційних проектів з розвитку людського капіталу.

**Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень у цьому напрямку.** З урахуванням проведеного дослідження, можна дійти узагальненого висновку, що процес реформування вищої освіти має здійснюватися на основі імплементації науково обґрунтованих стратегічних орієнтирів та принципах державної політики забезпечення належного фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності у сфері вищої освіти. Серед вказаних стратегічних орієнтирів визначено наступні:

- 1) оптимізація моделі державного регулювання фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності у сфері вищої освіти на основі поєднання інтересів держави, роботодавців та здобувачів вищої освіти,
- 2) вироблення та імплементація концептуальних підходів до політики державного (бюджетного) інвестування у сфері вищої освіти на основі врахування кращого світового досвіду,
- 3) запровадження апробованих механізмів державно-приватного партнерства у сфері фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності у сфері вищої освіти,
- 4) створення економічних механізмів стійкої модернізації технологічної бази системи вищої освіти, підвищення рівня її інтелектуального та матеріально-технічного забезпечення, розширення актуальних і значущих для національного господарства наукових проектів, забезпечення повноцінної участі у програмах міжнародного освітнього співробітництва.

Ефективність фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності у системі вищої освіти забезпечуватиметься на основі встановлення та неухильного дотримання таких базових принципів:

- перехід до формування інвестиційних видатків державного та місцевих бюджетів на вищу освіту на основі встановлених нормативів;

- розмежування бюджетного та позабюджетного фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності навчальних закладів;
  - забезпечення реальної підзвітності та прозорості фінансування у вищій освіті
  - забезпечення формування державного замовлення на підготовку фахівців у вищих навчальних закладах різних форм власності на конкурсній основі з урахуванням якості освітніх послуг (що забезпечить формування економічних стимулів для фінансування інноваційної діяльності вищих навчальних закладів);
- Основними заходами, спрямованими на удосконалення механізмів та інструментів фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів, повинні стати:
- поліпшення технології формування видатків бюджетів різного рівня на вищу освіту,
  - удосконалення системи кількісних та якісних показників для нормування зазначених видатків;
  - розроблення диференційованих стандартів інфраструктурного забезпечення навчальних закладів різних типів;
  - розроблення та запровадження диференційованих нормативів витрат на здійснення діяльності навчальними закладами;
  - запровадження змішаного фінансування інноваційних проектів у галузі освіти;
  - удосконалення правового підґрунтя для приватного фінансування діяльності навчальних закладів;
  - проведення органами управління освітою (державними та місцевими) регулярного моніторингу інвестування навчальних закладів з подальшим коригуванням відповідних дій;
  - запровадження спільного державного та громадського контролю за формуванням і виконанням бюджетів навчальних закладів;
  - застосування енерго- і теплотозберігаючих технологій, ощадливе використання та розподіл ресурсів, що спрямовуються на освіту;
  - модернізація мережі навчальних закладів.
- У майбутньому мають бути виконані дослідження щодо вироблення методичних підходів до прогнозування економічної ефективності інвестиційної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів.

#### Література

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо стратегій вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства: препринт (аналітичні матеріали) / В. Зінченко, Л. Горбунова, С. Курбатов, І. Сікорська, І. Степаненко, О. Шипко / За ред. В. Зінченка. К.: ІВО НАПН України, 2018. 113 с.
2. Актуальні проблеми економічних відносин у сфері вищої освіти України та основні напрями їх розв'язування: аналітичні матеріали / Авторський колектив: Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, Д. Лебідь, С. Мельник, О. Мусієнко; за заг. редакцією С. Мельника. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2016. 103 с.
3. Вища освіта і наука: науково-аналітичний огляд. Київ: КНУ, 2019. 289 с.
4. Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки: монографія / Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник, О. Мусієнко; за редакцією Ю. Вітренка. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. 179 с.
5. Заклади вищої освіти / Державна статистична служба України. URL: [http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv\\_rik/osv\\_u/vuz\\_u.html](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html)
6. Захарін С. В. Фінансові ресурси домогосподарств як джерело доходів вищих навчальних закладів / С. В. Захарін // Вища освіта України. 2014. № 1 (додаток 1). С. 168–171.
7. Захарін С. В. Модель фінансового забезпечення інвестиційної діяльності у сегменті вищої освіти / С. В. Захарін // Наукові розробки, передові технології, інновації [збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції]. Київ: НДІЕР, 2019. С. 44–59.
8. Модернізація економічних відносин у системі вищої освіти в Україні / Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник, О. Мусієнко, Д. Лебідь; за заг. ред. Ю. Вітренка. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2016. 56 с.
9. Організація та фінансування проектів у сфері корпоративної освіти / С. В. Захарін / Новітні технології корпоративного менеджменту в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій [колективна монографія]. К.: КНЛУ, 2017. С. 148–155.
10. Перспективна модель фінансування інвестиційної діяльності вищих навчальних закладів / С. В. Захарін / Економічні та соціальні аспекти ефективного розвитку вищої школи [колективна монографія; за ред. Академіка НАПН України І. М. Грищенка]. К.: Педагогічна думка, 2018. С. 248–265.

### References

1. Analiz providnogho vitchyznjanogho ta zarubizhnogho dosvidu shhodo strateghij vyshhoji osvity v umovakh internacionalizaciji dlja stijkogho rozvytku suspiljstva: prepynt (analytychni materialy) / V. Zinchenko, L. Ghorbunova, S. Kurbatov, I. Sikorsjka, I. Stepanenko, O. Shypko / Za red. V. Zinchenka. K.: IVO NAPN Ukrainy, 2018. 113 s.
2. Aktualjni problemy ekonomichnykh vidnosyn u sferi vyshhoji osvity Ukrainy ta osnovni naprjamy jikh rozv'jazuvannja: analytychni materialy / Avtorskyj kolektyv: Ju. Vitrenko, V. Vorona, D. Kirijenko, V. Kovtunecj, D. Lebidj, S. Meljnyk, O. Musijenko; za zagh. redakcijeju S. Meljnyka. Kyjiv: Instytut vyshhoji osvity NAPN Ukrainy, 2016. 103 s.
3. Vyshha osvita i nauka: naukovo-analytychnyj oghljad. Kyjiv: KNU, 2019. 289 s.
4. Ekonomichni vidnosyny u systemi vyshhoji osvity: modernizacija v umovakh innovacijnoji ekonomiky: monoghrafija / Ju. Vitrenko, V. Vorona, D. Kirijenko, V. Kovtunecj, S. Meljnyk, O. Musijenko; za redakcijeju Ju. Vitrenka. Kyjiv: Instytut vyshhoji osvity NAPN Ukrainy, 2017. 179 s.
5. Zaklady vyshhoji osvity / Derzhavna statystychna sluzhba Ukrainy. URL: [http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv\\_rik/osv\\_u/vuz\\_u.html](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html)
6. Zakharin S. V. Finansovi resursy domoghospodarstv jak dzherelo dokhodiv vyshhykh navchaljnykh zakladiv / S. V. Zakharin // Vyshha osvita Ukrainy. 2014. # 1 (dodatok 1). S.168–171.
7. Zakharin S. V. Modelj finansovogho zabezpechennja investycijnoji dijajlnosti u seghmenti vyshhoji osvity / S. V. Zakharin // Naukovi rozrobky, peredovi tekhnologhiji, innovaciji [zbirnyk naukovykh pracj Mizhnarodnoji naukovo-praktyčnoji konferenciji]. Kyjiv: NDIER, 2019. S. 44–59.
8. Modernizacija ekonomichnykh vidnosyn u systemi vyshhoji osvity v Ukraini» / Ju. Vitrenko, V. Vorona, D. Kirijenko, V. Kovtunecj, S. Meljnyk, O. Musijenko, D. Lebidj; za zagh. red. Ju. Vitrenko. Kyjiv: Instytut vyshhoji osvity NAPN Ukrainy, 2016. 56 s.
9. Orghanizacija ta finansuvannja proektiv u sferi korporativnoji osvity / S. V. Zakharin / Novitni tekhnologhiji korporativnogho menedzhmentu v umovakh suchasnykh socialjno-ekonomichnykh transformacij [kolektyvna monoghrafija]. K.: KNLU, 2017. S. 148–155.
10. Perspektyvna modelj finansuvannja investycijnoji dijajlnosti vyshhykh navchaljnykh zakladiv / S. V. Zakharin / Ekonomichni ta socialjni aspekty efektyvnogho rozvytku vyshhoji shkoly [kolektyvna monoghrafija; za red. Akademika NAPN Ukrainy I. M. Ghryshhenka]. K.: Pedagoghichna dumka, 2018. S.248–265.

**Островська Галина Василівна**

*старший викладач кафедри обліку і фінансів  
Львівський інститут економіки та туризму*

**Островская Галина Васильевна**

*Старший преподаватель кафедры учета и финансов  
Львовский институт экономики и туризма*

**Ostrowska Galyna**

*Senior Lecturer*

*Lviv Institute of Economics and Tourism*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-1-5606

## ВПЛИВ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

## ВЛИЯНИЕ СИСТЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ НА РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

## INFLUENCE OF TAXATION SYSTEM FOR DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE

**Анотація.** Туризм є однією із галузей світової економіки, яка активно розвивається. Останніми роками в туристичній галузі України спостерігаються певні позитивні зміни. Однак, для активного розвитку туризму необхідно сформувати конкурентоздатний на міжнародному і внутрішньому ринку туристичний продукт, забезпечити йому відповідну промоцію, сформувати відповідний платоспроможний попит. Туризм як складний міжгалузевий комплекс розвивається лише за наявності потужної туристичної та загальної інфраструктури. Тому багато держав, які робили ставку на розвиток туризму розпочинали діяльність саме з розбудови інфраструктури: будівництва автомобільних доріг, вокзалів, аеропортів, транспортних сполучень, засобів зв'язку і комунікації, медичного обслуговування та ін. В цьому процесі роль держави в питаннях фінансування таких проектів була першочерговою. Суб'єкти туристичної діяльності є платниками загальнодержавних і місцевих податків. На основі проведеного аналізу показників за період 2016–2018 р.р. спостерігаємо систематичне зростання надходжень податкових платежів від туризму як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Однак, наведені цифри, є порівняно мізерними у співставленні з туристичним потенціалом, який має Україна і може отримувати від туризму. Для того щоб отримувати від туризму більше податкових надходжень необхідно вкласти достатньо коштів в збереження та відновлення історичних пам'яток, розбудувати загальну і туристичну інфраструктуру, профінансувати видатки на маркетинг та просування туристичного бренда під назвою Україна. Виконання цих умов залежить від спроможності держави фінансувати в достатньому обсязі потреби туризму коштами з бюджету. Така постановка питання про розвиток туризму свідчить про те, що збільшення надходжень від туризму, можна очікувати лише тоді, коли у розбудову цієї галузі вкладається достатньо коштів з бюджету. Зараз фінансування туристичної галузі є дуже малим в порівнянні з сусідніми країнами. Щоб український туризм став потужним джерелом надходжень до бюджету країни, потрібно створювати якомога вигідніші умови для дрібного та середнього бізнесу.

**Ключові слова:** туризм, туристична галузь, система оподаткування, туристичний збір.

**Аннотация.** Туризм является одной из отраслей мировой экономики, который активно развивается. В последние годы в туристической отрасли Украины наблюдаются определенные положительные изменения. Однако, для активного развития туризма необходимо сформировать конкурентоспособный на международном и внутреннем рынке туристический продукт, обеспечить ему соответствующую рекламу, сформировать соответствующий платежеспособный спрос. Туризм как сложный межотраслевой комплекс развивается только при наличии мощной туристической и общей

інфраструктури. Поєтому багато держав, які робили ставку на розвиток туризму почали діяльність саме з розвитку інфраструктури: будівництва автомобільних доріг, вокзалів, аеропортів, транспортних сполучень, засобів зв'язу та комунікації, медичного обслуговування і т.д. В цьому процесі роль держави в питаннях фінансування таких проєктів була першочерговою. Суб'єкти туристичної діяльності є платіельцями загальнодержавних і місцевих податків. На основі проведеного аналізу показників за період 2016–2018 рр. спостерігаємо систематичний ріст надходжень податкових платежів від туризму як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Однак, наведені цифри, порівняно невисокими в порівнянні з туристичним потенціалом, який має Україна і може отримувати від туризму. Для того щоб отримувати від туризму більше податкових надходжень необхідно вкласти достатньо засобів в збереження та відновлення історичних пам'яток, побудувати загальну та туристичну інфраструктуру, профінансувати витрати на маркетинг та просування туристичного бренду під назвою Україна. Виконання цих умов залежить від здатності держави фінансувати в достатньому обсязі потреби туризму засобами з бюджету. Така постановка питання про розвиток туризму свідчить про те, що збільшення надходжень від туризму, можна очікувати тільки тоді, коли в розвиток цієї галузі вкладаються достатньо засобів з бюджету. Наразі фінансування туристичної галузі є дуже малим порівняно з сусідніми країнами. Щоб український туризм став потужним джерелом надходжень в бюджет країни, потрібно створювати як можна більш вигідні умови для малого та середнього бізнесу.

**Ключові слова:** туризм, туристична галузь, система оподаткування, туристичний збір.

**Summary.** Tourism is one of the sectors of the developing world economy. There have been some positive changes in the tourism sector of Ukraine in recent years. However, for the active development of tourism, it is necessary to create a competitive product on the international and domestic market, to provide it with a proper promotion, to generate an appropriate solvent demand. Tourism as a multiplex intersectoral complex develops only in the presence of strong tourist and general infrastructure. Therefore, many states that have been betting on tourism development have been working with infrastructure themselves: construction of highways, railway stations, airports, transport connections, communications and medical services, etc. In this process, the role of the state in financing such projects was a top priority. The tourism business is a national and local taxpayer. Based on the analysis of indicators for the period 2016–2018 there is a systematic increase in tax revenues from tourism both at the national and local levels. However, the figures given are relatively negligible in comparison with the tourism potential that Ukraine can receive from tourism. In order to receive more tax revenue from tourism, it is necessary to invest enough in the preservation and restoration of historical monuments, to build general and tourist infrastructure, to finance the marketing and promotion of a tourism brand called Ukraine. Implementation of these conditions depends on the ability of the state to finance in sufficient volume the needs of tourism with budget funds. This formulation of the question of tourism development indicates that an increase in tourism revenues can only be expected when sufficient budgetary funds are invested in the construction of this sector. Currently, the financing of the tourism industry is very small compared to the neighboring countries. Currently, the financing of the tourism industry is very small compared to the neighboring countries. For Ukrainian tourism to become a powerful source of revenue for the country's budget, it is necessary to create the most favorable conditions for small and medium-sized businesses.

**Key words:** tourism, tourism industry, tax system, tourist tax.

**Постановка проблеми.** Туризм є однією із галузей світової економіки, яка активно розвивається, про що свідчать дані Всесвітньої туристичної організації. За прогнозами ВТО до 2020 року туристичний потік досягне 1,5 млрд. туристів на рік, що в 2,2 рази більше ніж показник 2000 року, а доходи від туризму збільшаться в 4,2 рази і становитимуть близько 2 трлн. доларів. Для багатьох держав саме туризм є джерелом формування значної частини ВВП, надходження коштів до бюджету та приносить прибутки суб'єктам господарювання. Туризм формує 8% сукупного ВВП країн ЄС і забезпечує близько 11% їх економічного зростання. Кількість робочих місць у туристичній індустрії держав співдружності становить 12% від загальної чисельності працюючих [6].

В сучасній економіці України туристична галузь ще не відіграє вагомої ролі. В Україні туризм в середньому створює 1,5–2% ВВП, у сфері туризму зайнято 1,2% від загальної кількості зайнятих осіб. Для порівняння, у Польщі туристична сфера оцінена у майже 8 млн. дол. США або 1,7% ВВП, зайнятість — 1,7% від загальної кількості зайнятих осіб в країні; у Туреччині — 35,9 млн. дол. США або 5% ВВП, зайнятість — 2,3% від зайнятого населення [6]. Останніми роками в туристичній галузі України спостерігаються певні позитивні зміни. Розширення політичних, економічних, наукових і культурних зв'язків з Європейським Союзом та іншими країнами сприяє формуванню позитивного іміджу України, зростанню її туристичної привабливості. Однак, для



активного розвитку туризму необхідно сформувати конкурентоздатний на міжнародному і внутрішньому ринку туристичний продукт, забезпечити йому відповідну промоцію, сформувати відповідний платоспроможний попит. Туризм як складний міжгалузевий комплекс розвивається лише за наявності потужної туристичної та загальної інфраструктури. Тому багато держав, які робили ставку на розвиток туризму розпочинали діяльність саме з розбудови інфраструктури: будівництва автомобільних доріг, вокзалів, аеропортів, транспортних сполучень, засобів зв'язку і комунікації, медичного обслуговування та ін. В цьому процесі роль держави в питаннях фінансування таких проектів була першочерговою. А вже опісля в такі зони приходили іноземні інвестори і забезпечували подальший розвиток відповідних туристичних зон, центрів, кластерів. Тому розвиток туризму визначається політикою держави у цій сфері та фінансуванням на загальнодержавному рівні. Питання розбудови інфраструктури залежать від спроможності держави фінансувати потреби коштами з бюджету в достатньому обсязі. Така постановка питання про розвиток туризму свідчить про те, що збільшення надходжень від туризму, можна очікувати лише тоді, коли вкладається достатньо коштів з бюджету для формування туристичної інфраструктури. Опосередковано розвиток туризму залежить від податкової політики держави та її впливу на процеси, що відбуваються у цій галузі.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Особливості розвитку туризму в різних аспектах досліджувалися зарубіжними та вітчизняними науковцями. Теоретичні основи науки туризмології та проблеми організації туристичної діяльності досліджували такі вітчизняні науковці як В. Г. Герасименко [3], В. Ф. Кифяк [5], О. О. Любіцева [8], С. І. Шепелюк [12]. Питання розвитку міжнародного туризму досліджувалися такими науковцями як М. П. Мальська [9.], І. М. Школа [13] та інші. Проблеми формування туристичних кластерів досліджувалися Ю. О. Оленічевою [10], туристична інфраструктура досліджувалась такими науковцями як Гайдук А. Б. [2] Д. А. Корнева [7]. Статистичні дані різних періодів про стан туристичної індустрії в Україні представлені Державною службою статистики України. Однак поза увагою науковців залишилося питання про те як впливає на розвиток туризму система оподаткування суб'єктів туристичного бізнесу в Україні.

**Мета статті:** дослідити вплив системи оподаткування суб'єктів туристичного бізнесу на розвиток туризму в Україні.

**Виклад основного матеріалу.** Стягуючи податки, держава завжди впливає на поведінку економіч-

них суб'єктів — фізичних і юридичних осіб. Конкретні умови оподаткування можуть або сприяти розвитку того чи іншого бізнесу або обмежувати його розвиток. Перспективи розвитку туризму та створення вітчизняної туристичної галузі є достатньо потужними, адже практично кожна область має об'єкти привабливі для туризму. На державному обліку перебуває 130 тис. пам'яток, у тому числі 57 тис. пам'яток археології, 51 тис. пам'яток історії, 6 тис. пам'яток монументального мистецтва, 16 тис. пам'яток архітектури, містобудування та садовопаркового мистецтва. У списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО — сім вітчизняних об'єктів. Курорти та рекреаційні території країни сягають 9,1 млн. га або 15% території. Експлуатаційні запаси мінеральних вод — 64 тис. куб. м. на добу [1, с. 35]. Розвиток туризму в Україні, перетворення його на джерело значних і стабільних надходжень до бюджету вимагає узгоджених дій з боку держави, бізнесу та місцевої влади щодо створення сприятливих умов для туризму, суттєвого вдосконалення туристичної інфраструктури. Значний вплив на ці процеси здійснює держава за допомогою податкової політики. Туристичний продукт як і будь-яка створена в країні споживна вартість підлягає оподаткуванню. Туристи оплачують послуги туроператорів та турагентів, екскурсіводів, транспортного, ресторанного та готельного сектору економіки, споживання товарів та послуг. У процесі оподаткування частина доходу зазначених суб'єктів вилучається у бюджети та фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування. Крім того, внаслідок споживання товарів та послуг в Україні туристами сплачуються непрямі податки в ціні. Таким чином, податкові доходи держави від туризму формуються у результаті оподаткування суб'єктів туристичної діяльності та супутніх їй сфер прибутковими податками (податком на прибуток, податком на доходи фізичних осіб, єдиним податком) та непрямими податками (акцизним податком та податком на додану вартість). Кожна послуга, яка формує туристичний продукт підлягає оподаткуванню, тобто несе відповідне податкове навантаження.

При провадженні діяльності у сфері туризму суб'єкти господарювання мають право оподатковуватися:

- за загальною системою оподаткування, що передбачає сплату усіх обов'язкових платежів, на які платник податків має об'єкт оподаткування (податок на прибуток, податок на додану вартість, плата за землю — у випадку володіння земельною ділянкою, інші);
- за спрощеною системою оподаткування, що передбачає сплату єдиного податку та звільняє від

сплати податку на прибуток підприємств; податку на доходи фізичних осіб у частині доходів, що отримані в результаті господарської діяльності фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності (СПД) у сфері туризму; земельного податку, крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються ними для провадження господарської діяльності; податку на додану вартість з операцій з постачання товарів, робіт та послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України (крім податку на додану вартість, що сплачується фізичними та юридичними особами, які обрали ставку єдиного податку, що передбачає сплату ПДВ). Одним із показників, що характеризує надходження коштів від оподаткування суб'єктів туристичної діяльності є податкові платежі від юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, які здійснюють туристичну діяльність в Україні. За даними Державної фіскальної служби України обсяги сплачених податків суб'єктами сфери туризму та курортів за період 2016–2018 представлено в таблиці 1.

У 2018 році сума податкових платежів від юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, склала 4 222,2 млн. грн, що на 20,7% більше, ніж у 2017 році. При цьому обсяг платежів від юридичних осіб збільшився на 19,2%, а від фізичних осіб-підприємців — на 38,1%.

Крім загальнодержавних податків туристи сплачують ще і місцеві податки, до яких належить туристичний збір. Туристичний збір включено до переліку місцевих податків і зборів, визначеного ст. 10 Податкового кодексу. Відповідно до п. 10.4 цієї статті місцеві ради в межах повноважень, визначених Кодексом, вирішують питання щодо запровадження збору. Якщо органом місцевого самоврядування прийнято рішення про встановлення збору, то податкові агенти повинні стати на облік у контролюючих органах як платники збору за місцезнаходженням, тобто за місцем здійснення діяльності. Платниками збору, як встановлено ст. 268 Податкового кодексу, є громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, котрі перебувають на території

адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення сільської, селищної та міської ради про встановлення туристичного збору, та отримують (споживають) послуги з тимчасового проживання (ночівлі) із зобов'язанням залишити місце перебування в зазначений строк.

Обсяг надходжень від сплати туристичного збору у 2018 році склав 90,7 млн. грн, що на 29,2% більше, ніж у 2017 році. При цьому у 2017 році у порівнянні з 2016 роком приріст сплати туристичного збору склав 30%. У п'ятірку областей України за найбільшими обсягами надходжень від сплати туристичного збору, що надійшли до місцевих бюджетів, у 2018 році: м. Київ — 33,0 млн. грн (36,4% від загальної суми турзбору); Львівська обл. — 13,4 млн. грн (14,8%); Одеська обл. — 11,6 млн. грн (12,7%); Закарпатська обл. — 3,8 млн. грн (4,2%); Івано-Франківська обл. — 3,7 млн. гривень (4,1%). [4, с. 3].

Кошти туристичного збору місцевими адміністраціями спрямовуються на розвиток туристичної інфраструктури, інформаційне забезпечення та промоцію туристичних подій та інші засоби активізації туризму. Для прикладу на Львівщині у 2017 році виділено 300 000 грн. на створення мобільного додатку про маршрути активного туризму Львівщини та створено електронну карту місць, де можна відпочити на природі. У 2018 році в області започаткували масштабні промоційні проекти, зокрема, Гастромандри Львівщиною, Мандри Львівщиною: природні та ехолокації, Інклюзивний туризм в дії, Активне дозвілля для дітей сиріт та дітей із малозабезпечених сімей, Туристичний барометр Тустані. Туристичний потенціал Львівщини активно представлено на міжнародних виставках, а також у промоційних турах. В області триває низка туристично привабливих заходів, зокрема відбулись Міжнародний день туризму, Туристичний Маркетплейс Львівщини в рамках МЕФ, Міжнародний фестиваль гостинності «HoReCaSHOWLviv», Міжнародний день гір тощо. У регіоні ознаковано 311 км шляхів активного туризму. Для зручності та комфорту туристів облаштовано 124 пікнік-локації, 6 рекреаційних зон та гірський притулок. Розвивається мережа автомобільного та велотуризму.

Таблиця 1

Обсяги сплачених податків суб'єктами сфери туризму та курортів за період 2016–2018 роки, млн. грн.

Роки	2016	2017	2018	2018/2017, %
Юридичні особи	2 320,3	3 225,7	3 845,1	19,2
Фізичні особи — підприємці	175,9	273,1	377,1	38,1
<b>Всього</b>	<b>2 496,2</b>	<b>3 498,8</b>	<b>4 222,2</b>	<b>20,7</b>

Джерело: складено за даними [4]

З 1 січня 2019 року набувають чинності зміни до Податкового кодексу, внесені Законом України від 23.11.2018 р. № 2628-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів». Зокрема, внесено зміни до ст. 268 ПКУ, яка регулює порядок оподаткування туристичним збором та змінено ставки туристичного збору. Ставка збору встановлюється за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, за кожен добу тимчасового розміщення особи у місцях проживання (ночівлі), у розмірі:

- до 0,5 відсотка — для внутрішнього туризму;
- до 5 відсотків — для в'їзного туризму від розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, для однієї особи за одну добу тимчасового розміщення. У 2019 році 0,5% становитиме 20,87 грн. від мінімальної заробітної плати, а 5% — 208,65 грн. Очікується, що завдяки таким змінам місцеві бюджети отримають у 2019 році орієнтовно близько 120 млн. грн. надходжень від туристичного збору. Збільшення надходжень від туристичного збору сприятиме розвитку місцевої туристичної інфраструктури, однак для туристів призведе до збільшення ціни проживання в засобах розміщення, особливо це стосується туристів класу економ, які розміщуються в недорогих готелях та хостелах.

Наступним кроком органів місцевого самоврядування є забезпечення сприятливого середовища для розвитку туристичної привабливості території, що дозволить і надалі збільшувати надходження туристичного збору до місцевих бюджетів.

#### **Висновки і перспективи подальших досліджень.**

На підставі наведених даних можна зробити наступні висновки. Туризм — цілий сектор економіки, який об'єднує понад 50 галузей сучасної економіки України. Туризм позитивно впливає на економічний роз-

виток України, оскільки створює 2% ВВП, створює робочі місця, сприяє наповненню бюджету. Суб'єкти туристичної діяльності є платниками загальнодержавних і місцевих податків. На основі проведеного аналізу показників за період 2016–2018 рр. спостерігаємо систематичне зростання надходжень податкових платежів від туризму як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Однак, наведені цифри, є порівняно мізерними у співставленні з туристичним потенціалом, який має Україна і може отримувати від туризму. Для того щоб отримувати від туризму більше податкових надходжень та коштів необхідно:

- вкласти достатньо коштів в збереження та відновлення історичних пам'яток, їх облаштування на місцях;
- необхідно покращувати інфраструктуру: потрібні хороші дороги, транспортні розв'язки, автовокзали, аеропорти, автостанції з відповідним рівнем комфорту, більше поїздів, автобусів, авіарейсів внутрішнього і міжнародного сполучення;
- профінансувати видатки на маркетинг та просування туристичного бренду під назвою Україна;
- достатньо фінансувати стенди та презентації України на міжнародних туристичних виставках та форумах [11].

Виконання цих умов повністю залежать від спроможності держави фінансувати в достатньому обсязі потреби туризму коштами з бюджету. Така постановка питання про розвиток туризму свідчить про те, що збільшення надходжень від туризму, можна очікувати лише тоді, коли у розбудову цієї галузі вкладається достатньо коштів з бюджету. Зараз фінансування туристичної галузі є дуже малим в порівнянні з нашими найближчими сусідами. І наостанок. Щоб наш туризм став потужним джерелом надходжень до бюджету країни, потрібно також створювати якомога вигідніші умови для дрібного та середнього бізнесу, тобто держава має розробляти для туристичного сектору різні програми лояльності, які б відповідали інтересам обох сторін.

#### **Література**

1. Винниченко І. А. Кому потрібен туризм. Економічна правда // 28 жовтня 2014 р. URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2014/10/28/501487/> (дата звернення 12.11.2019 р.).
2. Гайдук А. Б. Формування туристичної ринкової інфраструктури як фактор підвищення ефективності функціонування ринку туристичних послуг // Регіональна економіка, 1999. № 2. С. 172–177.
3. Герасименко В. Г. Теорія туризму як складова туризмології // Вісник соціально-економічних досліджень. 2011. Вип. 2 (42). С. 173–180. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed\\_2011\\_2\\_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2011_2_30)
4. Інформація щодо фінансово-економічних показників сфери туризму та курортів. (2016–2018 роки) (за даними Державної фіскальної служби України). URL: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwilwcaS2-mAhWmk4sKHTrqBa4QFjAAegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Fwww.me.gov.ua%2FDocuments%2FDownload%3Fid%3D82f4f7d1-0860-49d3-b2b5-d0fe365cd886&usg=AOvVaw3lGRLA1xtLitl-mE9McadK>

5. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Навчальний посібник. Чернівці: Книги-XXI. 2003. 300 с.
6. Концепція Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 638-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-2013-p>
7. Корнева Д. А. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в Україні. Вісник ДІТБ, 2011. № 15 с. 174–180. URL: [http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Nzvdpu/geograf/2008\\_15/industrialnuu%20tyruz](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzvdpu/geograf/2008_15/industrialnuu%20tyruz)
8. Любіцева О. О. Туризмознавство: вступ до фаху: підручник / О. О. Любіцева, В. К. Бабарицька. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 335 с.
9. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник. Затверджено МОН / Мальська М. П., Антонюк Н. В., Н. М. Ганич. К., 2008. 661 с.
10. Оленічева Ю. О. Проблеми й перспективи формування туристичних кластерів в Україні. Вісник ДІТБ. 2013. № 17. С. 201–206.
11. Туризм як бізнес. Тиждень. № 31 (507) від 3 серпня 2017 року. [Матеріал друкованого видання].
12. Шепелюк С. І. Туристичний продукт та туристична послуга: критерії розмежування понять / С. І. Шепелюк // Економіка. Управління. Інновації. 2011. № 1. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui\\_2011\\_1\\_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2011_1_31)
13. Школа І. М., Григорків В. С., Кифяк В. Ф. Розвиток міжнародного туризму в Україні. Чернівці: Рута, 1997. 142 с.

#### References

1. Vynnychenko I. A. Komu potriben turizm. Ekonomichna pravda // 28 zhovtnia 2014 r. URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2014/10/28/501487/> (data zvernennia 12.11.2019 r.).
2. Haiduk A. B. Formuvannia turystychnoi rynkovoї infrastruktury yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti funkcionuvannia rynku turystychnykh posluh // Rehionalna ekonomika, 1999. № 2. S.172–177.
3. Herasymenko V. H. Teoriia turizmu yak skladova turyzmolohii // Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzen. 2011. Vyp. 2 (42). S. 173–180. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed\\_2011\\_2\\_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2011_2_30)
4. Informatsiia shchodo finansovo-ekonomichnykh pokaznykiv sfery turizmu ta kurortiv. (2016–2018 roky) (za danymy Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy). URL: [https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwilwcaS2-mAhWmk4sKHTrqBa4QFjAAegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Fwww.me.gov.ua%2FDocuments%2FDownload%3Fid%3D82f4f7d1-0860-49d3-b2b5-d0fe365cd886&usq\\_\\_=AOvVaw3lGR-LA1xtLitl-mE9MeadK](https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwilwcaS2-mAhWmk4sKHTrqBa4QFjAAegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Fwww.me.gov.ua%2FDocuments%2FDownload%3Fid%3D82f4f7d1-0860-49d3-b2b5-d0fe365cd886&usq__=AOvVaw3lGR-LA1xtLitl-mE9MeadK)
5. Kyfiak V. F. Orhanizatsiia turystychnoi diialnosti v Ukraini. Navchalnyi posibnyk. Chernivtsi: Knyhy-KhKhI. 2003. 300 s.
6. Kontsepsiia Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku turizmu ta kurortiv na period do 2022 roku: Rozporiadzhenia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 serpnia 2013 r. № 638-r. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-2013-r>
7. Korneva D. A. Osoblyvosti rozvytku turystychnoi infrastruktury v Ukraini. Visnyk DITB, 2011. № 15 s.174–180. URL: [http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Nzvdpu/geograf/2008\\_15/industrialnuu%20tyruz](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzvdpu/geograf/2008_15/industrialnuu%20tyruz)
8. Liubitseva O. O. Turyzmoznavstvo: vstup do fakhu: pidruchnyk / O. O. Liubitseva, V. K. Babarytska. K.: Vydavnycho-polihrafichniy tsentr «Kyivskiy universytet», 2008. 335 s.
9. Malska M. P. Mizhnarodnyi turizm i sfera posluh: Pidruchnyk. Zatverdzheno MON / Malska M. P., Antoniuk N. V., N. M. Hanych. K., 2008. 661 s.
10. Olenicheva Yu. O. Problemy y perspektyvy formuvannia turystychnykh klasteriv v Ukraini. Visnyk DITB. 2013. № 17. С. 201–206.
11. Turizm yak biznes. Tyzhden. № 31 (507) vid 3 serpnia 2017 roku. [Material drukovanoho vydannia].
12. Shepeliuk S. I. Turystychnyi produkt ta turystychna posluha: kryterii rozmezhuvannia poniat / S. I. Shepeliuk // Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. 2011. № 1. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui\\_2011\\_1\\_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2011_1_31)
13. Shkola I. M., Hryhorkiv B. C., Kyfiak V. F. Rozvytok mizhnarodnogo turizmu v Ukraini. Chernivtsi: Ruta, 1997. 142 s.

**НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ**

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».**  
**Серія: «Економічні науки»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».**  
**Series: «Economic sciences»**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».**  
**Серия: «Экономические науки»**

**№ 01 (33)**

**Головний редактор — Камінська Т. Г.**

**Київ 2020**

**Видано у авторській редакції**

---

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18  
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89  
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35  
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 18.02.2020. Формат 60×84/8  
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.  
Умовно-друкованих аркушів 12,56. Тираж 100. Заказ № 217.  
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві  
ТОВ «Центр учбової літератури»  
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи  
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів  
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.